

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

Maja Antosiewicz Škraba

SOMATSKA FRAZEOLOGIJA V GLONARJEVEM SLOVARJU SLOVENSKEGA
JEZIKA (1936)

Diplomsko delo

Mentorica: red. prof. dr. Erika Kržišnik

Ljubljana, 2011

Ključne besede: frazeologija, somatska frazeologija, frazem, slovar, Glonarjev Slovar slovenskega jezika, Slovar slovenskega knjižnega jezika, Pleteršnikov slovar, Murkov slovar

Izvleček:

Diplomsko delo obravnava frazeme v Glonarjevem *Slovarju slovenskega jezika* iz leta 1936, natančneje obravnava somatske frazeme, tj. frazeme, pri katerih vsaj ena od sestavin poimenuje del človeškega telesa. Tako se zdi pomembno opredeliti frazeologijo, predvsem pa somatsko frazeologijo, sploh pa se posvetiti obravnavi frazeologije v treh različnih slovarjih. Naš namen je bil analizirati vso somatsko frazeologijo v Glonarjevem slovarju, ugotoviti, kako jo Glonar v slovarju navaja in pomensko opisuje, ter v nadaljevanju poiskati, katere frazeološke enote se nahajajo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, Pleteršnikovem in Murkovem slovarju. Ugotoviti smo želeli, na koga in kako se je Glonar navezoval pri sestavi svojega slovarja. Na koncu nas je še zanimalo stanje v sodobnem slovenskem jeziku. Rezultati so pokazali, da je nabor izpisane somatske frazeologije zelo pester. Glonar se je v polovici primerov zgledoval po Pleteršnikovem slovarju, drugi viri pa so verjetno bili njegovi ostali trije slovarji in izpiski iz sočasnih besedil.

Prevod v angleščino

Title: Somatic Phraseology in Glonar's Dictionary of Slovene Language

Keywords: phraseology, somatic phraseology, phraseme, dictionary, Glonar's Dictionary of Slovene Language, Dictionary of the Slovenian Literary Language, Pleteršnik's dictionary, Murko's dictionary

Abstract: The present thesis deals with phrasemes in Glonar's *Dictionary of Slovene Language* from 1936, or to be more precise it covers somatic phrasemes, namely the phrasemes which contain at least one component related to a part of human body. It is therefore sensible to determine phraseology, especially somatic phraseology, and to focus on phraseology in three different dictionaries. The objective of this thesis was to analyze the

complete somatic phraseology in Glonar's Dictionary and to establish how was Glonar indicating it and describing it by meaning, and finally to find out which phraseological units are to be found in the Dictionary of the Slovenian Literary Language, in Pleteršnik's dictionary and Murko's dictionary. We were particularly interested in finding out who was Glonar referring to and how when he was compiling his dictionary. In the end we were interested in the situation of the contemporary Slovene language. The results suggest that the selection of listed somatic phraseology is quite diverse. Pleteršnik's dictionary was the inspiration for half of Glonar's examples, whereas his other three dictionaries and extracts from the texts at that time were probably used as other sources.

KAZALO VSEBINE

1 Uvod	8
2 Teoretična izhodišča	9
2.1 Definicija frazeologije, obseg frazemov in osnovne lastnosti frazemov	9
2.2 Somatska frazeologija	12
2.3 Frazeologija v slovarju	13
2.4 Norma v frazeologiji	15
2.4.1 Odstopi od norme	18
2.4.2 Frazeološke variante in oblike rabe	20
3 Pregled dosedanjih raziskav	21
3.1 Frazeologija v Murkovem slovarju (1833)	22
3.2 Frazeologija v Pleteršnikovem slovarju (1894/95)	23
3.3 Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika	26
4 Glonarjev Slovar slovenskega jezika	28
5 Gradivo	33
5.1 Viri frazemov	33
6 Rezultati in analiza	34
6.1 Izpis somatskih frazemov iz slovarja	34
6.2 Slovarska oblika frazemov v Glonarjevem slovarju	42
6.2.1 Različne oblike navajanja frazemov v slovarju	46
6.2.1.1 Besedilna oblika	46
6.2.1.2 Slovarska oblika	47
6.2.1.3 Polslovarsko navajanje	47
6.2.1.4 Mešano navajanje	48
6.2.1.5 Stalne besedne zveze v širšem smislu	48
6.2.1.6 Primerjave	51
6.2.1.7 Opisi kretenj	51
6.2.1.8 Pragmatični frazemi	52
6.2.1.9 Mejni primeri	53

6.3 Pregled analiziranih frazemov	55
6.4 Frazeološke variante	57
6.5 Pomenski opisi obravnavanih frazemov	58
6.5.1 Frazemi s pomenskimi opisi	59
6.5.2 Frazemi brez pomenskih opisov	63
6.6 Frazemi pod ostalimi »nesomatskimi« iztočnicami	65
6.6.1 Frazemi, ki se v slovarju ponovijo	66
6.6.2 Frazemi, ki se nahajajo le pod »nesomatskimi« iztočnicami	68
6.7 Primerjava Glonarjevega slovarja z ostalimi slovarji	70
6.7.1 Primerjava somatskih frazemov v Glonarjevem in Murkovem slovarju	71
6.7.2 Primerjava somatskih frazemov v Glonarjevem in Pleteršnikovem slovarju	73
6.7.3 Primerjava Glonarjevega slovarja in SSKJ	77
6.7.4 Somatski frazemi v Glonarjevem slovarju, ki jih ni v nobenem od drugih treh slovarjev	82
7 Razprava	83
8 Zaključek	85
9 Viri in literatura	86
9.1 Viri	87
9.2 Literatura	87

KAZALO PRILOG

PRILOGA 1: Baza analiziranih frazemov na CD-ROM-u.....	92
--	----

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici, red. prof. dr. Eriki Kržišnik, za vso pomoč in napotke pri pisanju diplomskega dela. Hvala dragim staršem, ki so mi vsa ta dolga leta študija stali ob strani in verjeli, da bo do tega enkrat le prišlo. Hvala mami, ki je čuvala mojo malo princesko, medtem ko sem jaz sedela za mizo, zatopljena v slovar s porumenelimi listi in pisala to delo. Posebna zahvala gre še možu za njegove stalne vzpodbude tekom študijskih let in za tehnično pomoč pri pisanju.

Najlepša hvala vsem!

1 UVOD

Namen diplomskega dela je proučevanje frazemov, katerih vsaj ena od sestavin je poimenovanje dela telesa (somatizma). Predmet preučevanja so frazemi v Glonarjevem *Slovarju slovenskega jezika* iz leta 1936 v naslednjih slovarskih iztočnicah: ADAMOVO, JABOLKO, BETICA, BRADA, BRK, BRKE SI VIHATI, BUČA, ČELO, ČREVO, DANKA, DIMLJE, DLAKA, DLESNO, DRISKA, DUŠA,¹ DUŠO, GLAVA, GOBEC, GOLT, GRBA, GRLO, HRBET, HRBTIŠČE, JEZIK, KOLENO, KOMOLEC, KOST, KOŽA, KRI, KRIŽ, KURJA POLT, LAKET, LAS, LICE, LOBANJA, MOZEG, MOŽGANI, NOGA, NOHET, NOS, OBIST, OBRAZ, OBRVI, OKO, PALEC, PAS, PAZDUHA, PEDENJ, PEST, PETA, PLEČA, PODPLAT, POT, PRSA, PRST, RAMA, RANA, REBRO, RIT, ROKA, SKLEP, SLINA, SOLZA, SRCE, TELO, TEME, TILNIK, TREBUH, TREPALNICE, UHO, USTA, USTNA, VRAT, ZNOJ, ZOB, ŽELODEC, ŽILA, ŽIVEC, ŽOLČ in ŽULJ. Te slovarske iztočnice bomo pregledali in najdene somatske frazeme ločili na dva dela na podlagi tega, ali Glonar v slovarju poda pomenski opis ali ne. V nadaljevanju nas bo zanimalo, kako so frazemi v Glonarjevem slovarju slovarsko obdelani, ali jih je avtor zapisal v slovarski obliki ali ne, ali je upošteval frazeološke variante in kako je navajal pomenski opis. Glede na to, da je slovar nastal kot kritika Breznik-Ramovševega pravopisa iz leta 1935, ki mu je Glonar očital, da »p/repisuje besede iz Pleteršnika, torej iz mrtvega slovarja, ne pa iz slovenskih tekstov, v katerih naš jezik nastaja in živi« (Glonar 1936: XIV), sam pa je prav tako iz Pleteršnika vzel skoraj tretjino vseh besed, nas je zanimalo, v kolikšni meri se je Glonar naslanjal nanj, če pa se ni, od kod je črpal bogato slovarsko gradivo. Tako se nam odpira zanimiva tema, da najdene somatske frazeme ne primerjamo le s Pleteršnikovim *Slovensko-nemškim slovarjem* (1894-1895), temveč tudi z Murkovim *Slovensko-nemškim in nemško-slovenskim ročnim besednikom* (1833). Namen tega pregledovanja pa ne bo v celoti izpolnjen, če frazeoloških zvez ne bomo primerjali še z današnjim jezikovnim stanjem. Frazeme bomo tako primerjali še s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika*² in preverili njihovo stalnost v današnji rabi.

¹ DUŠA sicer fizično ni del človeškega telesa, je pa kulturološko in v nekaterih frazeoloških zvezah do določene mere res nastopa kot del telesa.

² V nadaljevanju SSKJ.

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA

2.1 DEFINICIJA FRAZELOGIJE, OBSEG FRAZEMOV IN OSNOVNE LASTNOSTI FRAZEMOV

Frazeologija je skupek frazeoloških enot,³ ki so pomemben del jezika, je pa tudi jezikoslovna veda, ki te enote proučuje. Frazeologija se v jezikovnem sistemu pojavlja na vseh jezikovnih ravneh od leksikalne do besedilne (Jakop 2006: 17). Nekateri frazeologi različno opredelijo frazeologijo, kar je povezano z opredelitvijo lastnosti frazemov, tako da lahko govorimo o frazeologiji v ožjem ali širšem smislu, vendar med njima ni zaželeno ostro ločevanje. Za **frazeologijo v širšem smislu** so značilne tiste lastnosti,⁴ ki izkazujejo večbesednost in stalnost jezikovnih enot in kjer je pomen celote izpeljiv iz pomena njenih sestavin, npr. *spalna srajca* 'oblačilo, namenjeno za spanje'. V **frazeologiji v ožjem smislu** pa imajo frazemi poleg večbesednosti in stalnosti še eno lastnost, idiomatičnost, kjer gre za nemotiviranost pomena jezikovne enote iz njenih sestavin, npr. *dati komu košarico* 'zavrniti njegovo ponudbo' (Jakop 2003).

Slovenska frazeologija za FE uporablja več poimenovanj, najpogostejše in najustreznejše poimenovanje je **frazem**, ki ustreza poimenovalni vrsti fonem – morfem (Kržišnik 1994). Frazemi so leksikalizirane besedne zveze, ki po govornem dejanju ne razpadejo, saj ima njihova »ustaljena zgradba frazeološki pomen, ki ni motiviran iz pomena posameznih sestavin te zgradbe« (Jakop 2006: 30).

Jedro frazeologije predstavljajo frazemi, ki se **po obliki** delijo na nestavčne in stavčne. **Nestavčni frazemi** so razvrščeni vzporedno z besednimi vrstami, in sicer so to samostalniški (npr. *skok čez kožo, kurja polt*⁵), pridevniški (npr. *od nog (pet) do glave, potreben komu ko trn v peti*), glagolski (npr. *glavo vzeti komu, biti si v laseh, ima oči kakor jastreb*) in prislovni (npr. *iz vse duše, noter do srca*). **Stavčni frazemi** pa se delijo na pregovorne (*kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj; dokler prosi, zlata usta nosi, kadar vrača, hrbet obrača*) in

³ V nadaljevanju FE.

⁴ O lastnostih frazemov več v nadaljevanju.

⁵ Primera frazemov v krepkem tisku sta vzeta iz obravnavanega gradiva. Tako tudi v nadaljevanju.

nepregovorne (*pasja dlaka!*, *sam želodec ga je*). Po pomenu je mogoče frazeme na podlagi njihove ekspresivnosti oz. neekspresivnosti razdeliti na jedrni del frazeologije⁶ (primeri zgoraj) in na obrobni oz. mejni del, kamor spadajo primeri, kot so *mačje oko*, *materina dušica*, *dati predlog/pobudo* (Kržišnik 1994).

Osnovne lastnosti frazeoloških enot oz. frazemov⁷ so:

- a) **večbesednost**: lastnost, ki pove, da je frazem sestavljen iz več kot ene besede, enobesedna tvorjenka ni frazem, npr. *zaljubljen do ušes* : *zatreskan* (Kržišnik 1994). Pri tej oblikovni lastnosti pa je treba opozoriti, da meja med besedo in besedno zvezo ni vedno jasna, zato je treba določiti **spodnjo in zgornjo mejo frazeologije**. V slovenski frazeologiji je najbolj sporna spodnja meja, kjer »gre za vprašanje upoštevanja ali neupoštevanja sklopov« (Jakop 2006: 36) tipa *kratkomalo/kratko malo*, *križemrok/križem rok*. Enobesedne tvorjenke so iz slovenske frazeologije izključene, npr. *cepiti dlako* → *dlakocep*, *dlakocepec*, *dlakocepski*, ... Problem predstavlja tudi meja med prostim morfemom (*se*, *si*) in frazemsko sestavino oz. t. i. zveze z *ga*, *jo*, npr. *odnesti jo* /=*celo glavo*/. Zgornjo mejo frazeologije pa predstavljajo zložene povedi oz. t. i. minimalna besedila (= pregovori), npr. *laž ima kratke noge*, *vrana vrani oči ne izkljuje*;
- b) **stalnost oblike in pomena**: frazem je sestavljen iz točno določene kombinacije besed, ki imajo predvidljive variante. Tako razmejimo med avtomatizirano (*bela vrana*) in aktualizirano besedno zvezo (*lačna vrana*) ter med stalno oz. konvencionalno metaforo (*čigava boljša polovica*) in nestalno, kreativno, besedilno metaforo ((*pesem moja je*) *posoda* *tvoje* *imena*). Pri tej lastnosti lahko govorimo o treh vrstah stalnosti. Prva je **psihološka stalnost**, saj je frazem shranjen v našem mentalnem slovarju kot ena enota; lahko ga prikličemo in reproduciramo tako kot besede. Frazem ni popolnoma nespremenljiv, saj ne da bi se spremenil pomen frazema, se njegova oblika lahko deloma spreminja glede na obliko rabe. Tako lahko pri drugi, **strukturni stalnosti**, ločimo besedilno spremenljivost, kjer govorimo o oblikah rabe, npr. *mlati*, *mlatil je*, *mlatil bo prazno slamo*, in sistemsko

⁶ V tem diplomskem delu bo obravnavan jedrni del frazeologije.

⁷ Navedene lastnosti smo povzeli po skripti za predavanja E. Kržišnik za študijsko leto 2006/07.

spremenljivost, kjer govorimo o frazemskih variantah,⁸ ki niso odvisne od besedila, njihov leksikalni pomen se ohrani, npr. **iskati dlake/dlako v jajcu**, **povsod svoj nos imeti/vtikati**. Zadnja je še **pragmatična stalnost**, ki je omejena le na nekatere FE, tj. pragmatične frazeme,⁹ ki imajo denotativni del pomena zmanjšan na minimum, namesto tega pa imajo zelo poudarjen pragmatični pomen, npr. **na noge!**;

- c) **neizpeljivost pomena celote iz pomenov frazeoloških sestavin**: ta lastnost razmejuje frazeologijo v širšem pomenu od frazeologije v ožjem pomenu. Največkrat izpostavljena lastnost v zvezi s pomenom frazema je t. i. idiomatičnost, kjer gre za »nepredvidljivost (nemotiviranost) pomena frazema na osnovi pomena njegovih sestavin« (Kržišnik-Kolšek 1986: 435). Pri tej lastnosti opazamo različna razmerja med pomenom frazema kot celote in med pomeni njegovih sestavin, tako da lahko ločimo tri vrste frazemov: **skup**, **sklop in zraslek**.¹⁰ Skupi so enote, kjer ena sestavina ohrani pomen, druga pa ga spremeni oz. ima nemotiviran pomen, npr. *braniti se z vsemi štirimi*, *pokati vice*, *pasja vročina*. Ko je med dobesednim in prenesenim pomenom vzpostavljena metaforična povezava, takrat govorimo o sklopih, npr. *žlahtna kapljica*, *noč in dan*, *imeti debelo kožo*. O zraslekih govorimo, ko med dobesednim in prenesenim pomenom ni nobene povezave, gre za popolno ukinitve predvidljivosti pomena frazema, zato se moramo le-tega naučiti, npr. *na vse kriplje*, *prihi na kant*, *vleči dreto*;
- d) **ekspresivnost frazemov**: ta dodatna lastnost je posledica pomenskih premikov in oblike, ki je vezana na pomen frazema kot celovite enote oz. na razmerje med denotativnim in konotativnim pomenom frazema. Denotativni pomen je sobesedilno in situacijsko neodvisen, je osnovni pomen nekega jezikovnega izraza, npr. *noč* 'časovno obdobje od zahoda sonca do naslednjega vzhoda'. Konotativni pomen pa je subjektiven in ima emotivne pomenske sestavine, npr. *noč* 'grozljiv, samotnen/osamljen, romantičen'. Konotacija je v frazeologiji neprestano prisotna. Ekspresivnost tako na rob frazeologije potisne stalne besedne zveze, ki imajo le denotativni pomen, ne pa tudi konotativnega, npr. **Ahilova peta**, **mačje oko**.

⁸ V diplomskem delu je frazemskim variantam v Glonarjevem slovarju namenjeno posebno poglavje.

⁹ Tudi o pragmatičnih frazemih več v nadaljevanju.

¹⁰ Tovrstno delitev zasledimo že pri Vinogradovu 1947: 339–364.

2.2 SOMATSKA FRAZELOGIJA

Pojmovna skupina telesa in njegovih delov pri ljudeh in živalih¹¹ se pojavlja v različnih besedilih že od začetka slovenskega pisnega ustvarjanja,¹² zato ta skupina predstavlja del splošnopoiimenovalnega besedja v slovaropisju. Frazeme, ki vsebujejo poimenovanja funkcionalno pomembnih organov in delov telesa človeka ter živali, imenujemo **somatski frazemi**.¹³ Ker so ti v jezikih tako pogosti, predstavlja **somatska frazeologija** čisto poseben »in relativno samostojen del frazeološkega sistema vsakega jezika« (Kržišnik 2009: 151).

V somatski frazeologiji so upoštevani frazemi, ki vsebujejo tako vidne dele telesa kot tudi notranje organe, čeprav nekateri frazeologi ločujejo med tema dvema skupinama. Tako se pojavljajo celo skrajnosti, da tisti, ki upoštevajo le zunanje dele telesa, obravnavajo tudi *dušo* kot del telesa, čeprav ni fiziološki organ. Pojavlja se vprašanja, kam uvrstiti frazeme s poimenovanjem živalskega dela telesa, kot npr. **kaj nima ne glave ne repa**. E. Kržišnik ugotavlja, »da je razmejevanje včasih preprosto, npr. *imeti jezik kot krava rep* – jezik kot del človeškega telesa, *rep* je del živalskega telesa, ali *kaj nima ne repa ne glave*, kjer sta tako *rep* kot *glava* del živalskega telesa, drugič je ločevanje težje, npr. pripadnost *dlake* je v frazemih *za dlako* z varianto *za mišjo dlako* in *kjer se osel valja, dlako pusti* jasna, v frazemu *biti brez dlake na jeziku* pa ne, ali *zob* v frazemih (*kdo/kaj*) *kazati zobe* in **dati se v zobe komu**« (Kržišnik 2009: 151). Ob tej dilemi smo se odločili, da v somatsko frazeologijo v Glonarjevem slovarju vključimo čisto vse frazeme s sestavinami človeškega telesa, prav tako sestavino *duša* zaradi primerjave z variantno sestavino *srce*, kot tudi variantno sestavino *gobec* za jezik ali *usta*.¹⁴ Problem pri vključitvi je predstavljala beseda *volja* v zvezi **moja duša je židane volje**, saj bi lahko bila *volja* ravno toliko del človeka, kot je *duša*, ki v slovenski frazeologiji nedvomno (jezikovno) funkcionira kot del telesa. Tu se torej pojavlja problem meje somatske frazeologije.

¹¹ Frazeme s sestavino domače živali v Glonarjevem slovarju je natančno analizirala Kristina Šter v svojem diplomskem delu z naslovom *Živalska frazeologija v Glonarjevem slovarju v primerjavi s Pleteršnikovim, Murkovim in Gutsmanovim slovarjem ter Metelkovo slovnico* (2009).

¹² Na to je opozorila I. Orel v članku *Telo v slovenskih besedilih skozi tisočletje: od solznega telesa v Brižinskih spomenikih do Levstikove telovadbe* (2009).

¹³ To skupino frazemov je v poljskih govorih temeljito obdelala A. Krawczyk-Tyrpi (1987).

¹⁴ V Glonarjevem slovarju je kar enajst frazemov s sestavino *gobec*, ki pa so zaznamovani jezikovnozvrstno in z višjo stopnjo ekspresije (Kržišnik 2009: 151).

2.3 FRAZELOGIJA V SLOVARJU

Frazeologija je, kot že rečeno, samostojna jezikoslovna veda, ki proučuje jezikovne enote z lastnostmi frazemov (Jakop 2006). Čeprav frazeologija v jezikovnem sistemu zavzema enakovreden položaj kot besedilna, skladenjska in leksikalna ravnina, je njen položaj v slovenski slovarski praksi podrejen in neenakovredno predstavljen glede na preostalo leksiko. Delež frazeologije je v primerjavi s kasnejšimi slovarji majhen, vendar ga zaradi poudarjanja enakih jezikovnih zmožnosti slovenščine nasproti drugim evropskim jezikom ne smemo prezreti (Gantar 2001: 209). Prvi splošni slovar s frazeološkim gradivom je Megiserjeva publikacija *Paroemologia Polyglottus* iz leta 1592,¹⁵ kjer je objavil nekaj slovenskih in hrvaških pregovorov. Leta 1777 je izšla Gutsmanova slovnica *Windische Sprachlehre*, kamor je vključil kratko zbirko frazeologije. Zaradi vključitve frazeologije v posebno podpoglavje slovnice, zaradi prepoznave dveh lastnosti: stalnosti (tu ob zgledu *Bei Tage und Nacht [oll Got gelobt werden* s slovenskim ustreznikom *nuzh nu den ima Bug hvalen biti* posebej opozori n besedni red v slovenskem frazemu *noč in dan* 'nenehoma, neprestano': "*nicht aber: den nu nuzh*") in ekspresivnosti (tu je bistven drugi del 8. poglavja njegove slovnice z naslovom *Zierliche Sprüche und Ausdrücke*, ki ga Toporišič prevaja kot »lični reki in izrazi«, lahko pa bi ga prevedli kot *okrasni*. Iz tega naslova lahko vidimo, da se je Gutsman zavedal, da imajo izrazi, ki jih je zbral pod tem naslovom, estetsko funkcijo, da imajo torej kot svojo bistveno sestavino ekspresivno vrednost) imamo Gutsmana za začetnika frazeologije v slovenskem jezikoslovju.¹⁶ 19. stoletje je bilo prežeto z zbiranjem narodnega blaga. Dobrih štirideset let po Gutsmanovem slovarju je izšel Murkov *Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik*¹⁷ z velikim številom frazeoloških enot in njihovih variant.¹⁸ Po Vodnikovi zamisli se je na začetku 19. stoletja začelo obsežno zbiranje gradiva takratne žive slovenščine. Večino gradiva je v svoj *Nemško-slovenski slovar* (1860) sprejel Cigale,¹⁹ ostalo rokopisno gradivo pa

¹⁵ Prva izdaja je izšla v Gradcu, druga pa leta 1605 v Leipzigu. O obeh zbirkah sta pisala P. Radics v *Kresu* 2 (Celovec 1882) in F. Levstik v *Ljubljanskem zvonu* 2 (1882) (Keber 2000: 86).

¹⁶ Več o tem v Kržišnik (1989).

¹⁷ Slovar je v celoti izšel leta 1833.

¹⁸ Popoln izpis frazeologije iz tega slovarja je podala E. Kržišnik v svojem članku iz leta 1999. Več o tem v nadaljevanju.

¹⁹ O tem Stabej (1966: 43).

je bilo izročeno Pleteršniku za njegov *Slovensko-nemški slovar* (1894–1895).²⁰ V 20. stoletju se je nadaljevalo zbiranje rekov in pregovorov. Leta 1936 je izšel prvi splošni enojezični slovar, tj. Glonarjev *Slovar slovenskega jezika*,²¹ ki je v frazeologijo sprejel in razložil veliko novega in starejšega gradiva (Keber 2000: 85). Drugi in zadnji slovar te vrste pa je *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, ki predstavlja doslej najobsežnejšo zbirko deloma slovarsko obdelane frazeologije.²² Zgoraj omenjeni slovarji so vsi nefrazeološki, saj slovenski jezik do sedaj še ni dobil splošnega razlagalnega enojezičnega frazeološkega slovarja.²³ Omenimo naj le Pavličev *Frazeološki slovar v petih jezikih*²⁴ iz leta 1960. Izhodišče zanj so slovenske frazeološke zveze (približno 4.000), sledijo pa prevodi v srbohrvaščino, nemščino, angleščino, francoščino in latinščino.²⁵ Vendar pa to ni pravi frazeološki slovar, saj gradivo v njem ni leksikografsko obdelano. Slovar slovenskemu uporabniku služi le »kot neke vrste jezikovni vodnik ali konverzacijski slovar za štiri tuje jezike« (Petermann 1998: 302).

Osnovno načelo slovarja je, da naj bi prinašal normativno podobo (obliko in pomen) slovarske jezikovne enote. Slovar je seznam leksikalnih enot, kjer so frazemi enote jezika, te pa je neustrezno navajati v poljubni realizaciji v govoru (Gantar 2002: 42). Zato mora biti FE navedena v slovarski obliki, tj. v imenovalni obliki, in sicer: samostalniški frazemi v imenovalniku ednine,²⁶ razen če frazem izkazuje leksikalizirano množinsko ali katero od sklonskih oblik, pridevniški frazemi v nezaznamovani obliki za moški spol v imenovalniku ednine in v osnovniku (če ta seveda obstaja), glagolski frazemi v nedoločniku ter prislovni frazemi v osnovniku. V slovarski obliki se navaja tudi pragmatične frazeme (*iz vse duše, za živo glavo ne*) in rečenice (*kjer Bog roko ven molí*), ki so v našem spominu shranjeni v obliki, prekrivni z rabo v besedilu ali okoliščinah sporazumevanja (Šter 2009). Dalje mora biti FE ločena od zunajfrazemskega okolja, tj. od vezljivostnih določil (*komu kaj v obraz povedati; praviti komu kaj na uho*), ki morajo biti navedena v slovarski obliki in natančno določena,²⁷

²⁰ Podrobneje o tem slovarju v nadaljevanju.

²¹ Ker je ravno ta slovar predmet naše raziskave, mu je namenjen ves drugi del diplomskega dela. Zato več o tem v nadaljevanju.

²² Več o frazeologiji v SSKJ v nadaljevanju.

²³ Leta 2003 je Keber izdal poskusni zvezek *Frazeološkega slovarja slovenskega jezika*.

²⁴ Več o tem zlasti Suhadolnik (1960/61), Kržišnik (1988: 22/23) ter Petermann (1988: 302).

²⁵ V resnici gre za šestjezični slovar, vendar je avtor očitno upošteval le žive jezike, kjer latinščina odpade.

²⁶ Pri tem se pojavlja vprašanje, kdaj je npr. v frazemu *figa mož biti obvezna* sestavina ali ne.

²⁷ Z nedoločnimi zaimki ne označujemo le slovničnih (sklon) slovarskih pomenskih sestavin, temveč tudi nekatere kategorialne lastnosti, podspol živosti in človeškosti. Še natančneje bi lahko bil opredeljen odnos pri

in od sobesedilnih prvin. Ko je enota določena, je treba določiti vse variante, oblike rabe in dopustne pretvorbe, npr. *vleči, vlačiti koga po zobeh, čez zobe*.

Frazeološko gradivo pa v dosedanjih slovarjih ni bilo obdelano sistematično, torej v »ustreznih slovarskih oblikah, ki bi ločevale frazemske besedilne okolje od njegove tipične realizacije na eni strani in frazemskega jedra na drugi« (Gantar 2001: 219). Leksikografska obdelava frazemov tako v razlagalnem slovarju zahteva posebno skrbnost, v idealnem primeru pa bi morala izpolnjevati tudi naslednje zahteve:²⁸ čim bolj popolno ali reprezentativno prevzemanje frazeološkega gradiva v skladu z obsegom in namenom slovarja; ločitev stalnih besednih zvez od prostih zvez, zgledov in drugih vrst ilustrativnega gradiva; navajanje frazemov v slovarski obliki ob upoštevanju meje frazema; upoštevanje alternativnih in fakultativnih komponent frazema; navajanje potrebnih slovničnih podatkov; označevanje stilnih lastnosti frazema ali področja, kjer obstajajo; natančna pomenska razlaga s podatkom semantične okolice, kjer je realiziran frazeološki pomen ter navajanje zgledov ali citatov iz vira zaradi ponazarjanja pomena in rabe. V drugem delu diplomskega dela ne bomo obravnavali vseh zgoraj naštetih zahtev, temveč se bomo omejili na nekatera ključna vprašanja, npr. ali Glonar v svojem slovarju navaja frazeološke enote v leksikalno nevtralni obliki ali ne, ali upošteva variantne oblike, ali navaja pomenske razlage itd.

Informativnost slovarja je tako odvisna tudi od tega, koliko frazemov je v slovarju prikazanih in ravno zato določa frazeologija uporabnost, vrednost in pomembnost vsakega splošnega slovarja, kamor sodijo tako Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar*, Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* kot tudi SSKJ. Frazeologija pa je s kulturnozgodovinskega stališča pomembna tudi zato, ker odraža pojmovni svet naroda (Humar 1996: 87).

2.4 NORMA V FRAZELOGIJI

O normi v frazeologiji je pisala E. Kržišnik v razpravi *Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih* (1996), po kateri povzemamo to poglavje. Stalnost je ena od temeljnih

človeško+ glede na status (podrejen – nadrejen), starost in naravni spol, pri živo- pa glede na abstraktno – konkretno predmetnost (Gantar 2002: 45).

²⁸ Povzeto po Petermann (1988: 303).

lastnosti frazeoloških enot, pri čemer se ugotavljajo tudi dopustne ali nedopustne oblikoslovne, skladienske in sestavinske spremembe. Popolna stalnost je lastnost le redkih frazemov, zato je normativnost v frazeologiji težje določljiva. Na začetku je treba najprej opredeliti izhodiščno oz. invariantno obliko, ki jo tvorijo zaporedje in vrsta sestavin, minimalno število sestavin in razmerje med njimi. Opredeliti pa je treba tudi oblike rabe,²⁹ kamor poleg oblikoslovnih prilagoditev (npr. *boljša polovica* – *boljše polovice* – *boljši polovici* ...; *neumen kot noč* – *neumnega kot noč* – *neumnemu kot noč* ...; *mlati prazno slamo* – *mlatil je prazno slamo* – *mlatil bo prazno slamo* ...) sodijo tudi dopustne rabe pretvorb (npr. *prepirati se za oslovo senco* → *prepir za oslovo senco*). Od izhodiščne oblike je treba oddeliti frazeološke variante³⁰ (npr. *vreči/metati v obraz*, *briti norca/norce*), ki so ustaljene, od teh pa neustaljene modificirane besedilne rabe³¹ neprenovitvenega in prenovitvenega tipa. Prenovitve so tiste vrste modifikacije, ki imajo v besedilu opazno funkcijo (kreativnih) jezikovnih inovacij, neprenovitvene modifikacije pa so nefunkcionalne spremembe. Kot zgled je naveden frazem *požreti/snesti/pojesti besedo* ('ne narediti, kar je bilo obljubljeno, rečeno'). Predvideva se, da je razširitev variant glagolske sestavine npr. še na *pogoltniti (besedo)*, ki je razmeroma verjetna modifikacija brez inovativnih učinkov. Neprenovitvene modifikacije bi lahko bile take spremembe oblike frazema, ki predstavljajo uveljavljanje t. i. potencialne norme, in bi lahko napovedovale tudi spremembo norme in nastanek novih variant.

Normo v frazeologiji ugotavljamo na podlagi dveh vidikov:

- zgodovinskega (slovarskega in besedilnega) ter
- sočasnega.

Iz zgodovinskega izročila je razvidno, da so frazeološke enote slovenskega jezika dobile svojo ustaljenost šele v Pleteršnikovem slovarju (1894/95), nato v Glonarjevem (1936) in na koncu v SSKJ (1970–1991). Pavličev Frazeološki slovar v petih jezikih (1960) naj bi bil merilo za ustaljenost FE, vendar ta slovar ne izpolnjuje osnovnih zahtev frazeološkega slovarja.³² Slovarski deli pravopisov so imeli v slovenščini vlogo normiranja v smislu

²⁹ Več o tem v poglavju Frazeološke variante in oblike rabe.

³⁰ Več o tem v zgoraj omenjenem poglavju.

³¹ Več o tem v Kržišnik (1996: 134) in v Kržišnik, Smolič (1999: 67, 68).

³² Več o tem Suhadolnik (1960/61) in Kržišnik Kolšek (1988).

knjižnojezikovne pravilnosti, vendar pa so bili ti vse do Slovenskega pravopisa³³ iz leta 1950 zelo skopi s frazeologijo. O normativni vlogi slovenskega pravopisa v frazeologiji tako lahko govorimo šele ob SP 50 in 62.

Pri sočasnem vidiku imamo za ugotavljanje »pravilnosti« FE na voljo tri pripomočke: metajezikovno presojo rojenih govorcev, slovarski vir in besedilno gradivo. Do sedaj je bilo iz presoje informantov, ki so rojeni govorcev, pridobljenih malo podatkov. Pri nas je to metodo pridobivanja podatkov za interpretacijo frazemov predstavila Kržišnik Kolšek leta 1989/90, in sicer v zvezi z vključevanjem frazeologije v jezikovni pouk v šoli. Iz raziskave je ugotovila, da je metoda neposrednega preverjanja z rojenimi govorcev zelo relevantna. S to metodo lahko raziskujemo frazeologijo danega jezika in odkrivamo poti, po katerih je mogoče spodbujati spoznavanje tega dela jezikovnega opisa v šoli. Ker slovenščina še nima frazeološkega slovarja, predstavlja SSKJ edini slovarski vir stalnosti, pravilnosti in normativnosti frazeologije. Do sedaj so o tem slovarju že veliko razpravljali (Petermann 1988, Kržišnik 1987/88, Kržišnik Kolšek 1988), zato se da iz tega izpeljati dve ugotovitvi. Prva je, da SSKJ po eni strani upošteva knjižnojezikovno tradicijo, tj. normiranje, kot ga je pred njim vzpostavil zlasti SP 62, druga pa, da SSKJ po drugi strani sprejema tudi publicistična besedila kot knjižnojezikovno določevalna. Ti dve sta nasprotujoči si normativni težnji, ki se prepletata. Zaradi tega nekatere frazeološke zveze ohranjajo (tradicionalno) zaznamovanost »nepravilnosti« in neknjižnosti, druge se pa kot modificirane frazeološke zveze pojavljajo v frazeološkem gnezdu. Tretji pripomoček za ugotavljanje sočasnega vidika je besedilno gradivo. Pri tem je treba določiti, katera besedila so normativna. Nekako do prve polovice 20. stoletja oz. do srede 20. stoletja so bila normativna predvsem umetnostna besedila, vendar pa ta na oblikovanje norme nimajo velikega vpliva, ker vplivajo na premajhen krog govorcev danega jezika. Večji vpliv imajo časopisi, radio in televizija, ki rahljajo normo zaradi naglice pri tvorbi besedil in/ali zaradi nepoznavanja že dane norme.

³³ V nadaljevanju SP.

2.4.1 Odstopi od norme

Odstop od normativne podobe frazema ni vedno kršitev norme, saj je nenormativna raba frazema lahko posledica zgodovinsko pogojene spremembe ali pa frazeološke prenovitve. V besedilih ločimo tri vrste odstopov od norme:

- **zgodovinsko pogojene spremembe**, ki so posledica spreminjanja norme,
- **frazeološke prenovitve**, ki so ustvarjalne spremembe frazemov, in
- **napake**, ki so posledica nepoznavanja norme.

Zgodovinsko pogojene spremembe kaže npr. primer frazema *biti v škripcih* 'biti v neprijetnem, zapletenem položaju'. Z vidika sodobnega knjižnega jezika je samostalniška sestavina omejena v številu (obvezna množina), Pleteršnikov slovar pa poleg te navaja tudi varianto *biti v škripcu*. V drugem primeru pa je v Pleteršnikovem slovarju najti variante *pustiti pri/na miru/z mirom*, ne pa tudi *pustiti v miru*. Ta varianta se namreč pogosto nahaja v besedilih druge polovice 19. stoletja. Iz tega je razvidno, da jo je Pleteršnik vrednotil kot neknjižno, kar – glede na to, da je bila zveza v tistem času v slovenskih besedilih sicer rabljena – je verjetno posledica dejstva, da je varianta *pustiti v miru* popolnoma enaka nemškemu frazemu *in Ruhe lassen*.

Frazeološke prenovitve³⁴ so odstopi od norme, niso pa njena kršitev. Gre za inovativne spremembe oblike in/ali pomena frazema, ki so v besedilu funkcionalne, z vidika tvorca zavestne in od naslovnika (lahko) prepoznavne. Primer uspešne prenovitve je *S Silvijino slovenščino pa ni vse tako zelo v redu, da ne bi kak zdrsljaj pogledal skozi slepečo zaveso njenega strokovnjakarskega besedohitrstva*³⁵ (zveza **rokohitrstvo** v pomenu 'ročna spretnost', **besedohitrstvo** pa v pomenu 'besedna spretnost', vendar je tu prisotna negativna konotacija, saj pojmuje človeka, ki samo govori, a ničesar ne naredi). Uspešna prenovitev mora vzpostavljati razvidno razmerje do pomena (in oblike) izhodiščnega pomena, hkrati pa mora v besedilu prinašati nove pomenske razsežnosti. Pri tem nastaja določena napetost med izhodiščnim in novim pomenom. Če frazem, ki smo ga namerno spremenili, ne izpolnjuje te

³⁴ Več o tem v Kržišnik (1987), Kržišnik Kolšek (1988) in Kržišnik (1990).

³⁵ Primer je vzeti iz Delo, Književni listi (3. 11. 1988: 8).

zahteve, gre za neuspešno prenovitev oz. za verbalizem. Kot zgled je naveden primer frazema iz Mladine (18. 4. 1986: 18): *Zagotavljam vam, da ne bo nikomur skrivljen las z glave zaradi tistega, kar je govoril tukaj*. V tem primeru gre za križanje dveh frazemov *ne skriviti lasu (komu)* in *niti las ne pade z glave (komu)*. To križanje je bilo izpeljano zaradi želje po večji ekspresivnosti, vendar njegov učinek v besedilu ne dosega svojega cilja. Zato je ta modifikacija neuspešna prenovitev in po funkciji napaki kot kršitvi norme.

Tretja vrsta odstopa od norme so napake, ki niso pogojene niti z zgodovinsko spremembo norme niti s prenovitveno rabo v besedilu. Napake so kršitve norme. Nenormativna raba se pojavlja tako v:

- oblikoslovju, kjer so oblikoslovne lastnosti, s katerimi so sestavine udeležene v obliki frazema, prizadete v vidu, času, številu in spolu. Primer nenormativne rabe števila: *Kasneje je za hrbti diplomatov /.../ pripravil pogovore med /.../*³⁶ – SSKJ: *to so naredili za njegovim hrbtom* 'brez njegove vednosti';
- skladnji, kjer gre za prestopanje meje dopustnih pretvorb. Lahko gre za posamostaljenje (prim. *pogovoriti se na štiri oči* → *pogovor na štiri oči*), pooziraljenje (*zagnati vik in krik* → *vik in krik, ki so ga zagnali*) ali za potrpnjenje frazemov (*Pri nas se brez potrebe nikoli ni brusil jezik* in *Pri nas se brez potrebe nikoli ni brusilo jezika*);
- zamenljivost frazeoloških sestavin, prim. *Ona te je naznanila, ti pa ji ližeš noge*.³⁷ – *lizati pete (komu)* 'ponižujoče si prizadevati za naklonjenost (koga)';
- križanje (kontaminacija) frazemov, ki je najpogostejša napaka pri rabi frazemov zlasti v govorjenih besedilih,³⁸ saj se govorec v hipu govorjenja ne spomni prave oblike. Od križanjških prenovitev se razlikujejo po tem, da »nova« zveza ne prinaša dveh (ali več) hkratnih pomenov. V besedilu taka zveza nima humorističnega ali ironičnega učinka. Primer te rabe: *Dosti zavistnežev imam, ki pihajo grofom na ušesa in me obrekujejo v upanju, da*

³⁶ Vzeto iz Delo (6. 2. 1993: 16).

³⁷ Vzeto iz TV-nadaljevanke, prevod iz nemščine.

³⁸ Več o tem v Burger (1979: 98).

(...).³⁹ – *nositi na ušesa (komu kaj)* 'pripovedovati, česar ne bi smel' in *pihati na dušo (komu)* 'vneto prigovarjati, dvoriti';

- zunajfrazemska vezljivostna določila so večinoma pri glagolskih frazemih določena predvsem oblikovno, včasih pa so ustaljene tudi njihove pomenske sestavine. Prim. (...) *kako umetniki sami sebe obešajo na veliki zvon in kako se hvalijo*⁴⁰ – *obešati na veliki zvon kaj* (ne: koga) 'razglašati (kaj)'.

Za kršenje frazeološke norme obstajata dva poglavitna vzroka. Prvi je nepoznavanje ali preslabo poznavanje norme, ki se najpogosteje uveljavlja pri rabi frazeologije v govorjenih besedilih, pisno pa v časopisju. Drugi vzrok je vpliv tujejezične frazeologije. To je vidno zlasti v prevodnih besedilih, kjer je napačna raba frazemov tudi zelo pogosta. Kržišnikova na koncu ugotavlja, da bi lahko mnoge napake preprečil že dober slovenski frazeološki slovar, če bi ga seveda imeli.

2.4.2 FRAZEOLOŠKE VARIANTE IN OBLIKE RABE

Kot smo že na začetku omenili, je stalnost ena izmed štirih lastnosti frazema. Frazem pa ni popolnoma nespremenljiv, saj bi se drugače v besedilih uporabljali le citati, kar pa ne drži. »Ne da bi se spremenil pomen frazema, se njegova oblika lahko deloma spreminja glede na obliko rabe, obstajajo pa tudi frazeološke različice (variante).« (Kržišnik 1994: 93) Vendar to spreminjanje ni poljubno, zato lahko v zvezi s spreminjanjem frazema govorimo o »stalni« oz. omejeni spreminljivost. Ta zajema:

- **oblike rabe**, kjer gre za pragmatične omejitve (in ne jezikovne). Te oblike so posledica rabe v besedilih in zato niso zapisane v slovarjih. Pri oblikoslovnih oblikah rabe ločimo sklonske (prim. *nočni ptič*, *nočnega ptiča*), spregatvene (prim. *pustim*, *pustiš*, *pusti ... na cedilu*, ne pa tudi *splavam po vodi*), časovne (prim. *mlati*, *mlatil je*, *mlatil bo prazno slamo*) in naklonske (prim. *nalije čistega vina*, *nalijte nam čistega vina ...*, ne pa tudi *ne nalijte nam čistega vina*). Pojavljajo pa se tudi skladišne oblike rabe, ki

³⁹ Vzeto iz Laxness, *Islandski zvon*, Sto romanov (1986: 90).

⁴⁰ Vzeto iz Lawrence, *Ljubimec lady Chatterley*, Sto romanov (1988: 68).

se delijo na členske in celovite pretvorbe. Členske pretvorbe se realizirajo le v konkretni obliki rabe (npr. *pa če se na glavo postaviš/-te/-ta*), pri celovitih pretvorbah pa je neregularna pretvorljivost del anomalnosti frazema (prim. *skakati v besedo* → *skakanje v besedo*);

- **frazeološke variante** so systemske enote (frazemi) in so alternativne možnosti FE: imajo enak pomen, enako skladenjsko vlogo in del skupnih sestavin. Za razliko od oblik rabe se frazeološke variante nahajajo tudi v slovarjih, zato pri izdelavi le-teh povzročajo probleme.⁴¹ Glede na razlike, ki se lahko pojavljajo znotraj frazema, ločimo oblikoslovne (prim. *zabrenkati na druge strune/na drugo struno*), skladenjske: pretvorbene (prim. *postaviti na glavo (kaj)* → *tukaj je vse na glavo postavljeno*) in fakultativne (neobvezne) sestavine (prim. *delati (hud) veter*) ter sestavinske variante (prim. *iti na led/limanice, obrati do kosti/obisti*). Pri sestavinskih variantah se postavlja vprašanje, kje je meja med variantami in sinonimi, saj gre lahko za zamenljivost s sinonimno sestavino (prim. *dobiti jih po glavi/buči*), zamenljivost v okviru pripadnosti isti besedni vrsti (prim. *iti na led/limanice*), zamenljivost v okviru pripadnosti različnim besednim vrstam (prim. *spati kot polh – spati kot ubit*) ali pa za zamenljivost v okviru iste oz. različne slike, ki jo opisuje frazeološka besedna zveza (prim. *biti na konju – biti na zeleni veji*). Slednja predstavlja mejni primer: zaradi različne slike, ki nam jo prikliče pomen frazema, je ta vrsta dvojnosti že na ravni sinonimije.

3 PREGLED DOSEDANJIH RAZISKAV

V tem poglavju bomo podali povzetke dosedanjih raziskav, ki so se ukvarjale s frazeologijo v Murkovem in Pleteršnikovem slovarju ter Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Posebno poglavje bomo namenili Glonarjevemu slovarju.

⁴¹ Več o tem v Kržišnik (2004).

3.1 FRAZELOGIJA V MURKOVEM SLOVARJU (1833)

Murkov dvodelni slovar z naslovom *Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik* (z naslovnim pojasnilom *Kakor se slovenščina govori na Štajerskim, Koroškim, Krajskim in v zahodnih straneh na Vogerskim*) je splošni dvojezični nefrazeološki tip⁴² slovarja, ki skupaj z Gutsmanovim (1789) in Pleteršnikovim slovarjem (1894/95) zaokroža obdobje romantike. V tem času so zbiralci nabrali veliko frazeološkega gradiva in ga razvrstili v različne slovarje in zbirke.⁴³

Frazeologijo v Murkovem slovarju je podrobneje raziskovala E. Kržišnik (1999: 312–347), kjer je mogoče najti tudi popoln izpis frazeološkega gradiva tega slovarja. V svoji razpravi zavrne Breznikovo ugotovitev,⁴⁴ češ da se je Murko pri snovanju svojega slovarja tesno navezoval na Gutsmanov slovar, ki je njegov temeljni predhodnik. Iz izpisane frazeologije v Gutsmanovem in Murkovem slovarju je avtorica ugotovila, da ima slednji slovar dvakrat več FE⁴⁵ kot Gutsmanov slovar in da torej Murko v snovanju svojega slovarja ni bil odvisen od Gutsmanovega besednega zaklada, kot pravi Breznik v svoji razpravi (1926). Avtorica članka je ob pregledu izpisane frazeologije ugotovila, da se Murko ob navajanju frazeološkega gradiva na nobenem mestu ne sklicuje na Gutsmana,⁴⁶ tudi pri citiranju FE ni opazila nikakršnega navajanja virov, kar je ponovno nenavadno, saj Murko navadno navaja vire. Neprekrivanje z Gutsmanovim slovarjem se kaže tudi v različnem navajanju FE pod istim geslom (prim. Gutsman v nemško-slovenskem delu pod geslom *Bedürfen* navaja frazem *Vaša gnada, kruha strada*, Murko pa isti frazem navaja v slovensko-nemškem delu pod geslom *Strad*), v različnem zapisu (prim. Gutsman navaja *Krava per gobci mouze*, Murko pa *Krava per gobci molze*) in v različni sestavini frazema (prim. Gutsman navaja *keda vrana vrano piple*, Murko pa *kdaj vrana vrani oči izkluje*).

⁴² Kar pomeni, da frazeologija v slovarju nima posebnega ne stalnega mesta, frazemi pa tudi niso navedeni pod vsemi sestavinami.

⁴³ O tem prim. magistrska naloga E. Kržišnik – Kolšek: *Frazeologija v moderni*, Ljubljana 1988.

⁴⁴ O Murkovem slovarju je največ pisal Breznik v svojih dveh razpravah *Slovenski slovarji* (1926) ter *Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev* (1938).

⁴⁵ Tukaj avtorica ni upoštevala ponavljajočih se enot oz. njihovih variant pri različnih geslih.

⁴⁶ Na drugih mestih v slovarju pa se sklicuje nanj.

Slovar je bogat zlasti s frazeološkimi variantami in sopomenkami, ki jih Gutsman večinoma ne navaja. Te se pojavljajo na vseh ravninah; na glasoslovni (*velike skerbi zgodej lase vbéljio/vbeljio*), oblikoslovni (*beseda v ustah oterpni/oterpne (komu)*), besedotvorni (*opreti/vpreti oči (v koga)*) in skladenjski (*((priti) k nogam)*). V razpravi je ugotovljeno, da je Murko opazil določene lastnosti FE in te v slovarju tudi primerno označil. Ob frazeoloških zvezah pogosto navaja dvojno pomensko razlago ali obratno, da navede najprej dobessedni prevod, nato pa še pomenski opis. Tako navajanje kaže na dejstvo, da lahko jezikovne enote razumemo kot dobessedne ali prenesene. Dalje je opazil, da nekatere besede obstajajo samo kot sestavine stalnih zvez, ne pa kot samostojne leksikalne enote (t. i. enopovezovalne sestavine). Murko je večkrat posebej opisal konotativni del pomena, saj je le-ta pri frazeoloških zvezah zelo poudarjen, pogosto pa je opisal tudi pragmatične okoliščine pri izrekanju frazema. Ob analizi frazeološkega gradiva je avtorica opazila, da obstajajo primeri, kjer je težko določiti, ali gre za frazeološko zvezo, citat ali pa za kreativno preneseno rabo. Taki primeri so zlasti tisti, ko frazeološka zveza danes ni znana, slovenski in nemški ustreznik pa sta nedobessedna. Pomensko razlago frazemov je Murko navajal s pomenskim opisom ali z drugojezičnim frazeološkim ustreznikom (v prvem delu, kjer so izhodiščno slovenski frazemi, je to nemščina, v drugem delu, kjer so izhodiščno nemški frazemi, pa je to slovenščina).

Avtorica ob koncu razprave ugotavlja, da je Breznikova trditev o Murkovem »prepisovanju« Gutsmana napačna,⁴⁷ še večjo veljavo pa imajo številne frazeološke variante in sopomenke, ki delajo Murkov slovar tako zanimiv za raziskovanje zgodovinske frazeologije in njenega razvoja.

3.2 FRAZEOLOGIJA V PLETERŠNIKOVEM SLOVARJU (1894/95)

V uvodu *Slovensko-nemškega in nemško-slovenskega slovarja* v poglavju »Pripomnje«⁴⁸ lahko beremo Pleteršnikovo razlago nastanka slovarja. Pravi, da je knezoškof dr. Pogačar leta 1883 po prvih zapletih z uredniki odgovornost za slovar izročil prav njemu. V

⁴⁷ Breznik je imel prav, ko je napisal, da je Murko zbral »vse, kar se nahaja v literaturi« (Breznik 1938: 22), kar je pomembno opozorilo za presojo velikega števila frazeoloških variant.

⁴⁸ »Pripomnje« IV–X.

pregled so mu dali rokopisno gradivo, ki so ga pred tem izpisovali bogoslovci, gimnazijski dijaki in prvotni člani slovarskega odbora. Gradivo so prepisovali iz Cafovih listkov, Miklošičevega rokopisnega slovarja, Zalokarjevega rokopisa, Majarjevega gradiva, iz Cigaletovega in Janežičevega slovarja idr. Slovarsko gradivo pa vsebuje tudi poznejše zapiske iz slovenske literature, saj so besedje zbirali in vključevali v slovar še v korekturah (Humar 1996: 89).

Pleteršnik je bil na začetku postavljen pred dve načeli, in sicer, kaj od nabranega gradiva sprejeti v slovar ter kako izbrano besedje v slovarju predstaviti. Pravi, da je v obče »veljajo vodilo: sprejeti, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori. Toda oboje je moralo imeti svoje meje. Ako so slovarjepisci napačno in brez potrebe za slovar kovali besede, /.../, ali ako so pisatelji napačno narejene ali brez potrebe iz drugih slovanskih jezikov vzete besede kje kedaj rabili, /.../, takih besed, /.../, ni kazalo sprejeti« (Pleteršnik 1894/95: VII). Priznava, da so v slovar sprejeli tudi take besede, ki so bile tujke, sicer redke, a so bile za jezikoslovca zanimive.

Pleteršniku je tako uspelo v dvanajstih letih (1883–1895) sestaviti in natisniti slovar s 110.000 gesli, ki jih lahko po številu primerjamo s SSKJ. Slovarske iztočnice so razvrščene po abecedi, onaglašene in besednovrstno označene. Pleteršnik med iztočnicami obravnava tudi stalne besedne zveze, ki pa niso ločene od prostih besednih zvez,⁴⁹ zato so v slovarju navedene med ponazarjalnim gradivom, ki je zelo pomemben del vsakega dobrega obsežnejšega splošnega slovarja. Ponazarjalno gradivo predstavlja v Pleteršnikovem slovarju⁵⁰ informativno in normativno sredstvo. Pri manj uporabljenih in manj ustreznih besedah ga niso navajali, pri manj znanih besednih družinah so ga navajali pri eni od besed, drugod pa ne. V Pleteršnikovem slovarju ima ponazarjalno gradivo osnovno načelo, in sicer prikazati vse tisto, kar je zanimivo in posebno (Humar 1996: 90). Tega načela pa se držijo tudi moderni slovarji, ki so namenjeni rojenim govorcem jezika.

Pleteršnikov slovar je bogat s terminologijo, veliko je stalnih zvez zlasti s predlogi, ki so frazeološkega in nefrazeološkega tipa. Nefrazeoloških zgledov je bistveno manj kot pa frazeoloških. Pleteršnik v Pripomnjah pravi, da »so za slovar pregledali in izpisali vse količkaj

⁴⁹ Kar je značilno za starejše slovenske slovarje (Humar 1996: 89).

⁵⁰ In tako tudi v ostalih slovarjih iz 19. stoletja.

važne spise, ki so prišli v letih 1873–1883 na svetlo. Izpisovalci so se držali vodila, »vsako besedo, vsako frazo, ki ni sploh znana in navadna, zapisati« (Pleteršnik 1894/95: VI). Beseda fraza mu pomeni *die Redensart*, tj. reklo, rečenica, in *die Phrase*, kar je stalna zveza besed. Z oznako *rek* je verjetno imel v mislih pregovore, dobessedne navedke, besede, stavke, izreke in *sentence* (Humar 1996: 91). Stalne besedne zveze so v slovarju nedosledno označene, in sicer ali z oznako *pren.* (preneseno), prim. ***rep med noge stisniti***, ali s *fig.* (figurativno), prim. ***jezik sprožiti, odvezati***. V uvodu slovarja sta obe oznaki razloženi. Figurativno mu pomeni »v prenesenem pomenu, v podobi rečeno«, preneseno pa »v prenesenem pomenu; prim. *fig.*« (Pleteršnik 1984/85: XII–XIII), iz česar je razbrati, da sta obe oznaki pravzaprav enaki. Z oznako *preg.* v pomenu »pregovorna, v pregovorih« (Pleteršnik 1984/85: XIII) je označeval pregovore, prim. *iz brade ne more pameti spoznati*.⁵¹

Pleteršnik večinoma ni ločeval s posebnimi oznakami stalnih besednih zvez od nefrazeoloških, zato je ponekod težko ugotoviti, za katere vrste besedno zvezo gre. Stalne besedne zveze so večinoma zapisane v slovarski obliki,⁵² kjer je lahko naveden izvor, zbirka, slovar ali revija, iz katerih je bil frazem izpisan, ali pa narečje, kjer se frazem uporablja (Humar 1996: 92). Enkratnih besednih zvez Pleteršnik navadno ni zapisoval v slovarski obliki, pogosto pa jih je označil z imenom avtorja ali oznako narečja, prim. *laže, kakor bi mokre svinje palil*. Slovarsko gradivo je bogato tudi s stalnimi besednimi zvezami v širšem pomenu,⁵³ ki so danes pomembne zlasti s kulturnozgodovinskega in narodnostnega stališča. V slovarju so najpogostejše tipi teh SBZ:

- splošno znani dobessedni navedki iz del slovenskih pesnikov in pisateljev,⁵⁴
prim. ***V nos jutra sapa me skeli***, Preš., ***poročati svojega duha v božje roke***, Trub.;

⁵¹ Ob primerjanju frazemov v Glonarjevem slovarju s frazemi v Pleteršnikovem slovarju nisem zasledila nobenega primera z oznako *preg.* Je bilo pa kar nekaj primerov z oznako *Npreg.* To Pleteršnik v uvodu razloži, da gre za narodne pregovore v Janežičevem slovnici, Cigalejevem slovarju in drugod.

⁵² Frazeologija je v Pleteršnikovem slovarju zapisana v čistejši slovarski obliki kot v SSKJ, kar sta tam kritizirala Petermann (1988: 301–310) in E. Kržišnik (1988).

⁵³ Tako jih poimenuje M. Humar v članku *Frazeologija kot ponazarjalno gradivo v Pleteršnikovem slovarju*, 1996. Stalne besedne zveze (dalje SBZ) v ožjem smislu ji pomenijo stalne zveze besed, ki se kot celote reproducirajo v govoru, imajo stalno zgradbo, njihov pomen je različen od pomena enot, ki jo sestavljajo, značilna zanje je ekspresivnost. K SBZ v širšem smislu pa prišteva pregovore, reke, izreke ipd.

⁵⁴ V slovarju so najpogostejše navedeni Prešeren, Gregorčič, Vodnik, od verskih pisateljev pa Trubar, Dalmatin in Kastelec (Humar 1996: 93).

- dobesedni navedki iz ljudskih pesmi in pravljič, prim. *bil je oče, ki je imel tri sinove*;
- zagovori, ki so znani iz ljudskega zdravilstva, prim. *abel, abel! Če si v glavi, pojdi v mozeg! Abel, abel, abel! Če si v mozgu, pojdi v kost!*;
- rekla, ki se nanašajo na vreme in odražajo ljudske izkušnje, prim. *brezen vsako uro jezen*;
- rekla in pregovori, ki se nanašajo na življenje in odražajo kmečko gledanje na svet, prim. *brez potu ni medu*, Npreg.- Valj. (Rad).

Pleteršnik je besede v slovarju podrobno pomensko razčlenil. Pomene členi z enobesednimi nemškimi ustrezniki, z opisom v nemščini, s (slovensko) sopomenko, s približno oz. usmerjevalno pomenko ali le kot 'neka smokva' (Hajnšek-Holz 1996:130). Pomenska razlaga frazemov je tako zelo različna, vsi pa so v slovarju »prevedeni«.

S tem, ko je Pleteršnik v slovar vključil bogato frazeološko gradivo, je potrdil, da so frazemi tista ekspresivna jezikovna sredstva, ki bolj kot katerakoli druga odražajo duha jezika in naroda, ki ta jezik govori. Ta slovar je tudi prvo leksikografsko delo, ki prikazuje frazeološko rabo tistega časa s posebnim ozirom na normativne težnje, ki so se ob njem oblikovale (Gantar 2001: 211).

3.3 FRAZELOGIJA V SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

SSKJ v petih knjigah (1970–1991) je doslej najnovejši in najobsežnejši enojezični razlagalni slovar slovenščine, ki deloma izpolnjuje nalogo frazeološkega slovarja. Slovar predstavlja najbogatejšo zbirko slovenske frazeologije, hkrati pa je ta eno najslabše rešenih sestavin slovarja tako v teoretičnem, oblikoslovnem, razvrščevalnem kot tudi v razlagalnem pogledu. Prvo tehtno kritiko na ta slovar je podal F. Jakopin (1964), najizčrpnejšo J. Petermann (1988) in nato E. Kržišnik (1988 b.) (Keber 2000: 92).

Petermann se je v svojem članku *Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV)* iz leta 1998 omejil le na dva vidika, ki sta pomembna za frazeologijo samo in njen

položaj v SSKJ. Prvi vidik zajema obseg frazeološkega gradiva, ki so ga sprejeli v slovar, ter vprašanje, na katerem mestu in na kakšen način so frazemi uvrščeni v slovarsko besedilo. V Uvodu v slovar naj bi bilo pojasnjeno, katere vrste zvez so vse vzete v slovar, razložena bi morala biti tudi njihova definicija. Vendar tega slovar žal ne razloži. Ni razlikovalnih kriterijev za »navadne vezave«, »proste in stalne zveze« ter kriterijev za »frazeologijo«. Frazemi v SSKJ ne predstavljajo posebnih gesel, temveč so podrejeni določenim besedam in pri njih navedeni v geselskem članku. Slednji vsebuje kot frazeološko gradivo »prave« frazeme, neidiomatične stalne zveze, pregovore in reke. Vse te enote pa niso ločene od ilustrativnega gradiva, ki vsebuje navadne kolokacije, proste zveze in zglede za posamezne pomene gesla. V geselskem članku sta dve gnezdi: frazeološko in terminološko. V **terminološkem gnezdu** so upoštevani strokovni in znanstveni izrazi (termini), ne pa tudi narečni, žargonski itd. Ti se nahajajo v frazeološkem gnezdu, kamor ne spadajo, prim. *kurja noga*, *marijini laski* (Kržišnik 1988: 147). **Frazeološko gnezdo** obsega fraze in zveze, ki jih ni bilo mogoče »uvrstiti v pomensko-sintaktične skupine, ker kažejo premočen odklon od izkazanih pomenov, pa so hkrati tako osamljene, da ni mogoče zanje odpirati posebnih oddelkov« (SSKJ I 1970: XVIII, § 90), ter reke in pregovore. Frazeološko gnezdo tako ne vsebuje le frazemov, temveč tudi nekatere besed s posebnim, izoliranim pomenom, besedne zveze, ki so le prenovitve izhodiščnih frazemov, ter, kot že zgoraj rečeno, nekatera terminološka večbesedna poimenovanja, prim. *črna metalurgija* (Kržišnik 1988: 147). Frazemi pa se prav tako ne nahajajo le v frazeološkem gnezdu, temveč tudi v ilustrativnem gradivu razlagalnega dela. Najti pa je tudi primere, kjer je isti frazem pri enem geslu zapisan v gradivu, pri drugem pa v frazeološkem gnezdu, prim. *njegove besede so vsem segle do srca* (pod iztočnico *seči* se ta frazem nahaja v frazeološkem gnezdu, pod iztočnico *beseda* pa v ilustrativnem gradivu). To nedosledno navajanje frazeoloških in nefrazeoloških zgledov v slovarju povzroča, da so ti med seboj pomešani. Frazemi v slovarju tako niso posebej označeni niti z razvrstitvijo v članku niti optično, npr. s tiskom.

Drugi vidik, ki ga omenja Petermann, zajema vprašanje oblike, v kateri so frazemi predstavljeni v slovarju. Ta problematika je v slovarju neenotna in nezadovoljivo rešena. Besede morajo biti v slovarjih navedene v svojih imenovalniških oblikah (samostalniške in pridevniške besede v imenovalniku ednine, glagolske besede v nedoločniku). Enako bi moralo

veljati tudi za frazeološke zveze. V SSKJ je večina frazemov zapisana v že realiziranih oblikah, prim. v *podjetju stoji vse na glavi; vrgla se mu je pred kolena; ti je srce v hlače padlo*, drugi del frazemov pa je naveden v slovarski obliki, prim. *obrniti, pokazati komu hrbet; dobiti koga v pest, v roke*. Petermann pravi, da je navajanju frazemov v obliki realiziranih besedil »eden od razlogov za to, da se frazeologija v SSKJ večinoma izgublja v ilustrativnem gradivu in le usposobljeni uporabnik jo lahko spozna« (1998: 306). Frazemi morajo biti v slovarju ločeni od prosto oblikovanih zgledov s pomočjo posebnega oddelka v članku, tiska in s pomočjo posebne slovarske oblike frazemov. Ker SSKJ tem merilom ne zadostuje, prihaja tudi do takšnih primerov, ko imajo frazemi isto formalno strukturo kot proste zveze, npr. *Vrgel je puško v koruzo. – Vrgel je puško ob tla*.

Omeniti je treba še, kakšna je pomenska razlaga frazeoloških zvez v SSKJ. Pomeni se navajajo na dva načina: a) pomen je zapisan s sopomenskim ustreznikom, tj. z enobesedno sopomenko (npr. *vleči na ušesa* 'prisluškovati'; *že od mladih nog se nisva videla* 'od mladosti'), s sopomensko prosto besedno zvezo (npr. *zmeraj so ga na rokah nosili* 'zelo negovali, razvajali; zelo obzirni, pozorni so bili do njega'), včasih pa gre za kombinacijo prejšnjih dveh (npr. *na roke, na roko jim gre* 'dela zanje tako, kot želijo; pomaga jim'); b) pomenska razlaga je dana z opisom, ki namesto slovarskega pomena zaznamuje pragmatično funkcijo frazema, ekspresivnost itd. (npr. *iz kože te bom dal* 'izraža veliko jezo, nezadovoljstvo, ogorčenje').

Zasnova SSKJ je nastajala v času, ko je frazeologija kot jezikoslovna veda šele začenjala svojo pot.⁵⁵ Kljub vsemu pa je to edini sodobni slovenski razlagalni slovar srednjega obsega, kjer je frazeologija glede na čas nastajanja in obsegovno omejenost dobro zastopana in ustrezno razložena. V njem je možno najti večji del v slovenskem jeziku uporabljenih frazemov.⁵⁶ Česar ni v SSKJ, lahko poiščemo v gradivu Kartoteke za SSKJ.

⁵⁵ Več o frazeologiji v SSKJ Majdič (1970), Kržišnik (1987/88), Petermann (1988) in Gantar (2001).

⁵⁶ Frazeološko gradivo za SSKJ so jemali iz leposlovja (zlasti iz slovenskih klasikov 19. stoletja) in publicistike, deloma tudi iz praktičnosporazumevalnih besedil prve polovice 20. stoletja (Gantar 2001: 212).

4 GLONARJEV SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA

Dr. Joža Glonar (1885–1946) je bil vsestransko nadarjen; bil je jezikoslovec, leksikograf, literarni zgodovinar, bibliotekar, urednik, prevajalec iz modernih in klasičnih jezikov, esejist in kritik. Kot slovaropisec je svoje misli o jeziku in o slovarjih zapisal v razpravi *Naš jezik* leta 1919, kjer pravi, da je jezik »najjasnejši znak vsakega naroda, v njem se najbolj jasno kaže njegova zgodovina, v njem si podajata preteklost in sedanjost roke. /.../ Iz jezika odseva njegova slabost, moč, njegovo napredovanje in nazadovanje v teku stoletij« (Glonar, 1919: 5–6). Glonar je v enem desetletju izdal kar štiri različne slovarje: *Žepni slovarček tujk* (1927), *Poučni slovar* (1931–1933), *Slovarček nemškega in slovenskega jezika* (1934) in *Slovarček slovenskega in nemškega jezika* (19335) ter *Slovar slovenskega jezika* (1936).

Glonarjev *Slovar slovenskega jezika*⁵⁷ je od leta 1935 do 1936 izhajal v 31 snopičih,⁵⁸ v knjižni obliki pa je bil izdan leta 1936. Gre za prvi slovenski enojezični slovar, ki obsega 25.000 iztočnic, v okviru katerih je obdelanih 40.000 besed in nad 30.000 besednih zvez. Iz obsežnega uvoda v slovar je razvidno, da je slovar predvsem kritika Breznik-Ramovševega *Slovenskega pravopisa* iz leta 1935. »SP bi naj – že po tem, kar v svojem naslovu obljublja – bil nauk o tem, kako naj se v slovenščini posamezna beseda prav piše (in izgovarja). Prav nobena škoda ni pri tem, če uči poleg tega še kaj več, namreč, kateri je pravi pomen besede, v katerem se v današnji slovenščini rabi.« (Glonar 1936: VII) Ne zdi se mu prav, da pravopis po Pleteršnikovem slovarju posnema razlage slovenskih besed tako, da jim pristavlja nemške. Tudi prepisovanje tujk in njihovih razlag iz Pleteršnika mu ni sprejemljivo, saj so le-te »soznačnice zvečine samo mrtvorojena deca in mumificirani spački, ki iz slovarja niso nikdar stopili v živi jezik« (Glonar 1936: VIII). V Uvodu posebej poudarja potrebo po živem jeziku,

⁵⁷ Glonar v uvodu slovarja pravi, da je treba slovenski jezik v naslovu dela razumeti kot slovenski knjižni jezik. Pod geslom *knjižen* pa je Glonarju knjižni jezik »v nasprotju z živo govorico«, knjižna slovenščina pa »v nasprotju s praktično, potrebno za življenje« (Suhadolnik 1983, op. 14).

⁵⁸ Suhadolnik v svoji razpravi *Glonarjev Slovar slovenskega jezika* (1983) pravi, da so v besedilu ovitkov prvih snopičev pomembni trije važni podatki: slovar je podnaslovljen kot »pravopisni, kulturni in frazeologični« slovar, ki je po Glonarjevem mnenju tudi »popolnoma nov tip slovarja, kakor ga Slovenci doslej še nismo imeli« in da slovar »skuša doseči: da se čim bolj popolno zbere ves kompleks problemov našega jezika, ki jih je treba vendar enkrat rešiti«.

ki naj bi bil v skladu z izročilom in težnjami jezikovnega razvoja. Opozori, da naš jezik nastaja in živi ne le v leposlovnih besedilih, temveč tudi v tednikih, dnevnikih in trgovskih cenikih.

Kot gesla nastopajo osnovne in pomensko samostojne ali kako drugače pomembne besede, najti pa je tudi kazalke, kratice, besedne zveze (*Adamovo jabolko*) in citatna rekla (*alea iacta est*). Slovar zajema občno- in lastnoimensko besedje. Glonar je izbral gesla po naslednjem teoretičnem izhodišču: želel je prikazati živo slovensko knjižno besedišče zadnjih trideset let, zajeti pa je hotel tudi knjižno tvorno pogovorno in narečno besedje ter tisto zgodovinsko leksiko, ki je bila ali naj bi bila del sočasne slovenščine (Suhadolnik 1983: 505–506). Besede je izbral iz svojega Slovensko-nemškega slovarja, približno dve tretjini besed iz Pleteršnikovega slovarja, ostalo pa iz svojega aktivnega zanimanja za slovensko kulturo.

Ker gre za enojezični slovar, je treba še posebej pojasniti pomensko stran geselskih člankov, razlage ter ponazarjalno gradivo. Pri **razlagah** se je Glonar držal pravila, da morajo biti le-te v slovenščini,⁵⁹ razložene morajo biti stvarno pravilno in stilno živo. Vse besede v slovarju niso razložene zaradi omejenega prostora in časa ter tudi zato, ker slovar ni bil namenjen praktični rabi. Razložil je »vse, kar je povprečnemu slovenskemu čitatelju mogoče neumljivo« (Glonar 1936: VII). Pomenske razlage v slovarju so treh vrst:

- s parafrazo,⁶⁰ npr. *duša* 1. notranje breztelesno bistvo človekovega bitja;
- sopomenske, ki imajo predvsem normativno vlogo, npr. *fleten*: čeden, ličen, zal, prikupen, brhek, ljubek;
- pri stalnih besednih zvezah navaja poleg razlage tudi pomensko sorodne stalne besedne zveze, npr. *bob v steno metati*: opravljati nespameten posel, zaman se truditi (Hajnček Holz 1997: 19).

V okviru enega gesla so posamezni pomeni nakazani s pomišljaji ali številkami, npr.

duša.⁶¹ – 1. notranje, breztelesno bistvo človeškega bitja; *nesmrtna duša*; *človek je iz duše in telesa*; *pri moji (krščeni) duši*; *iz vse duše*; *v dno duše ga je sram*; – 2. kot življenjski princip =

⁵⁹ S tem je odklonil rabo nemških oz. mrtvih razlagalnih ustreznikov v Slovenskem pravopisu (1935).

⁶⁰ Te razlage vsebujejo včasih enciklopedična pojasnila, npr. *fronki* stara označba za davke, nastala za časa Napoleona po imenu francoskega denarja: frank.

⁶¹ V krepkem tisku navajamo obravnavane somatske iztočnice v Glonarjevem slovarju. Tako tudi v nadaljevanju.

življenje: *dušo dati za koga; telo brez duše*; – 3. v širšem pomenu: človek; *živa, krščena, dobra, poštena, grešna, ljuba, draga duša; mesto šteje 10.000 duš*; – 4. v prenesenem pomenu: glavno gibalno, ki kaj oživlja; *X. Y. je duša društva, podjetja, akcije*

Pri razlaganju besed se je Glonar vsebinsko in tehnično opiral na Pleteršnikov slovar, težišče za razlago pa so mu bile manj znane besede. Frazemom je skušal poiskati pomensko izhodišče (npr. *ključ*,⁶² *peč*) in opozoriti na nove metaforično-metonimične premike (npr. *hlev*, *krilo*⁶³). Veliko razlag je izoblikoval sam.

Slovar vsebuje razmeroma veliko **ponazarjalnega gradiva** v obliki iztržkov, ki kažejo vezljivost in opozarjajo na pravilno rabo, npr. *boj*: na boj iti; boj na pesti; boj na življenje in smrt; boj za obstanek. V slovarju je zelo veliko stalnih besednih zvez in primerjav, npr. *babji*: babje leto; *suh* kakor trlica, kresilna goba, poper, trta, **da bi mu lahko rebra štel** (Hajnšek-Holz 1996: 132). S tem je Glonar opozarjal na bogastvo slovenskega izrazja ter poudarjal svojo misel, da je treba ohraniti vez s slovenskim kulturnim izročilom, povečati izrazne možnosti knjižnega jezika in utrditi zavest o jezikovni in narodni samobitnosti (Suhadolnik 1983: 508–509). S ponazarjalnim gradivom je želel slovar aktualizirati, ponaroditi in ga napraviti za bralce privlačnega.

Normativnost je bistvena značilnost tega slovarja. Besedje vrednoti glede na kriterije: izvor, časovnost, pomenskost, zvrstnost, čustvenost, slovnična pravilnost, pravopis in pravorečje. Glonar pri tem uporablja različne tehnične prijeme: standardna normativna grafična znamenja, zaporednost v razvrščanju, kvalifikatorje in kvalifikatorska pojasnila, kazalke in vodilke. V slovarju ti načini kodifikacije niso eksplicitno pojasnjeni, zato je težko določiti posameznemu znaku njegovo funkcijo. Napačna raba je označena s križcem †,⁶⁴ ki je postavljen pred besedo ali za njo, npr. † *baršun*, † *baržun*, iz madž.; *balerina* †: baletka. Križec pa se pojavlja tudi kot dodatno opozorilo v okviru nevtralnega gesla ali zgleda, npr.

⁶² Pod iztočnico **ključ** navaja kar 6 različnih pomenov, in sicer: 1. priprava za zaklepanje, 2. muzikalno znamenje, 3. pravokoten prizidek k stavbi, 4. cestni (ali rečni) ovinek, 5. grebenica, trsov podtaknjeneč, 6. ime za razna orodja in rastline.

⁶³ Geselska iztočnica **krilo** je takole oblikovana: 1. perut; kokoš maha s krili; enake tvorbe v parih: krilo pri oknu, vratih, mizi; desno, levo krilo kake vrste (vojakov, telovadcev); – 2. ženska obleka (od pasu do gležnjev); spodnje krilo; svilen krilo; – 3. prostor med sprednjimi stegni; otroka v krilo vzeti; na krilu mu je sedela; roke v krilo položiti; nehati z delom, počivati, obupati; preneseno: zavetje; v krilu temnih gozdov, hladnih senc; veselje v krilu je narave svete.

⁶⁴ Med kraticami v uvodu slovarja je ta oznaka razložena takole: »†: zastarelo, napačno; (†): napačno in nepotrebno« (Glonar 1936: IV). Prepovedana raba je v prvi vrsti veljala za kalke in izposojenke iz srbohrvaščine.

beluš, *beluša*, † *špargelj*. Normativno je tudi opozorilo na izvor besede, npr. *falot* fr.: prebrisanec. V slovarju je sporna raba dvopičja, saj za njim stoji praviloma pomenska razlaga, vendar nekateri primeri kažejo, da imajo za dvopičjem stoječi sinonimi določeno normativno prednost, npr. *beden*: ubožen; *bedak*: norec (iz arabščine posneta tujka). Opozarjanje na pravilne pomene (npr. *parobek*: štor) oz. na pomenske razločke besednih parov (npr. *otročji*: otroški) predstavlja v slovarju posebno obliko normiranja in kultiviranja jezika. Največ kvalifikacij se nanaša na ekspresijo, npr. *buča* (zaničljivo). Pri zvrstno-časovnem normiranju je Glonar uporabil opisno kvalificiranje, npr. *parnik*: ladja, ki jo goni para; danes splošno nasprotje jadrnice; *blagovestnik*: apostol; samo v starejšem, cerkvenem jeziku. Vrednotenje pa se kaže tudi v razvrščanju besed v okviru ene iztočnice (npr. *Avar* = Ober), s pojasnili (npr. *Bonifac*, Bonifacij; pravilnejše Bonifatij) in s kazalkami (npr. *ambalaža*, gl. *embalaža*) (Hajnšek-Holz 1996: 133). Zaradi majhnega števila stilnih oznak v slovarju ne moremo govoriti o načrtnem prikazu zvrsti tedanjega knjižnega jezika. Tak način normiranja pa je v tistem času predstavljal novost, ki je slovenski slovarji do Glonarja skoraj niso poznali (Suhadolnik 1983: 510–511).

Slovar vsebuje tudi nekaj **pomanjkljivosti**, ki izvirajo iz ne povsem domišljene zasnove slovarske celote in iz časovne stiske ter neugodnih razmer, v katerih je slovar nastajal. Delo je bilo namreč v začetku zasnovano kot jezikovni in pravopisni priročnik, vendar je kmalu po začetku tiskanja izšel Breznik-Ramovšev *Slovenski pravopis*. Glonar je takrat ob javnih in zasebnih kritikah podvomil o zmagi svojih pravopisnih načel, zato je sredi dela spremenil načrt slovarja. Omejil je pravopisno problematiko, zanemaril pravorečje in oblikoslovje, razširil pa slovarsko obdelavo (pomeni, ponazarjalno gradivo) in stilistične napotke.⁶⁵ Poleg naštetih pomanjkljivosti pa so v slovarju opazne tudi **tiskarske napake**, ki otežujejo rabo. Gre predvsem za zamenjavo normativnega dvopičja s podpičjem (npr. *biskvit*; *piškot*; *bučela*; čebela) (Suhadolnik 1983: 512).

Enojezični *Slovar slovenskega jezika* je nastal v prelomnem času in zaključuje obdobje narodnega zorenja ter odpira novo obdobje, ki bolj stvarno gleda na družbo in jezik. Ker je slovar nastal kot kritika Breznik-Ramovševega Slovenskega pravopisa 1935, ima predvsem podatke normativne narave, vsebuje pa tudi nove besede, zanimive rešitve stalnih besednih

⁶⁵ Ta očitna razlika se kaže zlasti v primerjavi med črkama B in Ž (Suhadolnik 1983, op. 23).

zvez, veliko je tudi domačih in tujih lastnih imen. Vse dokler ne bo izdan zgodovinski slovar, bo Glonarjev slovar ostal tudi dokument o pomenskih spremembah živih besed ter o nastanku oz. odmrtnosti takih besed, ki jih nima ali Pleteršnikov slovar ali SSKJ ali pa nobeden od njiju. Čeprav slovar ni dosleden in enoten glede slovarske obdelave, je pomemben za preučevanje jezika in jezikovnih zakonitosti prve tretjine 20. stoletja, še zlasti frazeologije (Hajnšek-Holz 1996: 135).

5 GRADIVO

5.1 VIRI FRAZEMOV

Namen diplomskega dela je pregled frazemov v Glonarjevem *Slovarju slovenskega jezika*. V delu ne navajamo vsega nabora frazeologije, temveč nas zanimajo le tiste frazeološke enote, kjer se kot sestavina frazema pojavlja tako vidni kot tudi nevidni del človeškega telesa. T. i. somatske frazeme smo izbrali na podlagi predloga mentorice diplomskega dela že za predhodno seminarsko nalogo,⁶⁶ to pa nadalje razširili v diplomsko delo. Frazeološko gradivo smo pregledali iz dveh vidikov: oblike navajanja frazeoloških enot in njihovih variant v slovarju in načina pomenskega opisovanja le-teh. V drugem delu analize smo primerjali izpisane somatske frazeme z naslednjimi jezikovnimi priročniki:

- Murkov⁶⁷ *Slovénsko-Némshki in Némshko-Slovénski Rózhni besédnik = Slowenisch-Deutsches und Deutsch-Slowenisches Handwörterbuch. Sráven krátke slovénske gramátike sa Némze: Slovénsko-Némshki Dél* iz leta 1832 in drugi del iz leta 1833 *Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch: nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten. Deutsch-Slowenischer Theil*,
- Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* iz leta 1893 in

⁶⁶ Prvi del analize, tj. analiza Glonarjevega slovarja, je povzet po omenjenem seminarskem delu in ustrezno nadgrajen.

⁶⁷ Frazeologijo Murkovega slovarja smo prevzeli iz razprave E. Kržišnik *Frazeologija v Murkovem slovarju* (1999).

- *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V (1970–1991).

V Murkovem in Pleteršnikovem slovarju nas je predvsem zanimalo, v kolikšni meri in kako se je avtor slovarja navezoval nanju, za pregled današnjega stanja v frazeologiji pa sta bila najboljša vira za primerjavo korpus FidaPLUS in SSKJ.

Pred začetkom smo si postavili naslednja raziskovalna vprašanja:

- V kakšni obliki in pod katerimi iztočnicami so v Glonarjevem slovarju navedene frazeološke enote?
- Ali je frazemom pripisana pomenska razlaga in kakšen je zapis le-te?
- Ali navaja frazeološke variante in kako pogoste so?
- V kolikšni meri Glonar prevzema gradivo iz Pleteršnikovega slovarja kot njegovega neposrednega predhodnika?
- Kaj lahko iz vsega zbranega gradiva, tj. iz štirih slovarjev, vidimo?
- V kolikšni meri so ti somatski frazemi danes prisotni v slovenskem jeziku?

6 REZULTATI IN ANALIZA

6.1 IZPIS SOMATSKIH FRAZEMOV IZ SLOVARJA

V Glonarjevem slovarju smo našli 129⁶⁸ slovarskih iztočnic, ki poimenujejo vidni ali nevidni del človeškega telesa. V slovarju so naslednja poimenovanja delov telesa oz. t. i. somatizmi: *Adamovo jabolko*, *betica*,⁶⁹ *brada*, *bradavica*,⁷⁰ *brk*, *brke si vihati*,⁷¹ *buča*, (*bunčica*),⁷² *čelo*, *črevo*, *danka*, *dimlje*, *dlaka*, *dlan*, *dlesna*, *dlesno*, *dojka*, *driska*, *drob*, *duša*,

⁶⁸ Zelo verjetno je, da smo med tem številnim gradivom izpustili kakšno geslo.

⁶⁹ Vključene so tudi sopomenke, saj so ponekod pri dveh pomensko istih geslih prisotne različne frazemske variante, npr. *betica* – *buča*.

⁷⁰ Podčrtana gesla ne vsebujejo frazeološkega gradiva.

⁷¹ V Glonarjevem slovarju so iztočnice enobesedne (npr. *blagor*) ali večbesedne (npr. *bob v steno metati*).

⁷² Gesla v oklepaju nismo obravnavali kot samostojne iztočnice. Nekatere smo priključili njihovim ustreznim sopomenkam, npr. geslo **bunčica**, **zenica** in **zrkalo** smo priključili k iztočnici **oko**, **kljun** k iztočnici **usta**, **krempelj** k iztočnici **nohet** in **vamp** k iztočnici **trebuh**.

dušo, glava, gleženj, gobec, goflja, golen, golenica, goleno, golt, grba, grlo, hrbet, hrbtenica, hrbtišče, jetra, jezik, kazalec, (kljun), kočnik, koleno, kolk, komolec, kost, kotnik,⁷³ koža, (krempelj), kri, križ, kumara, kurja polt †, laket, (lakotnica), las, ledje, ledvica, lice, ličnica, lobanja, meča, medenica, mezinec, mozeg, možgani, noga, nohet, nos, obist, obraz, obrvi, oko, omraznica, ožilje †, palec, pas, pazduha, pazha, pedenj, pest, peta, pleča, pljuča, podočnik, podpazduha, podplat, polt, popek, pot, prsa, prsi, prst, prstanec, rama, rana, rebro, rit, roka, sapnik, sklep, slina, solza, srce, sredinec, stegno, telo, teme, tilnik, trebuh, trepalnice, ud, uhelj, uho, usta, ustna, (vamp), veka †,⁷⁴ vranica, vrat, zadnjica, zapestje, (zenica), znoj, zob, (zrkalo), želodec, žila, živčevje, živec, žolč in žulj.

Vendar pa vsa gesla ne vsebujejo frazeološkega gradiva. Tako nam ostane 79 iztočnic, kjer lahko najdemo različne frazeme. Pri šestih geslih je mogoče opaziti preneseni pomen za poimenovanje človeškega značaja oz. dela telesa, tj. pri *goflja, krača, krak, krempelj, kumara* in *vamp*.⁷⁵

V nadaljevanju bomo navedli vseh 78 slovarskih iztočnic s poimenovanjem človeškega dela telesa, kjer se pojavljajo somatski frazemi, in te tudi zraven izpisali. Iz tega bo že razvidno razmerje med samim navajanjem frazemov in njihovim pomenskim opisovanjem.

- ❖ **Adamovo jabolko**: sprednji izrastek na goltancu;
- ❖ **betica dati komu po betici**;
- ❖ **brada**; *na brado posoditi*: na vero, na up, na kredo, na pošten obraz dati;
- ❖ **brk**; *povedati komu kaj v († brk) v oči, v lice; v zobe*;
- ❖ **brke si vihati** (= pogumno, podjetno gledati v svet);
- ❖ **buča** v zaničljivem pomenu: glava; *dobiti jih po buči*;
- ❖ **čelo** *grbančiti, gubati čelo; tolči se po čelu*; – 3. viden položaj: *na čelu države, vojske stati; postaviti se na čelo gibanja*;
- ❖ **črevo volčje** (nenasitno) *črevo; čreva pojejo, godejo, krulijo* (kadar so prazna, lačna);
- ❖ **danka** *predrta danka*: požeruh, nenasitljiv človek;

⁷³ V slovarju je iztočnica **kotnik** razložena v 2. pomenu kot »zob v kotu ust«.

⁷⁴ Za očesno veko navaja kot pravilno obliko *ozemci*, medtem ko je oblika *veka* označena kot zastarela in napačna.

⁷⁵ Pri teh iztočnicah je pomen pripisan v obliki pomenskega opisa, npr. *kumara, vamp*, ali kot eden izmed dveh osnovnih pomenov, npr. *goflja, krača, krak, krempelj*.

- ❖ **dlaka** – v prenesenem pomenu: malenkost, podrobnost; *do dlake vse povedati; ne za dlako popustiti; dlako cepiti*: loviti se za malenkosti; – *po dlaki komu biti*: pogodi, po volji biti, ugajati; kletvica: *pasja dlaka!* = pes! *iskati dlake v jajcu*: gnati se za nemogočimi stvarmi, sitnariti, nergati;
- ❖ **dlesno** pokazal je svoja krepka dlesna;
- ❖ **driska** driska me goni;
- ❖ **duša**: *človek je iz duše in telesa; pri moji (krščeni) duši; iz vse duše; v dno duše ga je sram*; – 2. kot življenjski princip = življenje: *dušo dati za koga; telo brez duše*; – 3. v širšem pomenu: človek; *živa, krščena, dobra, poštena, grešna, ljuba, draga duša*; – 4. v prenesenem pomenu: glavno gibalno, ki kaj oživlja; X. *Y. je duša društva, podjetja, akcije*;
- ❖ **dušo**⁷⁶ si privezati: okrepčati se (z jedjo in pijačo);
- ❖ **glava**: 1. del telesa; *gola; v glavi se mi vrti; ne vem, kje se me glava drži; kaj mu je le v glavo šinilo; glavo povešati; glave († skupaj) stikati; komu glavo vzeti (odsekati); koga ob glavo de(ja)ti; hoteti z glavo skozi zid; na glavo postaviti; svet stoji na glavi (narobe); od nog (pet) do glave; imeti dela čez glavo; nima ne glave ne repa*: nesmiselnost; – 2. najvažnejši del za označbo celote: *pasja, učena, bistra, modra, zvita, prazna, puhla, trda, slaba, dobra, zmedena, maziljena glava (cesar); razpisati nagrado za (na) njegovo glavo; plačevati davek od glave; kolikor glav, toliko misli; nam bo naposled še nad glavami (nad nami); dvajset glav (živine) ima v hlevu; nad glavo zrasti komu*; – 3. sedež življenja, življenje samo: *glavo stavim za to; glavo dati za koga; saj ti ne gre v glavo; za živo glavo ne*; – 4. duševne lastnosti: spomin, misel, pamet, razum, skrb; *to je glava! delati z glavo; glavo komu zmesti; glavo si beliti, tretji; na glavo si kaj nakopati; po svoji glavi delati; tvoja glava, tvoj svet; ne gre (neče) mi v glavo, iz glave; to mi po glavi hodi; v glavo si kaj vtepti, vzeti, gnati, vbiti; izbiti si kaj iz glave; glavo imeti za kaj; iz glave znati, računati; svoje glave biti; zgubiti glavo; stopilo mu je v glavo*; – 5. glavar, poglavar; *mož je ženi glava*;
- ❖ **gobec** – 2. prezirljiva označba za človeška usta: *umazan gobec; še gobca ni odprl; komu kaj izpred gobca vzeti; gobec povesiti; brusiti si gobec na kom, otresati nad kom; česniti koga po gobcu; dobiti jo po gobcu; komu gobec zavezati; gobec držati*: molčati; *sam gobec ga je*;
- ❖ **golt**: požiralnik; *na ves golt požirati*;
- ❖ **grba** dobiti (jih) po grbi: biti tepen; *svoje grbe ne vidi, tujo pač*;
- ❖ **grlo** do grla sit česa; *pognati po grlu; grlu streči; na vse grlo kričati; lepo grlo; kosmato grlo (glas); debelo grlo (bas)*;
- ❖ **hrbet** 1. po hrbtu (jih) dobiti; *hrbet ga srbi*: treba ga bo nabiti; *hrbet obrniti, pokazati komu ali čemu*: pustiti na cedilu; *za hrbtom*: skrivaj, hinavsko;

⁷⁶ Ta iztočnica se v slovarju nahaja na koncu v poglavju »Popravki in dostavki«.

- ❖ **hrbtišče** preneseno: *trdo, krepko hrbtišče* = neupogljiv značaj;
- ❖ **jezik** *komu jezik pokazati; z zavaljenim jezikom govoriti; jezik se odveže, razveže, razvozla, razmaja, zapleta, ne da miru, odpove, odreče (službo), komu hitro leti; nabrušen, oster, strupen, hud jezik; jezik obrzdati, za zobmi držati, otresati nad kom; zavreti, zavezati komu, brusiti si na kom; stopiti komu na jezik; po jezikih koga nositi; jezik si namazati (s pijačo), na jezik si pljuniti; na jeziku (koncu jezika) imam; besedo komu na jezik položiti, z jezika vzeti; jezik ga srbi; koga za jezik potegniti (za besedo prijeti); imeti dober, dolg jezik; ljudem v jezike priti; dušo na jeziku imeti: umirati; hudobni jeziki (ljudje); jezik za zobe!;*
- ❖ **koleno** 1. *kolena klecajo, se šibijo, tresejo; posaditi si koga na kolena; pasti, vreči, zgruditi se na kolena; na kolenih koga prositi; plaziti se po kolenih; – 2. pokolenje: v tretjem kolenu;*
- ❖ **komolec** *komolce rabiti: brezobzirno se riniti naprej, si pomagati;*
- ❖ **kost** *sama kost in koža ga je; do kosti oglodati; do kosti me zebe; svoje kosti položiti: leči k počitku, umreti; stara kost (človek) je modrost;*
- ❖ **koža** *iz kože de(va)ti, djati; komu kožo ustrojiti: pretepsti ga; iz kože skočiti od jeze; imeti trdo (neobčutljivo) kožo; – 2. narava, bistvo, življenje, lastni jaz; bati se za svojo kožo; svojo kožo na prodaj nositi; nihče ne more iz svoje kože; staro kožo sleči; za kožo mu gre; svojo kožo braniti; nihče mu ne more do kože: ne more ga v živo zadeti; – 3. skok čez kožo: slovesnost, s katero se mladi izučeni montanisti sprejmejo med stare tovariše;*
- ❖ **kri** 1. *tišči, se vali, sili, stopi, se udere, zastane, udari v glavo, v lice, izza nohtov; se ogreje, zavre, vzkipi, kri ga je polila; komu kri puščati; koga do krvi pretepsti; za koga svojo lastno kri prelivati; braniti svoje pravice do krvi; – 2. celotna narava človeka; temperament; življenje; vroča, hladna, huda, nemirna, lahka kri; v krvi mu tiči; dati kri za domovino; – 3. pokolenje; sorodstvo; kri moje krvi: moj otrok; knežje krvi; kri ni voda: za sorodnike se moramo brigati;*
- ❖ **križ** *v križ sva si: skregana, sprta; – 3. simbol trpljenja, smrti, konca in vstajenja: vsak človek ima svoj križ; ta otrok je pravi križ za mene; je pač križ! križ brez Boga: sama muka, brez usmiljenja; ž njim je križ; imeti križ s kom; križe si nakopati; svoj križ nositi; križi in težave; narediti križ čez koga: prepustiti ga njegovi usodi; že šest križev nosi na ramah: 60 let je star;⁷⁷*
- ❖ **kurja polt** †: *omraznica; kurje oko: otiščanec, stisek; kurja slepota (slepota o mraku); kurji pot (mrzel); kurji pogled (kratkovidnost); kurji možgani (majhni);*
- ❖ **laket** *pedenj človek, laket brada;*
- ❖ **las** 1. *lasje se mu ježijo, sršijo, mu po konci stojijo; lase si puliti, ruvati, beliti (delati si skrbi); zlati (svetli) lasje; vino gre, leze v lase, dobil ga je v lase (glavo); lasje ga bolijo: po prepiti noči; skočiti si v lase; biti si v laseh: tepsti se;*

⁷⁷ Ta frazem se nahaja na koncu slovarja v poglavju »Popravki in dostavki«.

- dolgi lasje* (ženski), *kratka pamet*; *lasje mi gredo, letijo z glave*; – 2. mera: *niti za las* (malenkost) *ne odneham*; *za las je manjkalo*; *na las, do lasú podoben*; *za tesarski* (cimpranski) *las*: *precej* (ker je cimpranski las – vrvica, s katero označujejo, kje treba odsekati – precej debel);
- ❖ **lice** *lice se omrači, razjasni, razvedri*; *v lice komu skočiti, povedati*; *biti komu (čemu) v lice*: pred njim; *na licu mesta*; – 2. vidna stran: *nasprotje robešna, rob*; *na lice vesel*; – 3. zunanost: *videz*; *kaj pomaga lepo lice, če je pokvarjeno srce*; *na lice priljuden, na robe ostuden*;
 - ❖ **lobanja** *se reži*: od udarca mu je lobanja počila;
 - ❖ **mozeg** *do mozga me je zazeblo, zadelo*;
 - ❖ **možgani** *možgani se mu kisajo*: pamet mu peša; *ni mu vrana možganov izpila*: prebrisan je;
 - ❖ **noga** *od nog do glave ves nov*; *z nogami opletati, zvoniti* (psu); *noge človeku odpovejo* (službo), *opešajo, drevenijo* (postajajo trde) *od strahu, ga ne nosijo, mu ne služijo več, človeka kam zanesejo, ga od kod prinesejo*; *vse je bilo na nogah*; *na noge* (kvišku)!; *postaviti se na lastne noge*; *postaviti se na zadnje noge*: upreti se; *skočiti na noge*; *postaviti koga na noge*: pomagati mu kvišku; *biti zgodaj na nogah*: zgodaj vstati; *z eno nogo že v grobu*; *priiti komu pod noge*; *pasti komu k nogam*; *komu nogo podstaviti* (da čez njo pade); *noge pod pazduho vzeti*: spustiti se v tek, v beg; *že od mladih nog*: od mladosti; – *hoditi k nogam* †: peš; *na prosti nogi* †: na svobodi;
 - ❖ **nohet** *ne, kolikor je črnega za nohtom*: nič; *za nohte mu gre, huda je za nohti*: v stiskah je; *prijelo, dobilo, stisnilo ga je za nohte*;
 - ❖ **nos** *grški* (raven) *nos*; *tanek nos*: občutljiv, fin, oster; *nos vihati nad kom, čim*: prezirljivo se zmrhovati; *še moker pod nosom*: mlad, si nosa še ne zna sam brisati; *nos visoko nositi*: ošabno se vesti; *na nosu se mu vidi, pozna*: kaj je zakrivil; *pod nos se mu je pokadilo*: ni mu bilo prav; *povsod svoj nos imeti, vtikati*: sitnari, radovednost pasti; *nos se mu je obesil, povetil*: ker ni šlo po njegovem; *koga za nos voditi*: varati, slepiti; *dati, pomoliti, podrgniti komu kaj pod nos*: zavrniti koga, očitati mu kaj; *obesiti komu kaj na nos*: prevarati ga; *obrisati se pod nosom*: varati se; *na vrat na nos*: naglo, brez premišljevanja; *z nosom svet podpirati*: biti v grobu; *sam se za nos primi!*: glej na sebe in svoje (ne tuje) delo! – *z dolgim nosom oditi*: osramočen, poparjen, ne da bi kaj opravil; *potegniti koga* (za nos);
 - ❖ **obist**; *ledvice*; *pretipati komu obisti*: preiskati ga, koliko je vreden;
 - ❖ **obraz** *obraz se zategne, razpotegne, omrači, razjasni, izdaja skrbi*; *komu kaj v obraz povedati, zabrusiti*; *na obrazu se mu bere, vidi*;
 - ❖ **obrvi** *se bočijo*; *obrvi mršiti, namršiti, naježiti*;

- ❖ **oko**;⁷⁸ – *človek kaj s prostim očesom gleda, se o čem na lastne oči prepriča, z očesom koga prebode, koga ali kaj z očmi ošvrkne, ošine, požira, si oči pomane, jih upira, obrača, obrne v koga, komu kaj v očeh bere, z očmi strelja, migne, jih (hinavsko) zavija, lastnim očem ne veruje, na svoje oči gleda (ne na tuje), koga z očmi prebada, si oko izdere, drži (ima) očesa odprta, jih zatisne, upre v koga, gleda komu iz oči v oči, izgine komu izpred oči, jih pase na čem, postavi koga iz oči v oči, mu kaj v oči pove, vrže, če ga pred oči dobi, komu oči obriše (ga vara), pazi na kaj kakor na lastne oči, ima kaj pred očmi (v mislih), v oči ga kaj bode, pa vendar ne trene z njimi, v oči mu bije, njegovim očem kaj prija, goljuf mu pri očeh ven (iz oči) gleda, nasuje komu peska v oči (ga vara, preslepi), naredi kaj (se uda) samo na oko (na videz), pa se mu vendar na očeh pozna, ima sicer oko za ljudi (zna jih dobro opazovati), toda večkrat bolj lačno ko želodec, včasih mu glad ali celo strah iz njih gleda, in nazadnje, ko se mu že pred očmi vrti, jih za vselej (za vedno) zatisne; – oko postave: stražnik, policaj; – kurje oko: otiščanci na nogah; – kaj v oči pada ř: v oči bije, je očitno; oko v oko ř: iz oči v oči (postaviti, povedati), pred očmi;*
- ❖ **palec sam kakor palec**; *ima pod palcem (denar); ne gre mu rado izpod palca: skopuh je;*
- ❖ **pas še do pasú mu ne sežem**;
- ❖ **pazduha** *obesiti se komu za podpazduho; – kaj izpod pazduhe vzeti: izmisliti; pod pazduhami bolan: len; seči komu pod pazduho: priskočiti mu na pomoč;*
- ❖ **pedenj pedenj človek, laket brada**: *majhen človek z veliko brado (brkami);*
- ❖ **pest** *dati se (priti) komu v pesti; komu pest pokazati; dobiti koga v pest; imeti koga v pesteh; pest me srbi; v pest se smejati: na tihem, zase; – na lastno pest (roko) kaj storiti: na lastno odgovornost, brez pooblastila ali naročila;*
- ❖ **peta**: *oborožen od pet do glave: ves v orožju; biti komu za petami: tesno mu slediti; obesiti se komu na pete; pete komu lizati: uklanjati se komu; pete pokazati: pobegniti; pete odnesti: uiti; pete si brusiti: okoli tekati; kdor nima v glavi, mora imeti v petah: nepotrebno pot bi si prihranil, če bi bil mislil; pete pobrati: pobegniti;*
- ❖ **pleča** *vzeti kaj na svoja pleča: breme, odgovornost, krivdo; pleča komu pokazati: obrniti mu hrbet, odvrniti se od njega; dati komu po plečih: udariti ga po hrbtu;*
- ❖ **podplat** *pod podplati mu gori: mudi se mu; podplate pokazati: pobegniti; podplate si brusiti: mnogo hoditi, tekati; podplate komu nabrusiti: pognati ga;*
- ❖ **pot** *človeka oblije, poliva, mu udari na čelo; potiti mrzel, krvav, smrten pot; brez potú ni medu: brez dela ni jela;*
- ❖ **prsa junaška prsa; potrta prsa; na prsa se trkati;**

⁷⁸ Ta geselska iztočnica je nenavadno oblikovana in od drugih iztočnic zelo izstopa. Glonar jo je oblikoval tako, da je v njej mogoče prepoznati stopnjevalnost.

- ❖ **prst** *prste si oblizniti za čim; koga okoli prsta oviti; komu s prstom migniti; na prste šteti; pet imam boljših na vsak prst (ko si ti); gledati skozi prste; izsesati si kaj iz prstov; izmisliti si; gledati, stopiti komu na prste; okrcati koga po prstih; svoje prste povsod imeti, v vsako reč vtikati; prsti me srbijo: hoče se mi; povzdignjeni prst: svarilo; božji prst: božja kazen;*
- ❖ **rama**; *vzeti kaj na svoje rame: prevzeti (odgovornost za) kaj;*
- ❖ **rana** *živa (odprta) rana; jeziku dela ino srcu rane; zadajati, sekati, vžigati komu rane; za pet ran božjih! za pet krvavih (Kriščevih) ran: za božjo voljo!;*
- ❖ **rebro** *Adamovo rebro: ženska;*
- ❖ **rit** *piši me v rit: zasmehljiva zavrnitev koga; dati komu, dobiti jih po riti; denar in rit mora človek skrit': sicer mu prvega vzamejo, po drugi pa jih dobi; – označba za boječneža, plahega strahopezdljivca, tudi za požrešneža: ta človek je prava rit!;*
- ❖ **roka**: *desna (prava), čila, urna, vešča, trda, mehka; na desno (levo) roko: stran; tja v Indijo, tja v Koromandijo, pa roka (kažipot) ne kaže nobena; na katero roko od tod? dolga roka: mogočna; božja roka: moč, oblast; vse je v božjih rokah; črna roka: tajno društvo; mrtva roka: posest, ki ne more preiti v druge roke; roka pravice: posvetna oblast (prvotno roka z mečem, iz lesa ali sicer upodobljena na hiši, v kateri je oblast imela svoj dom, kot nje simbol); kjer Bog roko ven molí (kakor da ž njo vabi): krčma; – roko podati (v slovo, v zahvalo); roke viti, sklepati, lomiti (obupno), uriti, križem držati, razprostrati; roke si umiti: odkloniti odgovornost; z rokami kriliti, otepati, biti okoli sebe, mahati; udariti (si) v roke: skleniti kupčijo; imeti kaj pri roki (rokah); delo mi gre od rok; priti, ostati s praznimi rokami; imeti kaj, koga v roki, pri rokah: v oblasti; roke si pomesti: od zadovoljstva; komu v roke igrati (pomagati), priti, pasti; prositi za roko: v zakon; imeti srečno roko pri čem; nositi koga na rokah; dobiti koga v roke; z golo roko v ogenj segati; seči si v roke; čas je pred rokami: je blizu, je prišel; midva sva si na roke: lahko v paru delava (ker ne drži vsakdo n. pr. motike enako), se skladava, strinjava, sva enakih misli; iti komu na roko f: pomagati, biti, priti na pomoč; s svojo roko, z obema rokama podpisati kaj; polne roke dela imamo; živeti iz rok v usta: od tega, kar se sproti pridela, zasluži; delo mu ne gre od rok; pod roko prodati: med dvema, ne javno; na roke plačati: takoj, v gotovem denarju; na roko kaj dati: na račun; stvar mi je od rok: težko dosegljiva, oddaljena, tuja; vzeti kaj v roke: začeti; pljuniti (si) v roke: odločiti se za kaj; izdelati kaj na prvo roko: naglo, površno; storiti kaj na svojo roko: na lastno pest, odgovornost; izročiti kaj v božje roke; biti dobrih, odprtih rok;*
- ❖ **sklep** *po sklepih (med udi) me trga;*
- ❖ **sline** *sline cediti po čem: od poželenja; sline požirati za čim: pa nič dobiti, brez upa kaj pričakovati, si poželeti; sline tiščati: od jeze; sline komu delati: zbujati mu skomine;*

- ❖ **solza** *bridke, grenke, vroče, krvave solze točiti, prelivati, pretakati; solze skelijo v očeh, se udrejo, stopijo v oči, se ulijejo, silijo v oči, človeka dušijo, mu igrajo v očeh, ga polijejo, zalijejo, vrejo iz oči, polzijo po licih, koga premagajo, posilijo; potočiti solzo za kom; skozi solze gledati, se smehljati, smejati; pripraviti koga do solz; svoj kruh v solze pomakati; – dolina solz: zemlja, ta svet; mačje (mačkinje) solze: malenkost; krokodilove solze: lažne, posiljene, hinavske; ženske solze in kramarske prisege (so po ceni, torej brez vrednosti);*
- ❖ **srce** *trepeče od hrepenenja, se ogreje, upade, krvavi, se trga, se zasmije, taja, topi, poskakuje od veselja, se stiska od žalosti, žene koga, se vname, gori za koga, peče, boli koga za čim, poka, poč, se krči; kaj koga za srce grabi; stisniti, pritisniti koga na srce; komu v srce videti, k srcu prirasti; težko, tesno, sladko mi je pri srcu; to mi je na srcu, pri srcu; česar je polno srce, rado iz ust gre; žalostno, pusto, veselo, potrto, ledeno, ranjeno, obupano, očetovsko, nedolžno, prevzetno, zagrenjeno, trdo, junaško, dobro srce; – srce blažiti, obešati na kaj, iztresati pred kom, si ohladiti (jezo), zapeljati, presuniti, ganiti, vneti za kaj; – biti mehkega srca; nositi kaj v srcu; iz srca, prav od srca komu kaj želei; vzeti, gnati si kaj k srcu; v srce se mi smili; prepričan v svojem srcu; nima in ne more imeti srca za tuje bolečine; srce komu v hlače pade: pogum mu upade; – srce moje: dragi, ljubi moj!;*
- ❖ **telo** *človek je iz duše in telesa; telesa naša, vrči dragoceni;*
- ❖ **teme** *od podplatov do temena (glave) mu ni bilo kaj reči;*
- ❖ **tilnik** *skloniti svoj tilnik pred kom; skriviti tilnik;*
- ❖ **trebuh** *po trebuhu se plaziti; trebuh si pitati, pasti; trebuh po svetu (za kruhom) nositi; s celim trebuhom se smejati; iti (po svetu) s trebuhom za kruhom; kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj: tam ne bo nič dobil;*
- ❖ **trepalnice** *trepalnice povestiti;*
- ❖ **ud** *otrpnili so udje mi in sklepi;*
- ❖ **uho** *uho odpreti, zapreti, nastaviti; ušesa mi zvenijo, me bolijo; kosmata (gluha) ušesa; dati, priložiti komu eno okoli ušes; udariti, počiti koga za uho; govorica pride, glas bije na ušesa; praviti komu kaj na uho; komu na uho kaj povedati, na (v) ušesa trobiti: kričati, glasno govoriti; ušesa komu naviti: prijeti, potegniti ga za ušesa; sedeti na ušesih: biti gluha, delati se gluhega; imeti jih (muhe, zahrbtne misli) za ušesi; zadeti na gluha ušesa; komu kaj na ušesa prinesiti; vleči na ušesa: prisluškovati; prišlo mi je na ušesa; zapisati si kaj za uho: dobro si zapomniti; zaljubljen do (prek) ušes; uho ujame, prestreže besedo; za ušesi nositi svoje skrivnosti;*
- ❖ **usta** *na njegova usta govori Kristusov nauk; kaj na vsa usta povedati, hvaliti; govoriti na tuja usta; komu na usta gledati: kaj bo on rekel; besedo komu iz ust vzeti: sam prej kaj reči; smejati se na vsa usta; usta šobiti: prezirljivo; od ust si kaj odtrgati: odreči si kaj; usta si zašiti: trdovratno k čemu molčati; komu usta zamašiti: storiti, da molči; koga po ustih počiti, tresniti: ostro, surovo ga z besedo zavrniti; usta si obrisati: ostati na praznem, nič dobiti; učiti se kaj na iz*

- ust*: na pamet, iz glave; *dokler prosi, zlata usta nosi* (sladko, ljubeznivo govori), *kadar vrača, hrbet obrača*;
- ❖ **ustna** *ustnice skremžiti; ustnice se napravijo na jok*;
 - ❖ **vrat** *držati, prijeti, zgrabiti koga za vrat; obesiti se komu na vrat; poslati komu kaj na vrat; komu vrat zlomiti, zaviti, stopiti komu za (na) vrat*: trdo ga prijeti, pritisniti;
 - ❖ **znoj** *obliva čelo; z znojem si kruh služiti; krvav znoj potiti*;
 - ❖ **zob** *zobe v kaj zasaditi; jesti na vse zobe; komu na zobe gledati: kaj in koliko jé, kako živi; zobe si na kom, na čem brusiti, skrhati, skrušiti; cvrkni, krcni koga po zobeh; zobje ga ne bodo več boleli: umrl je; dobiti kaj za pod zob; – priti, dati se ljudem v zobe; vleči, vlačiti koga po zobeh, črez zobe; jezik za zobmi držati; jezik za zobe! vreči, povedati komu kaj v zobe; udariti sebe samega po zobeh: nasprotovati svojim lastnim besedam; dobili so ga med (v, pod) zobe; počiti koga po zobeh: ostro ga zavrni; zobe pokazati: upreti se; dobiti dolge zobe: skomine; režati se komu v zobe; – zob časa se pozna razvalinam, na razvalinah*;
 - ❖ **želodec** *želodec človeka opominja (da bi rad imel hrane), se človeku obrača (od studa), bruhne kaj iz sebe; imeti koga v želodcu: ki je neprebavljiv, tečen; koga mrziti, ne ga marati; potolažiti kruleči želodec; pajki mu predejo po želodcu: ker je prazen; – tudi psovka trebušnemu, požrešnemu človeku, posebno otroku; sam želodec ga je*;
 - ❖ **žila** *meščanska kri mu teče, vre po žilah; po njegovih žilah se pretaka modra kri; puščati komu žilo, na žili; – zlata žila: hemoroidi; tiranska žila; koga mi je prinesla pevka žila?*;
 - ❖ **živec**; *zadeti koga v živec, priti mu do živca: do živega; – trdni, rahli živci; iti komu na živce: dražiti ga; čvrsti živci ne zadržijo; živci so ga zapustili: omagal je*;
 - ❖ **žolč** *žolč se mu je razlil: jeza ga je zgrabila, premagala; žolč kuhati: jezo nabirati; svoj žolč izliti nad kom*;
 - ❖ **žulj** *živeti od krvavih kmečkih žuljev*.

6.2 SLOVARSKA OBLIKA FRAZEMOV V GLONARJEVEM SLOVARJU

Glonarjev *Slovar slovenskega jezika* ni frazeološki slovar, zato frazeologija v njem nima ne posebnega ne stalnega mesta. Večina frazemov ne predstavlja posebnih gesel, izjeme so le *Adamovo jabolko*, *brke si vihati* ter *kurja polt*, temveč so podrejeni določenim besedam ter navedeni pri njih v geselskem članku. Na splošno tudi velja, da se frazemi ne navajajo pod

vsemi sestavinami, obstajajo pa tudi izjeme. Ena takih je frazem **koga ob glavo de(ja)ti**, ki se navaja pod štirimi gesli: DEJATI⁷⁹ *ob glavo dejati*, DETI *deti koga ob glavo*, OB 3. preneseno (ločiti, vzeti, zgubiti):⁸⁰ *dejati koga ob glavo* (vzeti mu glavo in ga položiti ob njo), OBGLAVITI: *dejati ob glavo*, *vzeti komu glavo*. Frazemi so enako kot v SSKJ (ali tudi v Slovenskem pravopisu 01) navedeni v treh različnih oblikah:

- v besedilni, prim. *nihče mu ne more do kože, ni mu vrana možganov izpila*;
- slovarski, prim. *biti komu (čemu) v lice, koga za nos voditi*;
- polslovarski obliki, prim. *koga ali kaj z očmi ošvrkne, človek kaj s prostim očesom gleda, nasuje komu peska v oči*.⁸¹

Pri frazemih, ki so navedeni v slovarski obliki, je Glonar ločil sestavine frazema od zunajfrazemskega okolja in jim tako pripisal vezljivostna določila, npr. **komu kaj v obraz povedati, vreči, povedati komu kaj v zobe, biti komu za petami**.

Neenotno navajanje frazemov se kaže tudi znotraj enega slovarskega gesla, npr. pri iztočnici **živec**:

zadeti koga v živec, priti mu do živca: do živega; – slušni, vidni živec; *trdni, rahli živci*; *iti komu na živce*: dražiti ga; *čvrsti živci ne zadrhtijo*; *živci so ga zapustili*: omagal je

ali znotraj enega frazema, ki ga navaja pod različnimi slovarskimi gesli v različnih oblikah, npr. frazem **hrbet obrniti, pokazati komu ali čemu**: pustiti na cedilu navaja v geslu OBRNITI *obrniti hrbet komu* in v geslu POKAZATI *pokazati hrbet svetu, življenju*: obrniti se od njega, zapustiti ga. V prvem torej v slovarski obliki, v drugem pa v besedilni.

Iz gradiva je razvidno, da se večina frazemov v slovarju pojavi več kot le enkrat, in sicer se isti frazem pojavlja tudi v tistih geslih, ki vsebuje eno od glavnih frazemskih sestavin. Primer takega navajanja frazema je **komu v roke priti**, ki ga najdemo pod tremi gesli: ORATI *le počakaj, bova že še orala: boš mi že prišel v roke!*, PRAVICA *pravici v roke priti*⁸² in PRITI

⁷⁹ Z velikimi tiskanimi črkami navajamo t. i. »nesomatske« iztočnice v Glonarjevem slovarju. Tako tudi v nadaljevanju.

⁸⁰ Pomenske opise navajamo v takšni obliki, kot so v Glonarjevem slovarju. Tako tudi v nadaljevanju.

⁸¹ Tak način navajanja je najti predvsem v iztočnici **oko**.

⁸² V tem primeru *pravica* sicer ni ena od stalnih sestavin tega frazema. Glonar je tu očitno predpostavljal, da je, verjetno zato, ker gre pri *pravica* za metonimijo.

priti komu v roke. Obstajajo pa tudi izjeme. Ena izmed njih je geselska iztočnica **gobec**, kjer se od 11 najdenih frazemov v slovarju ponovi le eden, tj. *gobec držati*, ki ga najdemo tudi pod geslom DRŽATI.

Skoraj polovica vseh najdenih somatskih frazemov pa se ne nahaja med 79 pregledanimi iztočnicami, temveč so ti frazemi med ostalimi slovarskimi gesli, ki ne vsebujejo poimenovanj za človeške dele telesa. Največ takih frazemov vsebujejo sestavine *glava*, *oko*, *roka* in *srce*.

Neenotno navajanje frazemov povzroči, da jih je zelo težko ločiti od ostalega gradiva, saj jih Glonar ne navaja ločeno ali vsaj v drugačnem tisku. Tako npr. pri iztočnici **žila**.⁸³

žila bije, utriplje, igra, trepet, se trese od veselja, se napne, nabrekne; žile gredo od srca in k srcu nazaj; meščanska kri mu teče, vre po žilah; po njegovih žilah se pretaka modra kri; puščati komu žilo, na žili; potipati koga za žilo; žila dovodnica, žila odvodnica; krčna žila; mlečna žila; – moški ud večjih živali; jelenova, bikova, konjska žila; – zlata žila: hemoroidi; – premogova žila komična, satirična žila (moč, bistvo) kakega pisatelja; tiranska žila; koga mi je prinesla pevska žila? –ceste, železnice in vode so prometne žile kake pokrajine; – žilica.

Frazeme pa je od preostalega gradiva težko ločiti tudi zato, ker:

- Glonar z njimi razlaga drug frazem, prim. **storiti kaj na svojo roko**: na lastno pest, odgovornost; MLIN v *mlin prinesiti komu*: besedo na jezik položiti; ODSEKATI *besedo odsekati (presekati) komu*: sapo zapreti, usta zamašiti, na jezik stopiti; POPER *to je bil zanj hud poper*: zelo neprijetna zavrnitev, ki se mu je pokadila v nos;
- oz. se frazemi nahajajo tudi med pomenskim opisom, prim. DELO 1. delo mi speši: gre hitro, gladko od rok; SPOGLEDATI se med seboj, s kom: pomeriti se (samo) z očmi; UTRGATI utrpati si kaj: pritrgati si kaj (od ust); IZROČILO: kar se da iz rok v roke; JEZIČITI: jezik si brusiti na kom; NADAV: del kupnine, ki se dá na roko takoj ob sklepu pogodbe; PODREPNIK 2. človek, ki

⁸³ Naveden primer je napisan točno tako, kot ga navaja Glonarjev slovar, vključno z manjkajočo vejico. V nadaljevanju so frazeološke enote navedene v ležečem tisku.

komu naravnost v čreva leze, ker si od njega kaj obeta; ZAFRKNITI 2. dati komu po nosu, ostro mu odgovoriti, rezko ga zavrniti.

Kljub vsej neenotnosti pa se da ugotoviti, da se Glonar pri navajanju frazemov drži nekega pravila, in sicer:

- frazemi se pojavljajo za glavnim pomenskim opisom slovarske iztočnice in so večinoma ločeni od ostalega gradiva s podpičjem. Prav tako večinoma⁸⁴ ločuje s podpičji več frazemov znotraj iste slovarske iztočnice, prim. **pest**.

pest, pesti: stisnjena dlan; dati se (priti) komu v pesti; komu pest pokazati; dobiti koga v pest; imeti koga v pesteh; pest me srbi; v pest se smejati: na tihem, zase; – mera: pest moke; za višino konj = 10.5 cm: petnajst pesti visok; – na lastno pest (roko) kaj storiti: na lastno odgovornost, brez pooblastila ali naročila;

- pojavi se tudi šest primerov, kjer gre le za preneseni pomen določenih leksemov. Glonar jih navaja kot enega od dveh pomenov leksema, tako pri leksemih *goflja*, *krača*; *krak*; *krempelj*, *kumara*, *vamp*.

goflja; zaničljiv izraz za 1. usta (velika, nečedna, umazana); – 2. človeka s takimi usti; **krača** 2. šaljev izraz za nogo sploh; odmahati jo urnih krač; **krak** 1. noga, posebno če je dolga; iztegnil je svoje krake po klopi; **krempelj**: 2. označba človeških prstov (roke), ki kaj posebno močno primejo ali držijo; **kumara**: tudi označba za debel, bradavičast nos; **vamp**: označba požeruha;

- zanimive so tudi naslednje tri iztočnice, ki so že same po sebi frazemi: *Adamovo jabolko*, *brke si vihati* ter *kurja polt*.

Adamovo jabolko: sprednji izrastek na goltancu; **brke si vihati** (= pogumno, podjetno gledati na svet); **kurja polt** †: omraznica.

⁸⁴ Izjema je npr. iztočnica **oko**, kjer so frazemi med seboj ločeni z vejico.

6.2.1 RAZLIČNE OBLIKE NAVAJANJA FRAZEMOV V SLOVARJU

Kot smo že omenili, so frazemi v Glonarjevem slovarju navedeni v besedilni, slovarski in polslovarski obliki. Ker je bil Glonar pri tem zelo neenoten, je težko ločiti med temi tremi oblikami.

6.2.1.1 Besedilna oblika

Že v SSKJ in SP 01 se večina frazemov pojavlja v realizirani obliki, drugi del pa v slovarski obliki, kar priča o nedoslednem navajanju in še bolj poudarja napako (Petermann 1998: 306). SP 01 prinaša nov način pisanja besedilnih zgledov, in sicer z veliko začetnico, prim. *Delo mu gre od rok, Kocka je padla, Ta pa ima glas*. Ta oblika navajanja frazemov veča informativnost slovarja, a hkrati predstavlja pomanjkljivo navajanje, saj frazemi niso opremljeni z drugim pisno razločevalnim znamenjem, tj. s končnim ločilom (Kržišnik 2003: 226).

V Glonarjevem slovarju takšnega načina navajanja besedilnih zgledov z veliko začetnico nisem zasledila, izjema je le pet primerov. Prvi je frazem *Kristus je glava cerkve*, vendar velika začetnica tu ne označuje začetka povedi, temveč gre za zapis osebnega lastnega imena Kristus, ostali štirje pa so *Cyranojev nos*, *Argusove oči*, *Ahilova peta* ('občutljivo, ranljivo mesto na človeku') in *Adamovo rebro* ('ženska'), kjer gre v vseh primerih za svojilni pridevnik.

Tudi končnega ločila Glonar ne uporablja, izjema so le naslednji primeri: *pasja dlaka!*, *jezik za zobe!*, *je pač križ!*, *na noge!*, *sam se za nos primi!*, *za pet ran božjih!*, *ta človek je prava rit!*, *na katero roko od tod?*, kjer gre v vseh primerih, razen v zadnjem, za pragmatične frazeme.⁸⁵ Ta način navajanja je pri Glonarju še posebno zanimiv, saj ga ne najdemo v nobenem drugem slovarju. Pragmatični frazemi predvidevajo tudi posebno glasovno realizacijo, ki je hkrati tudi slovarska, saj so »pragmatični« frazemi, zato je besedilna oblika

⁸⁵ Več o pragmatičnih frazemih v Glonarjevem slovarju v nadaljevanju.

zgleda sprejemljiva, prav tako pa je klicaj kot znamenje za ustrezno glasovno realizacijo frazema bolj bistven kot velika začetnica (Kržišnik 2003: 226).

Iz pregledanih somatskih frazemih je razvidno, da je **skoraj polovica le-teh navedena v besedilni obliki**, prim. *tragedija mi roji po glavi; lasje se mu ježijo, sršijo, mu po konci stojijo; vse je bilo na nogah; pod nos se mu je pokadilo; včasih mu glad ali celo strah iz njih (iz oči) gleda; midva sva si na roke; težko, tesno, sladko mi je pri srcu; od podplatov do temena (glave) mu ni bilo kaj reči; prišlo mi je na ušesa* ipd. Večino frazemov pa Glonar navaja v slovarski obliki.

6.2.1.2 Slovarska oblika

Frazeološka enota mora biti v slovarju navedena v slovarski oz. osnovni obliki, tj. npr. glagolski frazem v nedoločniku in samostalniški frazem v imenovalniku. Frazem pa mora biti ločen tudi od zunajfrazemskega okolja, tj. od vezljivostnih določil, ki morajo biti navedena v slovarski obliki. **Večina somatskih frazemov v Glonarjevem slovarju je navedena v slovarski obliki**, prim. *na brado posoditi; pritisniti komu sramotni žig na čelo (ŽIG);⁸⁶ glavo dati za koga; od nog (pet) do glave; plačati kaj z glavo (PLAČATI); hrbet obrniti, pokazati komu ali čemu; besedo komu na jezik položiti, z jezika vzeti; na kolenih koga prositi; staro kožo sleči; koga do krvi preteptati; imeti križ s kom; biti komu (čemu) v lice; izpiti komu mozeg (IZPITI); pasti komu k nogam; potegniti koga (za nos); kaj izpod pazduhe vzeti; mrtva roka; storiti kaj na svojo roko; kosmata ušesa; komu na zobe gledati; imeti koga v želodcu; zadete koga v živec, priti mu do živca* ipd.

6.2.1.3 Polslovarsko navajanje

V tej obliki so sestavine frazema sicer poslovarjene, tj. da je glagolska sestavina glagolskega frazema v nedoločniku, samostalniški frazem v imenovalniku itd., vanj pa se vključijo besede iz (možnega) sobesedila (Kržišnik 2003: 226). Primerov takšnega navajanja

⁸⁶ V oklepaju navajamo iztočnico, pod katero je naveden frazem. Tako tudi v nadaljevanju.

frazemov je v Glonarju malo, npr. *na čelu države, vojske stati; postaviti se na čelo gibanja; nakopati si jezo na glavo* (JEZA); *ves zaslužek po grlu pognati* (ZASLUŽEK); *od nog do glave ves nov; dati kri za domovino; pravici v roke priti* (PRAVICA); *pograbiti priliko za lase* (POGRABITI) – *srečo zgrabiti, pograbiti za lase* (SREČA).

6.2.1.4 Mešano navajanje

V slovarju sem zasledila tudi primere, ki jih nisem mogla uvrstiti v nobenega izmed zgornjih treh načinov navajanja, zato sem te somatske frazeme uvrstila pod »mešani način navajanja«. Gre predvsem za frazeme, ki imajo glagol v realizirani obliki.

Tak način navajanja je zlasti v iztočnici **oko**, npr. *človek kaj s prostim očesom gleda, se o čem na lastne oči prepriča, z očesom koga prebode, koga ali kaj z očmi ošvrkne, ošine, jih upira, obrača, obrne v koga, komu kaj v očeh bere, koga z očmi prebada, gleda komu iz oči v oči* ipd. Tudi pri iztočnici **srce** je najti nekaj podobnih primerov, in sicer: *srce peče, boli koga za čim, kaj koga za srce grabi*.

6.2.1.5 Stalne besedne zveze v širšem smislu

Med najdenimi somatskimi frazemi so tudi takšni, ki jih ne moremo prišteti k zgornjim načinom navajanja. To so:

- **rekla** in **rečenice**, med katere štejemo tudi pregovore, ki imajo strukturo povedi. Teh je v Glonarjevem slovarju sorazmerno veliko, vendar pa od ostalih frazemov niso ločene,⁸⁷ zato so tiste, ki so danes manj znane, težje razpoznavne in določljive. Prim. *iskati dlake v jajcu; nima ne glave ne repa; tvoja glava, tvoj svet; kolikor glav, toliko misli; ne vem, kje se me glava drži; zaradi tega ne bo mene glava bolela* (BOLETI); *kdor ima maslo na glavi, naj ne hodi na sonce* (MASLO); *jezik je sam na sebi boga, le ljudje so revni na besedah; stara kost*

⁸⁷ Kot že rečeno, Pleteršnik nekatere pregovore označuje z oznako Npreg. = »Narodni pregovori v Jenežičevi slovnici, Cigalejevem slovarju in drugod«, medtem ko Glonar v veliki večini ne označuje izvora besed.

*je modrost; kdor zamudi, dobi same kosti (ZAMUDITI); svojo kožo na prodaj nositi; predno človek k žlahti priteče, lahko mu kri uteče*⁸⁸ (ŽLAHTA); *dolgi lasje, kratka pamet; na lice priljuden, na robe ostuden; ni mu vrana možganov izpila; laž ima kratke noge (KRATEK, LAŽ); vrana vrani oči ne izkljuje (IZKLJUVATI, VRANA); kaj velja na oko, če ni na roko (NA); kdor nima v glavi, mora imeti v petah; brez potú ni medu; ni ne za na ramo, ne za na voz (ZA); denar in rit nora človek skrit'; tja v Indijo, tja v Koromandijo, pa roka ne kaže nobena; kjer Bog roko ven molí; čas je pred rokami; živeti iz rok v usta; temu da Bog v roke veslo, drugemu teslo (TESLO); lahko je s tujo roko v žerjavico segati (LAHEK); vsak ima roke k sebi obrnjene (K); s tujo roko je lahko gade loviti (TUI); ženske solze in kramarske prisege; svoj kruh v solze pomakati; česar je polno srce, rado iz ust gre; kamen se mi je odvalil od srca (KAMEN, ZVALITI); kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj; iti (po svetu) s trebuhom za kruhom; dokler prosi, zlata usta nosi, kadar vrača, hrbet obrača; golobje ne leté nikomur pečeni v usta (GOLOB); zobje ga ne bodo več boleli; samo da je kruha, zobje se bodo že našli (KRUH);*

- splošno znani **dobesedni navedki**⁸⁹ iz del slovenskih pesnikov⁹⁰ in pisateljev, ki pa tudi niso posebej označeni. Izvor večine najdenih citatov smo dobili iz primerjave s Pleteršnikovim slovarjem, kjer je izvor navedkov označen. Prim. *da jo blago, ponižno dušo (Bog blagoslovi) (DA); prinesla pričujoče ure teže bi ne bila let poznih glava siva;*⁹¹ *one (ženske) same nam glave vedré (VEDRITI); obup kri vnema in možgane*⁹² (VNEMATI); *dokler krvi ne uteče zadnja sraga (UTEČI); nedolžnost vnema ji oči in lica*⁹³ (VNEMATI); *stoje po licih jima*

⁸⁸ V Pleteršnikovem slovarju je navedeno, da je to vzeto iz Levstika.

⁸⁹ Citate smo v obravnavo vključili zato, ker se je iz primerov pokazalo, da so lahko bili nekateri stalni citati, pri drugih pa je to težko reči. Citati so v Excelovi razpredelnici, ki je priložena diplomskemu delu, označeni z noto (J).

⁹⁰ Večina citatov je iz Prešerna.

⁹¹ Mentorica je opozorila, da je to pri Glonarju očiten citat vzet iz Prešerna. Zanimivo pa je, da ga Pleteršnik ne navaja.

⁹² Iz primerjave s Pleteršnikovim slovarjem izvemo, da je to vzeto iz Prešerna, ob tem pa se nam zastavlja vprašanje, koliko je bilo to takrat stalno.

⁹³ V Pleteršniku je označeno, da gre za citat iz Prešerna.

kaplje vroče (VROČ); jeziku dela ino srcu rane;⁹⁴ od čudesa godcem roke so zastale (ZASTATI); kdo ve kragulja odgnati, ki kljuje srce (KLJUTI); telesa naša, vrči dragoceni;

- nekaterih primerih pa je težko vedeti, ali gre za frazem ali za kak citat ali morda za kreativno preneseno rabo navedene besedne zveze ali pa cele povedi. Tudi tukaj se to zgodi zlasti takrat, kadar zveza kot frazeološka danes ni znana, prim. puščičica brez žela iz debelega je čela: epigram brez prave osti je iz tope, zabite glave (ŽELO); *ta misel se je skuhalo samo v njegovi glavi* (SKUHATI); *kdor urne roke, sol v glavi ima*⁹⁵ (SOL); *svoje grbe ne vidi, tujo pač; nihče ne dvomi o koži njegovi oslovski* (PODVOMITI); *zlato (svetli) lasje;*⁹⁶ *kaj pomaga lepo lice, če je pokvarjeno srce; ima možgan komaj za eno kure* (KURE); *noga laja v prevelikem obutalu* (LAJATI); *noge da mi zastanejo, če sem res tam bil* (ZASTATI); *obračati na dva oči, to zdravo ni* (OBRAČATI); *ne vstane iz postelje, dokler mu rit fige ne pokaže* (FIGA); *kaj v mladem srcu polje* (PLATI); *bridek čut mu je legel okoli srca*⁹⁷ (LEČI); *sladkost prešine človeško srce*⁹⁸ (SLADKOST); *ima usta po strani kakor kapo soldat* (STRAN); *kaj v kambo vteknilo smo vrat* (KAMBA); *samo za svojo malho skrbi: na svoj želodec misli*⁹⁹ (MALHA); *čvrsti živci ne zadrhtijo;*
- **primerjave**, prim. *stoji, kakor da so mu noge vkopane* (VKOPATI); *teče, kakor da so mu vsi vragi za petami* (VRAG).

⁹⁴ Pri tej in prejšnji zvezi gre za citat iz Prešerna, ki pa ju ni v Pleteršnikovem slovarju.

⁹⁵ Iz primerjave s Pleteršnikovim slovarjem izvemo, da gre za citat iz Prešerna.

⁹⁶ V tem primeru ne vemo zagotovo, koliko je bilo to zares stalno, nam je pa znano iz pravljic.

⁹⁷ Iz primerjave s Pleteršnikovim slovarjem je razvidno, da gre za citat iz Jurčiča. Mentorica je pri tem opozorila na zanimivo strukturo *okoli srca* namesto stalnega *na srce*.

⁹⁸ Pri tem frazemu je stalna struktura *kaj prešine koga*, zato ne vemo, ali je bil frazem stalen. Šele iz FidePLUS izvemo, da bi bila lahko ta struktura v tistem času stalna.

⁹⁹ Ta primer bi bil lahko frazeološki, če bi bil stalen, le da tega ne vemo.

6.2.1.6 Primerjave

K zgornjim primerjavam ne moremo prišteti vseh primerov, saj le-ti niso slovarsko problematični. Te primerjave so: *držati, prijeti se koga kakor klop kože* (KLOP); *pot se vleče kakor kurja čreva* (VLEČI); *taji kaj kakor gad noge* (TAJITI); *potreben komu ko luknja v glavi* (POTREBEN); *potreben komu ko trn v peti* (POTREBEN); *molči ko rit* (MOLČATI); *vrabec v roki je boljši ko golob na strehi* (VRABEC); *pazi naj kaj, kakor na lastne oči; ima oči kakor jastreb* (JASTREB); *sam kakor palec; siliti se kam, kakor srajca v rit* (SILITI); *tema je kakor v riti* (TEMA).

6.2.1.7 Opisi krenenj

Najdene opise krenenj ob tej analizi omenjamo zato, ker je zelo težko postaviti mejo med že frazemom in še zgolj opisom krennje. Frazeme in opise krenenj je težko razlikovati zlasti v primerih, ko ob določenih besednih zvezah nimamo zabeleženega pomena. Proste in stalne opise krenenj ločujem od ostalih somatskih frazemov z zvezdico *, enako tudi v Excelovi razpredelnici, ki je priložena diplomskemu delu.

Ločimo štiri vrste krenenj (Kržišnik 2006/07):

- prosti opisi krenenj, prim. **sukati si brke* (SUKATI); **grbančiti, gubati čelo*; **tolči se po čelu*; **čelo mršiti* (MRŠITI); **skremžiti čelo* (SKREMŽITI); **človek se v zadregi praska po glavi* (PRASKATI); **gobec povesiti*;¹⁰⁰ **posaditi si koga na kolena*; **z nogami opletati*; **človek si oči pomane*; **drži (ima) očesa odprta*; **z očmi trepati* (TREPATI); **zmigniti s pleči* (ZMIGNITI); **komu s prstom migniti*; **gledati čez ramo* (GLEDATI); **z ritjo mrdati* (MRDATI); **roke viti, sklepati, uriti, križem držati, razprostreti*; **roke v križ držati*; **grabiti koga za roko*; **zgrabiti koga za roko* (ZGRABITI); **stisniti komu roko* (STISNITI); **tiščati kaj v rokah* (TIŠČATI); **udariti z roko v roko* (UDARITI); **zadovoljno se gladiti po trebuhu* (ZADAVOLJEN); **trepalnice*

¹⁰⁰ Pri tej zvezi ne moremo vedeti, ali gre za prosti ali stalni opis krennje, zato smo jo raje uvrstili pod prosti opis.

- povesiti; *z usti mrdati (MRDATI), *zategniti usta (ZATEGNITI); *ustnice skremžiti; *ustnice se napravijo na jok; *prijeti, zgrabiti koga za vrat; *iztegniti vrat (IZTEGNITI); *zobe v kaj zasaditi;*
- konvencionalizirani (stalni) opisi kretenj, iz katerih lahko nastane frazem, ki prinaša pomen tega, prim. **potrkat i koga (sebe) po čelu (POTRKATI); *glavo povešati; *grabit i se za glavo (GRABITI); *odmajati (z roko, z glavo) (ODMAHATI); *zmajati z glavo (zmajati); *pokimati komu z glavo (POKIMATI); *skloniti glavo (SKLONITI); *obrvi se bočijo; *obrvi mršiti, namršiti, naježiti; *obrvi se vihajo; *roko podati; *z rokami kriliti, otepati, biti okoli sebe, mahati; *popraskati se za ušesi (POPRASKATI); *človek se v zadregi praska za ušesi (PRASKATI); *usta šobiti;*
 - ko ostane le še frazem brez spremljajoče kretnje, prim. *nositi glavo visoko (NOSITI); s pepelom si glavo potresti (PEPEL); razbijati si glavo (RAZBIJATI); komu jezik pokazati; lase si puliti, ruvati, beliti; lasje se mu ježijo, sršijo, mu po konci stojijo; na kolenih koga prositi; plaziti se po kolenih; vreči komu rokavico (v obraz) (ROKAVICA);*
 - mešani tip, kjer gre delno za enojno in delno za dvojno branje, prim. *dobiti jo po gobcu;*¹⁰¹ *komu nogo podstaviti.*¹⁰²

6.2.1.8 Pragmatični frazemi

Za pragmatične frazeme¹⁰³ veljajo enake lastnosti kot za frazeme nasploh, tj. da so del jezikovnega sistema, slovarja, da v govoru ne nastajajo sproti, temveč jih govorec vsakokrat prikl iče iz spomina kot stalne in celovite jezikovne enote. N. Jakop v svojem članku ugotavlja, da je posebnost pragmatični frazemov ta, da je njihova slovarska oblika v veliki meri ali v celoti prekrivna z njihovo uresničitvijo v besedilu, ter da je njihov pomen mogoče ustrezno opisati le ob upoštevanju dejavnikov sporazumevanja kot pragmatično funkcijo. Od

¹⁰¹ V tem primeru je težko reči, ali gre tu že za prenesen pomen, torej za prenos iz konkretnega v abstraktno.

¹⁰² Ne vemo, ali je to le opis kretnje ali pa gre že za prenesen pomen.

¹⁰³ Poimenovanje pragmatični frazemi je v slovenskem jezikoslovju prva uporabila E. Kržišnik (1994: 163–166).

nepragmatičnih frazemov jih ločuje pomembna lastnost, tj. pomen. Pragmatični frazemi nimajo denotativnega pomena v smislu poimenovanja predmetnosti, lastnosti, dogajanja, stanja in tudi ne izražajo razmerij med njimi. Pragmatičnim frazemom so funkcije lastne, zato so uslovarjene. Take vrste frazemov opazimo že v SSKJ, kjer je pomen opisan kot »izraža to in to« oz. kakšno funkcijo opravljajo frazemi v besedilu.

Tudi v Glonarjevem slovarju je najti nekaj pragmatičnih frazemov, in sicer: *predrta danka*: požeruh, nenasitljiv človek; kletvica: *pasja dlaka!* = pes!; *pri moji (krščeni) duši*; *iz vse duše*; *pasja duša* (psovka) (PASJI); *glavo stavim za to*; *za živo glavo ne*; *to je glava!*; *kaj mu je le v glavo šinilo*; *umazan gobec*; *še gobca ni odprl*; *sam gobec ga je*; *jezik za zobe!*; *je pač križ!*; *za las je manjkalo*; *na noge* (kvišku)!; *sam se za nos primi!*: glej na sebe in svoje (ne tuje) delo!; *še do pasu mu ne sežem*; *za pet ran božjih!*; *za pet krvavih (Kriščevih) ran*: za božjo voljo!; *piši me v rit*: zasmehljiva zavrnitev koga; *srce moje*: dragi, ljubi moj!; *piši me v uho*: prav nič se ne brigam za tebe in tvojo jezo (PIHATI).

Med somatskimi frazemi pa sem našla še dva primera, ki sta narejena po vzorcu »**sam X je koga**« pri čemer je X del telesa: *sam vamp ga je*: označba za požeruha (VAMP) in psovka trebušnemu, požrešnemu človeku, posebno otroku; *sam želodec ga je*.

6.2.1.9 Mejni primeri

Med analiziranimi frazemi smo našli nekaj primerov, pri katerih nismo mogli za gotovo trditi, da gre za frazeološko zvezo ali pa le za prosto besedno zvezo. Gre za tri vrste mejnih primerov:

- zveze, kjer ne moremo sklepati, kaj je Glonar imel v mislih, saj je pripisan pomen ne čisto jasen ali pa ga sploh ni. To so naslednji primeri: *posneti dlako* (obariti) (OMAVSATI), kjer gre za vprašanje, koliko je bila ta zveza zares stalna. Iz primerjave z ostalimi tremi slovarji izvemo, da te zveze ne najdemo v nobenem slovarju. Pod iztočnico glava imamo zvezo *mož je ženi glava*, ki je

mejni primer te vrste, da bi bil mogoče lahko celo pogovor,¹⁰⁴ vendar tega ne vemo, ker tudi tega primera ni v nobenem od treh slovarjev. Primer *v grlu mu je zažarelo* (ZAŽARETI) je nenavaden, saj ne vemo, ali gre za frazeološko zvezo. Zanimivo je, da je enak primer najti v Pleteršniku pod enako iztočnico (*v grlu mi je zažarelo*). Zanimiva je iztočnica kost, kjer so zveze navedene kot frazeološke, nikjer pa zraven ni pomena. Pod to iztočnico sta mejna primera *do kosti oglodati* in *kosti obirati*, kjer bi lahko šlo le za dobesedni pomen ali pa za frazeološko zvezo, ki je bila v tistem času tako splošno znana, da je po Glonarjevem mnenju ni bilo treba razložiti. Primer *živa koža*: ob truplu (zunanja je mrtva) (ŽIV), je še posebej nenavaden, saj ne vemo, kaj je imel Glonar v mislih s to razlago. Pod iztočnico oko je primer */človek/ si oko izdere*, kjer ne vemo, kaj bi frazem pomenil in tudi iz primerjave z ostalimi tremi slovarji ne izvemo nič, saj v nobenem ni tega primera. Predvidevamo lahko, da gre za varianto k *iztakniti si oko*. Pod iztočnico prsa najdemo zvezo *v prsih me zbada*, kjer gre za vprašanje, ali je tu mišljen stalen opis počutja ali kaj drugega. Zanimiv je primer *potrta prsa*, ki se v enaki obliki pojavi še pod iztočnico POTRETI, le da je tu zveza razložena, in sicer 'duša, duh', vendar pa je razlaga tu nenavadna in nejasna. Pod iztočnico prst imamo primer *gledati skozi prste*, ki se pod iztočnico GLEDATI ponovi. Tu je sicer Glonar pripisal pomen v oklepaju (da ne vidi vsega), vendar iz tega ne moremo sklepati, kaj je Glonar imel v mislih. Pod iztočnico solza imamo primer */solze/ človeka dušijo*, kjer pomen ni čisto jasen. Podoben primer najdemo le v SSKJ, in sicer *dekle se je dušilo v solzah*. Pod iztočnico ZAŽARETI je primer *v ustih mu je zažarelo*, iz katerega prav tako ne moremo razbrati pomena. Enak primer najdemo v Pleteršniku: *v ustih, v grlu mu je zažarelo*. Pod iztočnico zob je primer *dobili so ga med (v, pod) zobe*. Tega primera ni v nobenem od treh slovarjev, zato ne moremo vedeti, kaj je Glonar imel v mislih. Pod iztočnico želodec najdemo zvezo *bruhne kaj iz sebe*, kjer ne moremo vedeti, ali je imel Glonar v mislih

¹⁰⁴ Pogledali smo v zbirko E. Bojc: *Pregovori in reki na Slovenskem* (1980) ter si prebrali razpravo I. Stramljič Breznik: *Družina v slovenskih pregovorih in frazemih v: Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah* (2007), vendar te zveze nismo zasledili.

dobesedni pomen ali pa kaj drugega. Pod iztočnico žila imamo primer *tiranska žila*, kjer je pomen prav tako težje razberljiv. Zanimivo je, da Glonar v slovarju nima iztočnice tiran ali tiranski, kjer bi si lahko bolj podrobno ogledali razlago, saj tega primera ne najdemo v nobenem od treh slovarjev;

- zveze, kjer vemo, da so v današnjem času frazeološke, ne vemo pa, ali so kot take v slovarju tudi mišljene. Te zveze so: *pasti na glavo* (PASTI), *prek glave vreči kaj* (PREK) in *razbijati si glavo* (RAZBIJATI), kjer predvidevamo, da gre za dobesedni pomen, ki pa je kasneje postal frazem. V Pleteršnikovem in Murkovem slovarju ne najdemo nobenega od teh treh primerov. V iztočnici gobec najdemo primer *dobiti jo po gobcu*, kjer je težko reči, ali je bila ta zveza že takrat v prenesenem pomenu. Iz zveze *izpraskati komu oči* (IZPRASKATI) in *iztekniti komu oči* (IZTEKNITI) ne moremo videti, da bi šlo za frazeološko zvezo, na to lahko sklepamo le iz današnjega stanja. Iskanje v korpusu nam pove, da je oboje lahko frazeološko, bolj stalna pa je zveza *iztakniti komu oči*. Pod iztočnicama POTREPLJATI in TREPLAJTI imamo zvezi *da me (poštena roka) potreplje po rami* ter *trepljati koga po rami* (prijazno). Glonar je to zapisal tako, kot da gre za opis kretnje, ki je pa stalen. Pod iztočnico STISNITI je zveza *stisniti zobe*, kjer vemo, da danes obstaja ta zveza kot frazeološka, ne vemo pa, ali je bila takrat tudi tako mišljena, saj Glonar zraven ni pripisal pomena;
- zveza, pri kateri se postavlja vprašanje, ali je to še somatizem, je: *za tesarski (cimpranski) las*, ki jo Glonar razloži kot 'precej (ker je cimpranski las – vrvica, s katero označujejo, kje treba odsekati – precej debel)'.

6.3 PREGLED ANALIZIRANIH FRAZEMOV

Ob pregledu smo ugotovili, da se večina somatskih frazemov, ki se pojavljajo pod iztočnicami, ki poimenujejo človeške dele telesa, ponovi tudi v ostalih iztočnicah, ki poimenujejo eno ali dve sestavini frazema. V teh iztočnicah so frazemi navedeni v različnih

oblikah, pojavljajo pa se tudi frazeološke variante. V nekaterih primerih pa se frazemi ponovijo tudi pri iztočnicah, ki se pogosto pojavljajo kot besedilna uresničitev frazema (tako npr. pri iztočnici JEZA nakopati si jezo na glavo). Nekaj primerov takšnega navajanja:

- *komu glavo vzeti* (odsekati) → DA prej ne pojdem, da ti glavo vzamem / VZETI vzeti komu glavo;
- *na glavo si kaj nakopati* → JEZA nakopati si jezo na glavo / KOPÁTI kopati si skrbi na glavo / NAKOPÁTI nakopati si kaj na glavo: zamero, težave, trud, neprilike, nevšečnosti, bolezen, dolgove, sramoto / SOVRAŠTVO sovraštvo si nakopati (na glavo) / TEŽAVA težave si nakopati na glavo;
- *pognati po grlu* → CVENK zadnji cvenk je šel po grlu / POGNATI kar zasluži, vse požene (po grlu: zapije) / ZASLUŽEK ves zaslužek po grlu pognati;
- *pod nos se mu je pokadilo*: ni mu bilo prav → HRENITI se: kislo se držati; kaditi se pod nos: zbudjati nevoljo / KADITI 3. kadi se mu pod nos: ni mu prav, ni mu všeč / POKADITI pokadilo se mu je pod nos: bilo mu je neprijetno, zamerilo se mu je / POPER to je bil zanj hud poper: zelo neprijetna zavrnitev, ki se mu je pokadila v nos; dati komu popra: dati komu pod nos, zavrniti ga / ZAKADITI zakadilo se jim je pod nos: ni jim bilo prav, ne všeč / ZAMERITI to se mu je zelo zamerilo: pokadilo v nos;
- *v pest se smejati*: na tihem, zase → SMEJATI smejati se komu v pest (na tihem, škodoželjno).

Seveda pa Glonar ni navajal vseh frazemov pod vsemi sestavinami, npr. v iztočnici **brada** najdemo frazem *na brado posoditi*: na vero, na up, na kredo, na pošten obraz dati, ki pa ga ni pod iztočnico **posoditi**. Tudi frazema *nima ne glave ne repa*, ki ga najdemo pod iztočnico **glava**, ne najdemo v iztočnici **rep** ipd.

6.4 FRAZEOLOŠKE VARIANTE

Ob pregledu somatskih frazemov smo ugotovili, da je Glonarjev slovar zelo bogat s frazeološkimi variantami, ki so, ravno tako kot v Murkovem slovarju, zelo zanimive za raziskovanje zgodovinske frazeologije. Ker smo o variantah že govorili, bomo na tem mestu z nekaj primeri somatskih frazemov navedli, na katerih ravninah se pojavljajo variante v tem slovarju in kakšnih vrst so.

Variante se pojavljajo na vseh ravninah, razen na glasoslovni. **Oblikoslovne variante** so treh vrst:

- številске, prim. *iskati dlake/dlako v jajcu; s svojo roko/z obema rokama podpisati kaj; ženske solze/ženska solza in kramarske prisege/kramarska prisega; trobiti komu na uho/v ušesa; zapisati si kaj za uho/za ušesa;*
- sklonske, prim. *na las/do lasú podoben; viseti na nos/pred nosom; [goljuf]¹⁰⁵ mu pri očeh/iz oči/ ven gleda; oko v oko ř/ iz oči v oči; iz srca/prav od srca/ komu kaj želeti;*
- vidske, prim. *iz kože de(va)ti/djati; skočiti si/skakati komu/ v lase; grabiti se/zgrabiti koga/ za las; nos vihati/zavihati nad kom, čim; dajati/dati komu kaj/ pod nos; z očesom koga prebode/koga z očmi prebada; vreči/metati komu kaj v oči; vzeti/jemati kaj na svoja pleča; žugati/zažugati komu s prstom; vtikati/vtakniti v vsako reč svoje prste; srce iztresati/iztresti pred kom.*

Sestavinske variante so štirih vrst:

- zamenljivost s sinonimno sestavino, prim. *dobiti jih po buči/glavi; dati komu po betici/glavi; vtakniti v vsako reč svoj nos/kljun;*
- v okviru pripadnosti isti besedni vrsti, prim. *glavo si beliti/treti; v glavo si kaj vtepsti/vzeti/gnati/vbiti; oborožen do glave/do zob; na vse grlo kričati/vpiti/dreti; povsod svoj nos imeti/vtikati; on mi je trn v očeh/v peti; pete pokazati/odnesti/pobrati; kamen se mi je odvalil od srca/zvalil s srca;*

¹⁰⁵ V oglatem oklepaju je navedena beseda, ki ni frazeološka sestavina, temveč le besedilna uresničitev.

*črviči/grize/kolje/kruli/ujeda/vije/zavija me po trebuhu; povedati komu kaj v ŕ
brk/v oči/v lice/v zobe; na licu/očeh se mu bere/vidi; volk/glad/strah mu iz oči
gleda; na lastno pest/roko kaj storiti; smrt/vrag je komu za petami; delo mi /ne/
gre od rok; piši me v rit/v uho; imeti mevlje/zolje v riti;
nabrušen/oster/strupen/hud jezik; /že/ od mladih/malih nog; mačje/mačkinje
solze;*

- v okviru pripadnosti različnim besednim vrstam, prim. *za nohte mu gre/huda je za nohti; molči/tih ko rit; kdor/dokler prosi, zlata usta nosi;*
- »ista/različna slika«, prim. *svoj križ nositi/zadeti križ na svoje rame; dati, pomoliti, podrgniti komu kaj pod nos/prijeti koga za nos.*¹⁰⁶

Zadnje so še **skladenjske variante**, ki so treh vrst:

- fakultativna/neobvezna sestavina frazema,¹⁰⁷ prim. *pri moji (krščeni) duši; goni me (trebuh, črevo) na stran; dobiti (jih) po grbi; vreči komu rokavico (v obraz); na svoje oči gleda (ne na tuje); pet imam boljših na vsak prst (kot si ti); umiti si roke (kakor Pilat); udariti (si) v roke; pljuniti (si) v roke; trebuh po svetu (za kruhom) nositi; iti (po svetu) s trebuhom za kruhom;*
- besednoredne, prim. *zdrav na duši in na telesu/zdrav na telesu in na duši;*
- variante zunanje vezljivosti, prim. *sline cediti za čim/po čem; učiti se kaj/česa iz glave; staviti glavo za kaj/na kaj.*

6.5 POMENSKI OPISI OBRAVNAVANIH FRAZEMOV

V Glonarjevem slovarju vse besede niso pomensko razložene, zato smo najdene somatske frazeme ločili na dva dela; na tiste s pomenskim opisom in na tiste brez pomenskega

¹⁰⁶ Pri tej varianti frazema je zanimivo, da sta si frazema po pomenu na prvi pogled različna, vendar temu ni tako, saj Glonar frazem *dati, pomoliti, podrgniti komu kaj pod nos* pomensko opiše kot »zavrniti ga, očitati mu kaj«, frazem *prijeti koga za nos* pa razloži kot »oponesti mu kaj«, torej prav tako 'očitati komu kaj'.

¹⁰⁷ Med gradivom smo našli tudi primere poenobesedenja, kjer z odstranitvijo fakultativnega dela frazema dobimo besedo, ki ni več frazem. Taki primeri so: *smejati se komu (v brk ŕ); posvetilo se mu je (v glavi); potegniti koga (za nos); izmuzniti se (čemu, komu iz rok).*

opisa. Pri nekaterih frazemih je bilo težje določiti, v katero skupino spadajo, saj so posamezni pomeni v okviru enega gesla nakazani s pomišljaji ali številkami, tako da je bil pomen včasih razložen tudi na takšen način.

6.5.1 FRAZEMI S POMENSKIMI OPISI

6.5.1.1 Način navajanja pomenskih opisov

Glonar pomenske razlage navaja na različne načine. Večina pomenskih razlag je navedena za frazemom, in sicer za dvopičjem. Taki so npr. frazemi: *na brado posoditi*: na vero, na up, na kredo, na pošten obraz dati; *dlako cepiti*: loviti se za malenkosti; *gobec držati*: molčati; *hrbet ga srbi*: treba ga bo nabiti; *dušo na jeziku imeti*: umirati; *svoje kosti položiti*: leči k počitku, umreti; *nihče mu ne more do kože*: ne more ga v živo zadeti; *narediti križ čez koga*: prepustiti ga njegovi usodi; *kurje oko*: otiščanec, stisek; *biti komu (čemu) v lice*: pred njim; *ni mu vrana možganov izpila*: prebrisan je; *z nosom svet podpirati*: biti v grobu ipd.

Drug način navajanja pomenskega opisa je v oklepaju, ki lahko stoji za frazemom, prim. *glavo komu vzeti* (odsekati); *jezik si namazati* (s pijačo); *ima sicer oko za ljudi* (zna jih dobro opazovati); *komu v roke igrati* (pomagati); *kurji pogled* (kratkovidnost); *ima pod palcem* (denar); *želodec človeka opominja* (da bi rad imel hrane); *komična, satirična žila* (moč, bistvo), ali pa se pomenski opis vriva med frazem, prim. *volčje* (nenasitno) *črevo*; *stara kost* (človek) *je modrost*; *imeti trdo* (neobčutljivo) *kožo*; *grški* (raven) *nos*; *človek naredi kaj* (se uda) *samo na oko* (na videz); *kosmata* (gluha) *ušesa*. V oklepaju je lahko podana tudi fakultativna sestavina frazema, npr. *pri moji (krščeni) duši*; *dvajset glav (živine) ima v hlevu*; *gorka (nagla) kri*;¹⁰⁸ *na lastno pest (roko) kaj storiti*; *za pet krvavih (Kriščevih) ran*: za božjo voljo; *srce si ohladiti (jezo)*. Imamo tudi primere, kjer je pomenska razlaga navedena za dvopičjem, med njo ali po njej pa je vrinjen oklepaj z razlago, npr. *dušo si privezati*: okrepčati se (z jedjo in pijačo); *oko v oko f*: iz oči v oči (postaviti, povedati), pred očmi; *vzeti kaj na*

¹⁰⁸ Pri tej zvezi je mentorica opozorila na zanimivo variantno sestavino, ki je povezava z zvezama *biti gorak komu* in *biti nagle jeze*.

svoje rame: prevzeti (odgovornost za) kaj; *roka pravice*: posvetna oblast (prvotno roka z mečem, iz lesa ali sicer upodobljena na hiši, v kateri je oblast imela svoj dom, kot nje simbol); *midva sva si na roke*: lahko v paru delava (ker ne drži vsakdo n. pr. motike enako), se skladava, strinjava, sva enakih misli. Najti pa je tudi primer, kjer je oklepaj naveden takoj za frazemom in skuša na nek način ponazoriti, kaj naj bi frazem predstavljal, nato sledi še razlaga za dvopičjem, prim. *kjer Bog roko ven molí* (kakor da ž njo vabi): krčma. Zanimiv je tudi en sam primer navajanja pomenskega opisa v oklepaju z enačajem v iztočnici **brke si vihati**, ki je že sama frazem in je tako razložena: *brke si vihati* (= pogumno, podjetno gledati v svet).

Takšno neenotno navajanje pomenskih razlag in fakultativnih sestavin v oklepajih je povzročilo, da pri frazemu *jezik si namazati* (s pijačo) ne moremo zagotovo vedeti, ali gre za razlago ali pa za fakultativno sestavino, in zato pride do vprašanja, ali frazem uvrstiti pod tiste frazeme s pomenskim opisom ali pod tiste brez pomenskega opisa. V tem primeru smo frazem dali v stolpec s pomenskim opisom.

Tretji način navajanja pomenskega opisa je za enačajem, vendar je to zelo redko, saj smo našli le dva primera: kletvica: *pasja dlaka!* = pes!; *trdo, krepko hrbtišče* = neupogljiv značaj.

Pomenska razlaga je navedena tudi pred frazemom, navadno za pomišljajem, npr. – v prenesenem pomenu: malenkost, podrobnost; *do dlake vse povedati*; – označba za boječneža, plahega strahopezdljivca, tudi za požrešneža: *ta človek je prava rit!*; – tudi psovka trebušnemu, požrešnemu človeku, posebno otroku; *sam želodec ga je*. Pred frazemom lahko stoji tudi eden izmed normativnih načinov v slovarju, prim. kletvica: *pasja dlaka!* = pes!. Zadnja trije frazemi so pragmatični frazemi, ki smo jih zgoraj že omenili.

Pri eni pomenski iztočnici se lahko pojavijo različni načini navajanja pomenskih razlag pri različnih frazemih, npr. pri iztočnici **grlo**: *kosmato grlo* (glas); *debelo grlo*: bas; ali pri iztočnici **las**: *lase si puliti, ruvati, beliti* (delati si skrbi); *biti si v laseh*: tepsti se; *dolgi lasje* (ženski), *kratka pamet*; *niti za las* (malenkost) *ne odneham*.

Po številu navajanja frazemov s pomenskim opisom najbolj izstopa iztočnica **nos**, kjer je od 17 somatskih frazemov kar 16 takih, ki imajo pomenski opis. Tudi iztočnica **peta** ima 9 somatskih frazemov, od tega je kar 8 frazemov s pomenskim opisom.

V nekaterih iztočnicah so razlage oštevilčene in predstavljajo glavne pomene besed oz. frazemov. Pri nekaterih somatskih frazemih smo naleteli na primere, kjer ni bilo jasno, v katero skupino bi jih uvrstili, ali pod tisto s pomenskim opisom ali pod tisto brez njega. Tem zveзам Glonar namreč ne pripisuje pomenskih opisov na načine, ki smo jih omenili zgoraj. Pred temi frazemi stoji številka in nato ji sledi razlaga enega od glavnih pomenov iztočnice: – 3. viden položaj: *na čelu države, vojske stati; postaviti se na čelo gibanja*. Odločili smo se, da prvi frazem pustimo v stolpcu s pomenskim opisom, drugega pa smo prestavili v stolpec brez pomenskega opisa. Pod iztočnico **dlaka** razlage niso oštevilčene, a smo tu vseeno našli vprašljiv primer: – v prenesenem pomenu: malenkost, podrobnost; *do dlake vse povedati; ne za dlako popustiti*. Tudi tu smo drugi frazem prestavili v stolpec brez opisa. Pod iztočnico **duša** imamo: – 2. kot življenjski princip = življenje: *dušo dati za koga; telo brez duše*.¹⁰⁹ Prvi frazem si torej lahko razlagamo kot 'življenje dati za koga', drug frazem pa smo raje prestavili pod drugi stolpec. V iztočnici **glava** imamo: – 3. sedež življenja, življenje samo: *glavo stavim za to; glavo dati za koga; saj ti ne gre za glavo; za živo glavo ne*. V stolpcu s pomenskim opisom smo pustili le prvega. Tu smo pustili še: – 4. duševne lastnosti: spomin, misel, pamet, razum, skrb; *to je glava!*, vse ostale frazeme, ki so navedeni pod to številko, pa smo premaknili v drugi stolpec. Pod iztočnico **gobec** imamo: – 2. prezirljiva označba za človeška usta: *umazan gobec*, kjer nam pa razlaga nič ne pomeni, zato smo ta pragmatični frazem dali v drugi stolpec. Pod iztočnico **koleni** imamo: – 2. pokolenje; *v tretjem kolenu*, kjer smo frazem pustili v stolpcu s pomenskim opisom. Pod iztočnico **koža** imamo: – 2. narava, bistvo, življenje, lastni jaz; *bati se za svojo kožo*. Vse primere, ki so navedeni pod to številko, smo prestavili v stolpec brez pomenskega opisa, saj je razlaga pod to številko preskopa. Pod iztočnico **kri** imamo: – 2. celotna narava človeka; temperament; življenje; *vroča, hladna, huda, nemirna, lahka kri*, kjer je razlaga zadostna in smo zato te zveze pustili v prvem stolpcu. Pod iztočnico **križ** imamo: – 3. simbol trpljenja, smrti, konca in vstajenja: *vsak človek ima svoj križ*. Tudi tu razlaga za to zvezo in za vse ostale, ki ji sledijo, ni zadostna, zato smo te primere dali v stolpec brez pomenskega opisa. Pod iztočnico **lice** imamo: – 2. vidna stran: nasprotje robešna, rob; *na lice vesel*, kjer se razlaga nanaša le na zvezo *lice*, ne pa tudi na zvezo *na lice*, zato smo to zvezo dali pod frazeme brez pomenskega opisa.

¹⁰⁹ Zveza *telo brez duše* je nenavadna, saj mogoče sploh ni stalna.

Opazili smo, da je ne samo med analiziranimi iztočnicami, temveč v celotnem slovarju mogoče opaziti razliko po pogostnosti navajanja iztočnic s številkami v prvi in drugi polovici slovarja. Glonar je namreč v prvi polovici slovarja s številkami označeval bistveno več iztočnic kot nato v drugi polovici. To je bila verjetno posledica časovne stiske in spremenjene slovarske zasnove, s katero se je Glonar srečal sredi pisanja slovarja.

6.5.1.2 Pomenski opisi glede na njihovo obliko

V Glonarjevem slovarju najdemo tri načine navajanja pomenskih razlag, tj. z enobesedno sopomenko, parafrazo ali mešani način navajanja.

Najpogostejši način je navajanje s parafrazo, prim. *Adamovo jabolko*: sprednji izrastek na goltancu; *dlako cepiti*: loviti se za malenkosti; *hrbet ga srbi*: treba ga bo nabiti; *komolec rabiti*:¹¹⁰ brezobzirno se riniti naprej, si pomagati; *nihče mu ne more do kože*: ne more ga v živo zadeti; *že šest križev nosi na ramah*: 60 let je star; *lasje ga bolijo*: po prepiti noči; *možgani se mu kisajo*: pamet mu peša; *noge pod pazduho vzeti*: spustiti se v tek, v beg; *z nosom svet podpirati*: biti v grobu; *ima sicer oko za ljudi* (zna jih dobro opazovati); *na lastno pest (roko) kaj storiti*: na lastno odgovornost, brez pooblastila ali naročila; *pleča komu pokazati*: obrniti mu hrbet; odvrniti se od njega; *pod podplati mu gori*: mudi se mu; *božji prst*: božja kazen; *mrtva roka*: posestvo, ki ne more preiti v druge roke; *udariti (si) v roke*: skleniti kupčijo; *pod roko prodati*: med dvema, ne javno; *sline komu delati*: zbujati mu skomine; *kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti treh zunaj*: tam ne bo nič dobil; *zapisati si kaj za uho*: dobro si zapomni; *koga po ustih počiti, tresniti*: ostro, surovo ga z besedo zavriniti; *žolč se mu je razlil*: jeza ga je zgrabila, premagala.

Pomenski opis je lahko podan tudi z ustrezno enobesedno sopomenko, npr. *predrta danka*: požeruh, nenasitljiv človek; *po dlaki komu biti*: pogodi, po volji; *dušo na jeziku imeti*: umirati; *komu kožo ustrojiti*: pretepsti ga; *kri moje krvi*: moj otrok; *v križ sva si*: skregana, sprta; *kurji možgani* (majhni); *biti si v laseh*: tepsti se; *biti komu (čemu) v lice*: pred njim; *postaviti se na zadnje noge*: upreti se; *na prosti nogi f*: na svobodi; *ne, kolikor je črnega za*

¹¹⁰ Pri tem frazemu je zanimivo, da se danes rabi le še v množinski obliki, in sicer je v SSKJ naveden primer *ta pa zna uporabljati komolce* v pomenu »brezobzirno se boriti, prizadevati si za hitro uveljavitev, uspeh«.

nohtom: nič; *tanek nos*: občutljiv, fin, oster; *obesiti komu kaj na nos*: prevarati ga; *oko postave*: stražnik, policaj; *ne gre mu rado izpod palca*: skopuh je; *pod pazduhami bolan*: len; *pete odnesti*: uiti; *komu v roke igrati* (pomagati); *izdelati kaj na prvo roko*: naglo, površno; *dobiti dolge zobe*: skomine; *živci so ga zapustili*: omagal je.

Mešani oz. kombinirani način navajanja pomenskega opisa najdemo le v redkih primerih, npr. *dušo si privezati*: okrepčati se (z jedjo in pijačo); *povsod svoj nos imeti, vtikati*: sitnariti, radovednost pasti; *dati, pomoliti, podrgniti komu kaj pod nos*: zavriniti ga, očitati mu kaj; *z dolgim nosom oditi*: osramočen, poparjen, ne da bi kaj opravil.

Med somatskimi frazemi smo našli tudi zanimive primere, kjer je s pomenskim opisom razložen le del frazema. To se zlasti pojavlja pri manj idiomatiziranih frazemih, kjer je pojasnjen le nemotivirani del, saj na celotno razlago lahko sklepamo iz samega frazema, prim. *črevesa pojejo, godejo, krulijo* (kadar so prazna, lačna); *stara kost* (človek) *je modrost*; *imeti trdo* (neobčutljivo) *kožo*; *dolgi lasje* (ženski), *kratka pamet*; *niti za las* (malenkost) *ne odneham*; *na nosu se mu vidi, pozna*: kaj je zakrivil; *nos se mu je obesil, povesil*: ker ni šlo po njegovem; *sline cediti po čem*: od poželenja; *sline tiščati*: od jeze; *komu na usta gledati*: kaj bo on rekel; *dokler prosi, zlata usta nosi* (sladko, ljubeznivo govori), kadar vrača, hrbet obrača; *komu na zobe gledati*: kaj in koliko je, kako živi; *pajki mu predejo po želodcu*: ker je prazen.

Pri nekaterih frazemih s pomenskim opisom smo našli tudi primere, kjer so frazemi razloženi z drugim frazemom, prim. *hrbet obrniti, pokazati komu ali čemu*: pustiti na cedilu; *svoje kosti položiti*: leči k počitku, umreti; *povsod svoj nos imeti, vtikati*: sitnariti, radovednost pasti; *kaj v oči pade* †: v oči bije, je očitno; *pleča komu pokazati*: obrniti mu hrbet, odvrniti se od njega; *brez potú ni medu*: brez dela ni jela; *storiti kaj na svojo roko*: na lastno pest, odgovornost; *učiti se kaj na iz ust*: na pamet, iz glave.

6.5.2 FRAZEMI BREZ POMENSKIH OPISOV

Somatskih frazemov brez pomenskih opisov je bistveno več kot tistih s pomenskim opisom. Tako veliko število frazemov je povsem razumljivo, saj smo že pisali o tem, da je v

slovarju razložena le približno četrtnina vseh besed in zvez in da je Glonar razlagal le tisto, kar naj bi bilo slovenskemu bralcu nerazumljivo.

Največ somatskih frazemov brez pomenskega opisa je pod iztočnicami **srce**, **glava** in **oko**, npr. *človek se o čem na lastne oči prepriča; koga z očmi prebada; postavi koga iz oči v oči; njegovim očem kaj prija; včasih mu glad ali celo strah iz njih gleda* itd. Takih frazemov pod iztočnico **oko** je več kot 30. Brez pomenske razlage pa so tudi frazemi, kot npr. *hoteti z glavo skozi zid; svoje grbe ne vidi, tujo pač*;¹¹¹ *pognati po grlu; stopiti komu na jezik; jezik ga srbi; do kosti me zebe; iz kože skočiti od jeze; za koga svojo lastno kri prelivati; skočiti si v lase; vse je bilo na nogah; z eno nogo že v grobu; prijelo, dobilo, stisnilo ga je za nohte; komu kaj izpred nosa izmakniti; komu kaj v obraz povedati, zabrusiti; sam kakor palec; imeti koga v pesteh; na prsa se trkati; koga okoli prsta oviti; okrcati koga po prstih; zadajati, sekati, vžigati komu rane; dati komu, dobiti jih po riti; imeti kaj pri roki (rokah); delo mu ne gre od rok; svoj kruh v solze pomakati; kaj koga za srce grabi; česar je polno srce, rado iz ust gre; nositi kaj v srcu; trebuh po svetu (za kruhom) nositi; dati, priložiti komu eno okoli ušes; poslati komu kaj na vrat; priti, dati se ljudem v zobe; svoj žolč izliti nad kom* itd.

Glonar pod iztočnico **roka** navaja zvezo *delo mi gre od rok*, nato sledi devetnajst drugih zvez in nato ponovi še zanikano zvezo *delo mu ne gre od rok*. Zanimiva sta dva variantna frazema s sestavino *oko*, in sicer *goljuf mu pri očeh ven (iz oči) gleda* ter *včasih mu glad ali celo strah iz njih gleda*, kjer *goljuf*, *strah* in *glad* niso frazeološke sestavine, temveč gre za besedilno uresničitev frazema. Podobne variante je najti še v iztočnici GLEDATI 2. v prenesenem pomenu: *potepuh mu iz oči gleda; nič dobrega mu ne gleda iz oči*, v iztočnici VOLK *volk iz njega, mu iz oči gleda (lakota)*¹¹² ter v iztočnici ZRETI *strah, skrb mu zre iz oči*. Iz tega je razvidno, da je bila včasih zveza *kaj gleda iz oči komu* precej stalna. Pod iztočnico **pazduha** je frazem *obesiti se komu za podpazduho*, ki je seveda brez razlage in je zato težko razbrati, kaj naj bi ta zveza pomenila. Zanimiv je primer *seči si v roke*, ki bi lahko bil opis kretnje, vendar najdemo pod iztočnico SLAVA primer citata *otrok kar ima Slava, vsi naj si v*

¹¹¹ Pomen tega somatskega frazema je težje razberljiv, saj se frazem v slovarju ne pojavi pod nobeno drugo iztočnico, prav tako pa ga ni v nobenem od treh slovarjev.

¹¹² Mentorica je pri tej zvezi opozorila, da je nenavadna, saj je vprašanje, če je bila sploh stalna. V Glonarjevem slovarju je drugače pod iztočnico **volčja** najti primere *koža, lakota; volčji na kaj: lakomen, lakoten*, pod iztočnico **volk** pa *lačen, gladen kakor volk* ter *volk iz njega, mu iz oči gleda (lakota)*.

roke sežejo, ki nakazuje, da verjetno le ne gre za kretnjo, temveč za frazeološki pomen. Pri iztočnici SRCE najdemo frazem *trdo srce*. Isti frazem in njegove variante najdemo še pod petimi različnimi iztočnicami, in sicer pod DAJATI, KAMEN, KAMENIT, TRD, ZAKRKNITI. Najzanimivejši je frazem pod iztočnico DAJATI: 2. pripisovati, očitati: *cestninarji, ki jim toliko trdo srce dajate*, torej *dajati komu trdo srce*. Pod iztočnico **trebuh** navaja Glonar dva variantna frazema: *trebuh po svetu (za kruhom) nositi* in *iti (po svetu) s trebuhom za kruhom*. Slednji se nato ponovi še v treh drugih iztočnicah.

V nekaterih primerih pa lahko pomen frazema razberemo iz drugih iztočnic, kjer se frazeološka zveza v celoti ponovi ali pa gre le za eno od variant frazema. Taki frazemi so npr. *jezik za zobmi držati* → DRŽATI *jezik za zobmi držati*: molčati; *po jezikih koga nositi* → NOSITI *nositi koga po jezikih*: opravljati, obrekovati koga; *na jezik si pljuniti* → PLJUNITI *pljuniti si na jezik*: piti pred začetkom govora; *potegniti koga (za nos)* → POTEGNITI *potegniti koga (za nos)*: napeljati; *mu kaj v oči pove, vrže* → VREČI *vreči komu kaj v oči*: oponesti mu, očitati mu; *jih za vselej (za vedno) zatisne* → ZATISNITI *zatisniti oči*: umreti; *sam kakor palec* → SAM: brez druga, brez drugega, brez tovariša; *sam kakor palec*; *pest me srbi* → SRBETI *pest ga srbi*: udariti hoče; *obesiti se komu na pete* → OBESITI *obesiti se komu na pete*: trdo mu slediti; *koga okoli prsta oviti* → OVITI *oviti si koga okoli prsta*: popolnoma ga dobiti v svojo oblast; *solze koga premagajo* → PREMAGATI *solze so ga premagale*: ni jih več mogel zadrževati; *nositi kaj v srcu* → NOSITI *nositi kaj v srcu*: imeti v mislih; *vleči, vlačiti koga po zobeh, čez zobe* → VLAČITI *vlačiti koga po zobeh*: obirati ga, ogovarjati ga ipd.

6.6 FRAZEMI POD OSTALIMI »NESOMATSKIMI« IZTOČNICAMI

Kot smo že omenili, smo v Glonarjevem slovarju iskali somatske frazeme pod iztočnicami, ki pojmujejo človeške dele telesa. Teh iztočnic smo našli 129. Ob podrobnem pregledu celotnega slovarja smo ugotovili, da se večina najdenih somatskih frazemov v celoti ponovi tudi pod drugimi iztočnicami ali pa se pojavijo le njihove frazeološke variante.

Ugotovili smo tudi, da nam je ostalo veliko število somatskih frazemov, ki se prej niso ponovili in se nahajajo le pod t. i. »nesomatskimi« iztočnicami.

6.6.1 FRAZEMI, KI SE V SLOVARJU PONOVIJO

V 79 slovarskih iztočnicah smo našli veliko število somatskih frazemov, ki smo jih že navedli. Ponovljene frazeme smo našli v 50 iztočnicah. Zanimiva je iztočnica **križ**, ki vsebuje 12 somatskih frazemov, od katerih se niti en ne ponovi nikjer drugje v slovarju. Največ somatskih frazemov se ponovi v iztočnici **oko**, **srce**, **roka** in **glava**.

Somatski frazemi se v teh iztočnicah ponovijo na različne načine:

- lahko so navedeni v enaki obliki, prim. **izbiti si kaj iz glave**¹¹³ → IZ izbiti si kaj iz glave / IZBITI izbiti si kaj iz glave; **kolikor glav, toliko misli** → KOLIKOR kolikor glav, toliko misli; **jezik za zobe!** → ZOB jezik za zobe!; **sama kost in koža ga je** → MESO nič mesa ni na njem, sama kost in koža ga je / SAM – poudarjeno: sama kost in koža ga (je) je; **kurja polt** †;¹¹⁴ omraznica → GOMEZICE kurja polt / OMRAZNICA kurja polt / POLT kurja polt: omraznica; **kurje oko**: otiščanec, stisek → OKO **kurje oko**: otiščanci na nogah; **pasti komu k nogam** → PASTI pasti komu k nogam; **seči komu pod pazduho**: priskočiti mu na pomoč → POD seči komu pod pazduho / SEČI seči komu pod pazduho;
- lahko je zamenjan le vrstni red sestavin, prim. **dušo si privezati**: okrepčati se (z jedjo in pijačo) / PRIVEZATI si dušo: okrepčati se (z jedjo in pijačo); **svoje glave biti** → SVOJ biti svoje glave; **gobec držati**: molčati → DRŽATI držati gobec: molčati; **do mozga me je zazeblo, zadelo** → ZAZEBSTI zazeblo me je do mozga;

¹¹³ Poudarjen somatski frazem nakazuje, da se nahaja v eni izmed 50 iztočnic.

¹¹⁴ Zanimivo je, da Glonar le pri iztočnici **kurja polt** navaja križ † kot normativno znamenje, pri vseh ostalih iztočnicah, kjer se frazem ponovi, pa tega znamenja nima.

- lahko se pojavi variantna sestavina frazema, prim. **iskati dlake v jajcu**: gnati se za nemogočimi stvarmi, sitnariti, nergati → ISKATI iskati dlako v jajcu: sitnariti; **tvoja glava, tvoj svet** → SVOJ svoja glava, svoj svet: pa naj bo po tvojem; **razpisati nagrado za (na) njegovo glavo** → NA 2. preneseno, splošno: *razpisati nagrado na roparjevo glavo* / RAZPISATI nagrado na *razbojnikovo glavo*; **z eno nogo že v grobu** → GROB *z eno nogo je (stoji) že v grobu* / STATI *stati z eno nogo v grobu*;
- frazem ostane enak, pomenska opisa sta sopomenska ali pa se razlikujeta, prim. **volčje** (nenasitno) **črevo** → VOLČJA volčje črevo: požeruh, nenasitnež; **hrbet ga srbi**: treba ga bo nabiti → SRBETI *hrbet ga srbi*: udarcev je potreben; **stara kost** (človek) **je modrost** → STAR *stara kost* (star mož) *je modrost*; **kri ni voda**: za sorodnike se moramo brigati → VODA *kri ni voda*: sorodniki so človeku bližji ko popolnoma tuji ljudje; LOBANJA **se reži**: od udarca mu je lobanja počila → REŽATI (se): biti široko odprt; *lobanja se reži*: kaže zobe; **na nosu se mu vidi, pozna**: kaj je zakrivil → POZNATI *pozna se mu na nosu*: da se čuti krivega; **sam se za nos primi!**: glej na sebe in svoje (ne tuje) delo! / PRIJETI *prijeti se za nos*: poučevati sebe samega; **piši me v rit**: zasmehljiva zavrnitev koga → PIHATI *piši me v rit*: prav nič se ne brigam za tebe in tvojo jezo; **žolč se mu je razlil**: jeza ga je zgrabila, premagala → RAZLITI *žolč se mu je razlil*: jeza mu je prekipela;
- ali pa gre za kombinirani način navajanja, prim. **človek je iz duše in telesa** → TELO *človek je iz duše in telesa* / IZ *človek je iz duše in telesa* / SESTAJATI *človek sestaja (sestoji) iz duše in telesa* / SESTATI *človek sestoji iz duše in telesa*; **skočiti na noge** → PLANITI *planiti na noge* / SKOČITI *skočiti na noge*; **nos se mu je obesil, povesil**: ker ni šlo po njegovem / OBESITI *nos se mu je obesil*: ko je videl, da ne gre po njegovem / POVESITI *nos se mu je povesil*: postalo ga je sram, zgubil je pogum;
- ponovljeni frazem vsebuje pomenski opis, ki ga prejšnji nima, npr. **na jezik si pljuniti** → PLJUNITI *pljuniti si na jezik*: piti pred začetkom govora; **staro kožo sleči** → SLEČI *sleči staro kožo, starega človeka*: spremeniti svojo naturo; **pest**

me srbi → SRBETI *pest ga srbi*: udariti hoče; **obesiti se komu na pete** → OBESITI *obesiti se komu na pete*: trdo mu slediti; **koga okoli prsta oviti** → OVITI *oviti si koga okoli prsta*: popolnoma ga dobiti v svojo oblast.

6.6.2 FRAZEMI, KI SE NAHAJAJO LE POD »NESOMATSKIMI« IZTOČNICAMI

Ob pregledu Glonarjevega slovarja smo naleteli na veliko število¹¹⁵ somatskih frazemov, ki jih nismo našli ne med tistimi frazemi, ki imajo pomenski opis, ne med tistimi brez pomenskega opisa, tako da smo te frazeme v Excelovi razpredelnici razvrstili v posebno skupino. Te frazeme Glonar navaja na enak način kot ostale somatske frazeme, tudi glede oblike in pomenskih opisov veljajo enake lastnosti, kot smo jih omenili že v prejšnjih dveh poglavjih. Zaradi tako velikega števila najdenih frazemov bi bilo nesmiselno navesti vse, zato bomo opisali le tiste, ki so se nam zdeli zanimivi za obravnavo.

V iztočnici PITI je somatski frazem *piti na brado* z variantnimi sestavinami (*na kredo, na up*). Lahko ugotovimo, da gre za eno izmed glagolskih variant frazema, ki je pod iztočnico **brada**, in sicer *na brado posoditi*: na vero, na up, na kredo, na pošten obraz dati. Kar nekaj je frazemov s sestavino čelo in glava, kjer gre za opise kretenj, npr. MRŠITI *čelo mršiti*; POTRKATI *koga (sebe) po čelu*; SKREMŽITI *čelo*; GRABITI *grabiti se za glavo*; ODMAHATI *odmajati (z roko, z glavo)*: pokazati, da se ne strinjam, ne soglašam; POTRESTI *z glavo*; ZMAJATI *z glavo*; POKIMATI *pokimati komu z glavo*: dati znamenje; SKLONITI *skloniti glavo*. Zanimiva sta frazema s sestavino črevo, in sicer pod iztočnico REP *komu pod rep (v čreva) lesti*: prilizovati se mu, SILITI *siliti se komu v čreva*. Tema dvema lahko najdemo njuno varianto v frazemu s sestavino rit, in sicer SILITI *siliti se kaj kakor srajca v rit* (evfemistično: kakor k ribam kit): kamor ne sodi, kjer zanjo ni mesta. Kot vidimo, imajo vsi trije frazemi enak pomen. Pri dveh frazemih s sestavino duša najdemo zanimivo zaporedje:¹¹⁶ NA *zdrav na duši in na telesu* ter ZDRAV *zdrav na telesu in na duši*. S sestavino duša najdemo tudi primer, kjer je frazem razložen z drugim frazemom oz. v pomenskem opisu

¹¹⁵ Okoli 400 somatskih frazemov in njihovih frazeoloških variant. Več o tem v Excelovi preglednici, ki je priložena diplomskemu delu.

¹¹⁶ Na to je opozorila mentorica, ki se ji zdi, kot bi šlo pri teh dveh frazemih za varianto.

uporabi drug frazem, prim. ZAKLETI *zakleti se na svojo dušo*: pridušiti se, dati dušo v zastavo nečistim silam.¹¹⁷ Zanimivo je, da se frazema, ki ju najdemo pod iztočnicama KRVEN krvna osveta: *zahteva kri za kri, glavo za glavo* in pod OSVETA krvna osveta: *kri za kri, glavo za glavo*, ne pojavita pod iztočnico glava ali kri.¹¹⁸ S sestavino glava najdemo tudi pregovora pod iztočnico MASLO *kdor ima maslo na glavi, naj ne hodi na sonce*: kdor nima čiste vesti, naj molči in pod iztočnico SOL *kdor urne roke, sol v glavi ima*.¹¹⁹ S sestavino gobec se pod iztočnico SUKLJATI pojavi zanimiv primer, katerega pomen je težko ugotoviti: *plamen mu suklja iz gobca*. S sestavino hrbet najdemo frazem, katerega pomenski opis nosi enciklopedično oznako, prim. LONEC *lonec na hrbtu nositi*: nekdanj kazen za otroke, ki so v nemških šolah slovensko govorili. Pri iztočnici MOLUSK najdemo nenavadno razlago: mehkužec; človek brez hrbtenice (krepkega značaja). Tu gre verjetno za tiskarsko napako, kjer so v oklepaju izpustili besedo brez. S sestavino jezik najdemo štiri zanimive somatske frazeme, in sicer DRETI *piko (z jezika) dreti*: po prepiti noči drugi dan dalje popivati; JEZIČEK *biti jeziček na tehtnici*: odločevati v kaki stvari, kako se bo obrnila; JUHA *jezikova juha*: jezikanje; PIKA *imeti piko na jeziku*: težko govoriti. Pod iztočnico GRD smo našli zvezo *grd jezik*, vendar nismo bili prepričani, ali gre tukaj za jezik kot govor, govorica ali pa gre za somatizem. Ker smo v SSKJ našli podoben primer, in sicer *ima grd jezik* v pomenu 'obrekuje; nedostojno govori', kjer je očitno, da gre za somatski frazem, smo iz tega sklepali, da bi lahko šlo tudi pri Glonarju za enak pomen. Nenavaden je pomenski opis pod iztočnico ŽIV *živa koža*: ob truplu (zunanja je mrtva). Iztočnica KORAČONJA je razložena na način, ko je v pomenskem opisu frazeološka zveza, ki vsebuje sestavino noga, in sicer je koračonja 'človek, neroden v nogah'. Tu gre torej za zvezo *biti slab v nogah* v pomenu 'težko hoditi', ki se občasno še uporablja.¹²⁰ Zanimivo je, kaj je hotel Glonar povedati s pomenskim opisom pri iztočnici ZOBATI: z veliko gospodo ni dobro češnje zobati: ker dobi človek pri tem samo peške in še te v obraz. Pod iztočnico ARGUS je frazem *Argusove oči*, ki pa je brez pomenskega opisa. V Glonarjevem Poučnem slovarju iz leta 1931 je razbrati, da je Argus tisočoki čuvaj, ki ga je Hera poslala, naj čuva Zeusovo ljubico Io. Zeus pa je poslal Hermesa,

¹¹⁷ Gre za pomenski opis v obliki *dati dušo za kaj*.

¹¹⁸ Pod iztočnico ZA se pojavi le frazem *oko za oko, zob za zob*.

¹¹⁹ Pri tej zvezi gre v resnici za dva frazema, in sicer *imeti urne roke/bitni urnih rok* in *imeti sol v glavi (imeti kaj soli v glavi, ne imeti /nič, dosti/ soli v glavi)*.

¹²⁰ Na to je opozorila mentorica tega diplomskega dela.

naj ubije pošast. Hera je nato ponesla Argusove oči na pavji rep, ki je bil njena najljubša ptica. V iztočnicah BUNČICA, GLEDEČE, ZENICA in ZRKALO je najti enako zvezo, in sicer punčica v očesu, zanimivo pa je, da še niti Glonar ne navaja zveze *kot punčico svojega očesa*. S sestavinama oko in peta najdemo variantna frazema pod iztočnico TRN *on mi je trn v očeh, v peti*. Variantni je tudi frazem pod iztočnico POTREBEN *potreben komu ko trn v peti*. S sestavino rit je zanimiva rečenica pod iztočnico FIGA 4. apotropеjična gesta (cunnus): *ne vstane iz postelje, dokler mu rit fige ne pokaže* (da mora na stranišče). Še posebno zanimive so primerjave s to sestavino: MOLČATI *molči ko rit*, TIH *kot rit*, TEMA *tema je kakor v riti*. Nenavadna je iztočnica SRBORIT v pomenu 'nemiren, razposajen, željan prepиров, potreben udarcev (po riti, ki ga srbi)'. V pomenskem opisu gre za zvezo *rit srbi koga*, ki bi lahko bila narejena po vzorcu *jezik srbi koga, pete/prsti srbijo koga*, vendar pa se ta zveza nikjer drugje ne ponovi, tako da bi lahko šlo tudi za stalno zvezo.¹²¹ S sestavino uho sta zanimiva dva frazema v iztočnici MAH *ima še mah za ušesi*: je še negoden in NATROBITI *komu ušesa, kaj: dopovedati, nalagati koga*. Zanimiv je frazem pod iztočnico HLADITI *hladiti si usta*: bahati se, širokoustiti se, nenavaden pa je tudi frazem pod iztočnico KLJUN preneseno: *ostra usta: kdo me rad v lačne kljune starih žlahtnih srak daje?*. Ugotovili smo, da gre za citat neznanega avtorja, vzet iz Kranjske čbelice.¹²²

6.7 PRIMERJAVA GLONARJEVEGA SLOVARJA Z OSTALIMI SLOVARJI

V tem delu diplomskega dela bomo vse najdene somatske frazeme v Glonarjevem slovarju primerjali s tistimi, ki smo jih našli v Murkovem in Pleteršnikovem slovarju ter v SSKJ. Omeniti je treba, da smo v slovarjih iskali samo prvo, »nevariantno« obliko frazema. V primeru, da te oblike nismo našli, smo iskali po variantah, če jih je iskani frazem sploh imel. Vso izpisano gradivo smo vnesli v Excelovo razpredelnico, ki je na CD-ROM-u priložena diplomskemu delu.

V 79 slovarskih iztočnicah smo v Glonarjevem slovarju našli skoraj tisoč somatskih frazemov. Največ teh frazemov je najti v SSKJ, nato v Pleteršnikovem slovarju in najmanj v

¹²¹ Na to je opozorila mentorica ob pregledu vseh najdenih somatskih frazemov.

¹²² Kranjska čbelica, pesem Nebeška procesija, leto 1848, št. 5.

Murkovem slovarju. Zanimiva je tudi visoko število frazemov, ki jih ni najti v nobenem od treh slovarjev.

6.7.1 PRIMERJAVA SOMATSKIH FRAZEMOV V GLONARJEVEM IN MURKOVEM SLOVARJU

Najdene somatske frazeme smo primerjali z vsemi izpisanimi frazemi iz Murkovega slovarja, ki jih je zbrala E. Kržišnik v članku *Frazeologija v Murkovem slovarju* (1999). Iz pregleda frazeoloških enot je razvidno, da je relativno majhno število somatskih frazemov iz Glonarjevega slovarja najti tudi v Murkovem slovarju. Večino frazeoloških enot, ki se pojavijo v Murkovem slovarju, smo našli tudi v ostalih dveh slovarjih.

Ti frazemi so npr.:¹²³ *iz vse duše*, katerega pomen ni nikjer razložen. Frazemu *glavo vzeti* (komur) pripiše Glonar pomen 'odsekati', SSKJ pa 'obglaviti ga'. Murko navaja le tri variante frazema *ko si glavo tare; glavo lomiti; glavo si lomiti, tretji (nad čem)*, medtem ko ima Glonar poleg teh še tri variante: *glavo si beliti/ubijati/razbijati*. Frazem *po svoji glavi/termi* ima Murko brez glagolske sestavine, medtem ko je v ostalih treh slovarjih ta prisotna, npr. pri Glonarju *po svoji glavi delati*. Frazem *tvoja glava tvoj svet* je v vseh štirih slovarjih v enaki obliki, Glonar pa ima še varianto *svoja glava, svoj svet*. Pri Murku ne najdemo zanikane oblike Glonarjevega frazema *ne gre (neče) mi v glavo, iz glave*, temveč le obliko *v glavo iti; ta mu je težko v glavo šla*. Oblika *po glavi mu hodi* je brez sestavine *to*, ki je v ostalih treh slovarjih, prim. v Glonarju: *to mi po glavi hodi*. Pri Murku najdemo številne variantne oblike: *to si terdno v glavo zabij; terdo si v glavo, globoko v pamet si zabiti; v glavo sabiti, vterditi, vkoreniniti; v glavo si vtepati; v glavo si je vtepel; v glavo si vtolči*. Zanimivo je, da od teh v Glonarju ni najti *vtrditi/vkoreniniti/vtolči si v glavo*, medtem ko pa ima Glonar še variante *vzeti/gnati/vbiti/vbijati si kaj v glavo*, ki jih v Murku nismo našli. Frazem *ima glavo za uk* je slovarski obliki *glavo imeti za kaj* tudi v Pleteršniku, zanimivo je, da ga nismo našli v SSKJ. Oblika *svoja glava* je tudi brez glagolske sestavine, ki je drugje prisotna. Frazem *v glavo, na misel, na pamet priti* je v Murku razložen 'domisliti se', vendar ga Glonar v tej obliki glagola nima, ima le *to mi je prišlo na misel*, ne pa tudi *v glavo*. Frazem *ob glavo djati* 'glavo odsekati,

¹²³ Tu navajamo frazeološke zveze iz Murkovega slovarja.

obglavlovati' je v Murkovem slovarju brez variante *koga ob glavo dejati*. Zanimiv je vrstni red sestavin *od glave do pet*, ki je v tej obliki zapisan le v SSKJ, drugod je *od nog (pet) do glave*. Frazem *imeti seršene v glavi* je variantna oblika za Glonarjev frazem *ima glavo polno muh*, ki ga v Pleteršniku ni najti, v SSKJ pa je varianta oblika *on je poln muh*, *vseh muh poln* 'je zelo zvit, prebrisan'. Frazem *na vse gerlo* je ponovno brez glagolske sestavine *kričati*. Murko ima veliko variant s sestavino *jezik*, in sicer (*jezik spodrezati*); *jezik se mu zavaljuje* jeclja; *jezik se mu plete*; *jesik mu leti*, v Glonarju pa jih najdemo še več, npr. *jezik se odveže*, *razveže*, *razvozla*, *razmaja*, *zapleta*, *ne da miru*, *odpove*, *odreče (službo)*, *komu hitro leti*. Iz frazema *jezik gibati* v pomenu 'jezičiti' izvemo še za pomen frazema v Glonarjevem slovarju *jezik gibati*, *jezik hladiti*, ki se pojavi še v Pleteršniku, ne pa tudi v SSKJ. Zanimiv je pregovor *kdor na zadnje pride, dobi kosti*, *kdor prepozno, pa stoji*, ki je v Glonarju v drugačni obliki: *kdor zamudi, dobi same kosti*, v ostalih dveh slovarjih pa ga ni. Prav tako je nenavaden pregovorni frazem *ne prodajaj kože, dokler medved v berlogi tiči*, ki naj bi po pomenu ustrezal frazemu *svojo kožo na prodaj nositi*. Frazem *dolgi lasi, kratka pamet* lahko najdemo v vseh štirih slovarjih v enaki obliki. Zveza *na lice narediti* ustreza pregovornemu frazemu v Glonarju in Pleteršniku *na lice priljuden*, *na robe ostuden*, ki ga v SSKJ ni najti. V vseh treh slovarjih se pojavi tudi pragmatičen frazem *na noge!* ter frazem *vam je na nos obesil*, ki je v Glonarju zapisan v slovarski obliki: *obesiti komu kaj na nos*. V Murkovem slovarju najdemo zanimivo varianto *k nogam priti* in *k nogam*, v obeh primerih v pomenu 'peš'. Ta frazem se v Glonarju pojavi v obliki *hoditi k nogam* in je označen kot zastarel ter napačen. Drugačna je tudi oblika pregovornega frazema *kdaj vrana vrani oči izkljuje*, ki je v Glonarju in v ostalih dveh zapisan: *vrana vrani oči ne izkljuje*. V vseh štirih slovarjih, a v drugačni obliki, je tudi primerjalni frazem *to je tako potrebno, kakor tern v peti*. Zanimivo je, da ima Murko že obliko *mu gre na roke*, saj je v Glonarju le oblika *iti komu na roko* †, ki je označena kot zastarela in napačna. Tudi oblike *ženski jok*, *pa mačkine solze* v Glonarju ni najti, v ostalih dveh pa je. V Glonarju je le zveza *mačje (mačkinje) solze*. Pregovorna frazema *česar je polno serce*, *rado iz ust gre* in *dokler prosi, zlata usta nosi*, *kadar vrača, herbet obrača* se prav tako pojavita v vseh štirih slovarjih v nespremenjeni obliki. Frazem *na všesa vleči* ima drugačen pomenski opis kot pa v Glonarju. Murko ga razloži kot 'prežiti, paziti', Glonar pa 'prisluškovati'.

6.7.2 PRIMERJAVA SOMATSKIH FRAZEMOV V GLONARJEVEM IN PLETERŠNIKOVEM SLOVARJU

Iz analiziranih frazemov je razvidno, da Glonarju Pleteršnikov slovar ni bil edini vir za sestavo slovarja. Večino somatskih frazemov je Glonar res prevzel iz Pleteršnika, obstaja pa tudi veliko takšnih, ki jih tam ni. Zanimalo nas je, ali je Glonar iz Pleteršnikovega slovarja prevzemal frazeološke zveze v enaki obliki¹²⁴ ter katerih frazemov, ki jih Glonar ima, ni najti v Pleteršniku.

Veliko večino frazemov je Glonar vzel iz Pleteršnikovega slovarja v enaki obliki, npr. *dati komu po betici* - *dati komu po betici*;¹²⁵ *vihati si brke* – *v. si brke* (VIHATI);¹²⁶ *nam bo naposled še nad glavami, kosmato grlo* – *kosmato g. (grlo)* ipd., pogosto tudi pod enakimi iztočnicami, npr. frazem *dlako cepiti* navajata oba pod iztočnico **dlaka**, frazem *saj ti ne gre za glavo* imata oba pod iztočnico **glava**, prav tako *glavo komu zmesti in to mi po glavi hodi*, Glonarjev frazem *imeti dela čez glavo* in Pleteršnikov *dela čez glavo imeti* se oba nahajata pod iztočnico **glava**, frazem *za hrbtom* najdemo pri obeh pod iztočnico **hrbet**, frazem *sama kost in koža ga je* najdemo pri obeh pod iztočnico **kost** ipd., in s podobnimi pomenskimi opisi, npr. kletvica: *pasja dlaka!* – v kletvicah: *pasja dlaka!*; *zakleti se na svojo dušo*: pridušiti se (ZAKLETI) – *z. se z dušo* = pridušiti se (ZAKLETI) ipd.

V nekaterih primerih navaja Glonar več sestavinskih variant kot Pleteršnik, npr. *povedati komu kaj v († brk)*, *v oči*, *v lice*, *v zobe* - *v zobe komu kaj p.*; *v oči p.* (POVEDATI); *v lice povedati* (LICE). Kot vidimo, navaja Glonar kar štiri različne variante, Pleteršnik pa tri, res pa je, da je varianta *v brk* označena s križcem, torej napačna in nepotrebna. Pri frazemu *dobiti jih po buči* navaja Glonar tudi *jih* kot obvezno sestavino frazema, medtem ko Pleteršnik navaja le *dobiti po buči*, torej brez *jih* ali *jo*, kot npr. v SSKJ (*dobiti jo po buči*). Enako je pri frazemu *dobil sem jo po nosu*, ki se pri Glonarju nahaja pod iztočnico FRATATI †, medtem ko je v Pleteršniku le oblika brez *jo*, tj. *po nosu dati, dobiti*. Pri pragmatičnem frazemu *predrta danka* navaja Glonar pomenski opis 'požeruh, nenasitljiv človek', medtem ko je v Pleteršniku

¹²⁴ Na tem mestu bi bilo zanimivo pogledati še razliko v navajanju pomenskih opisov pri obeh avtorjih, vendar zaradi neznanja nemškega jezika to žal ni bilo mogoče, zato smo primerjali le tiste razlage, ki so v Pleteršnikovem slovarju v slovenščini.

¹²⁵ Tu navajamo najprej frazem iz Glonarja, nato iz Pleteršnika. Tako tudi v nadaljevanju.

¹²⁶ V oklepaju navajamo iztočnico, kjer je v Pleteršnikovem slovarju naveden frazem.

ta frazem podkrepljen še s klicajem kot končnim ločilom in razložen, da gre za 'psovko požrešnemu človeku'. Glonar navaja pod iztočnicama NA in ZDRAV zanimivo zaporedje sestavin frazema *zdrav na duši in na telesu* ter *zdrav na telesu in na duši*, medtem ko najdemo v Pleteršniku pod iztočnico NA frazem *zdrav na duši in telesu*. Pri Pleteršniku najdemo pod iztočnico DA frazeološko zvezo, ki je dobesedni navedek iz Ravnikarjevega verskega besedila, in sicer *da jo blago, ponižno dušo*. V Glonarjevem slovarju najdemo to zvezo prav tako pod iztočnico DA, le da je dodal na koncu še fakultativno sestavino (*Bog blagoslovi*). Pod iztočnico **glava** navaja Glonar štiri različne sestavinske variante frazema v *glavo si kaj vteptsti, vzeti, gnati, vbiti*, ki so vse vzete iz Pleteršnika. Tudi on vse štiri navaja pod iztočnico **glava**. Pri frazemu *grlu streči* ugotovimo, da Pleteršnik navaja še variantno sestavino in da frazem razloži z ustrezno sopomenko *grlu streči, ugajati = grlu ustrezati*. Pod iztočnico **jezik** navaja Glonar frazem *besedo komu na jezik položiti* in njegovo varianto *z jezika vzeti*, kar najdemo tudi v Pleteršniku pod isto iztočnico, in sicer *na jezik komu kaj položiti; besedo komu z jezika vzeti*. V Glonarjevem slovarju najdemo frazem *komu kožo ustrojiti* s pomenskim opisom 'preteptsti ga'. Tu je razvidno, da Glonar ni dobesedno povzemal po Pleteršniku, saj tam najdemo le prosto besedno zvezo *ustrojiti kože* pod iztočnico USTROJITI. Zanimivo je, da Glonar navaja frazem *križe si nakopati* v množinski obliki, medtem ko ima Pleteršnik ta frazem v edninski obliki. S sestavino las navaja Glonar frazem *vino gre, leze v lase, dobil ga je lase (glavo)*, kjer v Pleteršniku ni najti vseh treh variantnih sestavin, temveč le *vino mu gre v lase, dobil ga je v lase* ne pa tudi *vino leze v lase*. Pod iztočnico IZPITI navaja Glonar frazem *izpiti komu mozeg*, v Pleteršnikovem slovarju pa je še variantna sestavina *izpiti komu kri*. Pleteršnik zraven pripiše oznako pren., da gre za preneseni pomen. V Glonarjevem slovarju najdemo frazeološko zvezo brez pomenskega opisa *priiti komu pod noge*. Tega frazema v Pleteršniku ni najti, so pa variante tega frazema, ki imajo enak pomen, tj. 'biti komu podrejen, uklanjati, ukloniti se komu'. Ti frazemi so: *pod noge se dati komu: dal se je babi pod noge in pod nogami komu biti*. Zanimiv je primer frazema *ne, kolikor je črnega za nohtom*: nič, katerega oblika je rahlo nenavadna. Šele iz primerjave s Pleteršnikovim slovarjem izvemo, da gre pri Glonarju ali za tiskarsko ali za avtorjevo napako, saj je pravilna oblika, ki je v Pleteršniku, sledeča: *ne toliko, kolikor je za nohtom črnega* = nič. V Glonarju najdemo pod iztočnico **nos** tri variante frazema s sestavino nos: *dati, pomoliti, podrgniti komu kaj pod nos*, od katerih le *podrgniti komu kaj pod nos* nismo našli v Pleteršniku. Glonar navaja frazem *kaj*

izpod pazduhe vzeti v pomenu 'izmisliti', Pleteršnik pa ima variantno sestavino *izpod pazduhe jemati*. Najdemo tudi primer frazema, ki ima drugačno pomensko razlago kot isti frazem v Pleteršniku. Glonar namreč tako razloži frazem: *kdor nima v glavi, mora imeti v petah*: nepotrebno pot bi si prihranil, če bi bil mislil, Pleteršnik pa *kdor nima v glavi, mora imeti v petah* (reče se, kadar kdo mora nazaj iti po kako pozabljeno reč). Pomenska opisa se razlikujeta tudi v frazemu *midva sva si na roke*, ki ga Glonar razloži kot 'lahko v paru delava (ker ne drži vsakdo n. pr. motike enako), se skladava, strinjava, sva enakih misli', pri Pleteršniku pa imamo frazem *na roko si biti* = podpirati se drug drugega. Različna pomenska opisa sta še v frazemu *kosmata (gluha) ušesa*, kjer navede Glonar razlago v oklepaju, Pleteršnik pa za enačajem: *kosmata ušesa imeti* = ne slišati, neposlušen biti. S sestavino roka imamo v Glonarjevem slovarju še primer frazema *pod roko prodati*: med dvema, ne javno, v Pleteršnikovem slovarju pa imamo variantno sestavino *izpod roke prodati*, ki ima za enačajem navedeno ustrezno sopomenko *pod roko prodati*. Pri Glonarju imamo frazem *dobiti dolge zobe*: skomine, v Pleteršnikovem slovarju pa imamo variantni frazem *dolge zobe imeti po čem*. Variantne sestavine ima tudi Pleteršnikov frazem *priti ljudem v (na) zobe* ter *ljudem se v (med) zobe dati*, medtem ko imamo pri Glonarju le frazem *priti, dati se ljudem v zobe*, ne pa tudi varianti *na/med zobe*. Zanimiv je primer *mleko se še drži tvojih zob*, ki ga v obeh slovarjih najdemo pod iztočnico MLEKO, le da je pri Glonarju ta zveza razložena, in sicer: 'saj si še pravi dojenček'.

Glonar je tudi citate prevzel iz Pleteršnika, la da jih ni opremil z navedbo vira, kot je to storil Pleteršnik. Takšne citatne zveze so, npr. *kdor urne roke, sol v glavi ima* - *Kdor urne roke, sol v glavi ima, V nesreči si vsaki pomagat' zna*, Preš. (pri obeh se nahaja pod iztočnico SOL); *one (ženske) same nam glave vedré* – *one same nam glave vedre*, Preš. (oboje pod iztočnico VEDRITI); *obup kri vnema in možgane* - *Obup – kri vnema in možgane*, Preš. (oboje pod iztočnico VNEMATI); Zanimivo pa je, da nekaterih očitnih citatov ni povzel po Pleteršniku, npr. *prenesla pričujoče ure teže bi ne bila let poznih glava siva* (TEŽA). Tudi dobesedne navedke iz del slovenskih pesnikov in pisateljev je povzemal po Pleteršniku, npr. *plamen mu suklja iz gobca* lahko pri obeh avtorjih najdemo pod iztočnico SUKLJATI, le da Pleteršnik zraven navaja še vir navedka (LjZv.). Tudi pregovore je Glonar povzemal po Pleteršniku, in sicer *dolgi lasje* (ženski), *kratka pamet* – *dolgi lasje, kratka pamet*, Npreg.-

Levst. (Zb. sp.); *na lice priljuden, na robe ostuden – na lice priljuden, na robe ostuden*, Npreg.,- Jan. (Slovn.); *laž ima kratke noge: ne pride daleč – laž ima kratke noge*, Npreg.- Cig.; *vrana vrani oči ne izkljuje – vrana vrani oči ne izkljuje (izkoplje)* (VRANA); *temu da Bog v roke veslo, drugemu teslo* (TESLO) – *enemu Bog v roke da veslo, drugemu teslo*, Npreg.-Jan. (Slovn.) (TESLO); *samo da je kruha, zobje se bodo že našli* (KRUH) – *če bi bil hleb, zobje se dobe*, Npreg.-Valj. (Rad.) (HLEB) itd.

Največja razlika v navajanju frazemov pri Glonarju in Pleteršniku se kaže pri Glonarjevi iztočnici **oko**,¹²⁷ prim. *človek se o čem na lastne oči prepriča – na svoje oči se p.* (PREPRICATI); *z očesom koga prebode – gleda me, kakor da bi me hotel z očmi p.* (PREBOSTI); *z očmi migne – predno mignil bi z očmi* (MIGNITI); *gleda komu iz oči v oči – niti iz oči v oči nikogar ne pogleda; jih pase na čem – oči pasti; toda večkrat bolj lačno ko želodec – imeti večje oči kakor želodec* ipd. V tej iztočnici je tudi veliko frazemov, ki jih ni najti v Pleteršnikovem slovarju, npr. *človek komu oči obriše* (ga vara); *ima kaj pred očmi* (v mislih); *ima sicer oko za ljudi* (zna jih dobro opazovati); *oko postave*: stražnik, policaj; *kaj v oči pada* †: v oči bije, je očitno; *koga ali kaj z očmi ošvrkne, ošine; lastnim očem ne veruje; na svoje oči gleda (ne na tuje); si oko izdere* ipd. Iz tega je razvidno, da se Glonar pri tej iztočnici ni opiral na Pleteršnika. Zanimivo pa je, da se je pri frazemih s sestavino oko pod ostalimi »nečloveškimi« iztočnicami pa zelo navezoval nanj, prim. *črno se mi dela pred očmi* (pri obeh avtorjih pod iztočnico ČRN); *punčica v očesu*; *odpreti komu oči – oči komu o.* (pri obeh pod iztočnico ODPRETI); *megla se mi dela pred očmi – m. se mi dela pred očmi* (pri obeh pod MEGLA); *več oči več vidi* (pri obeh pod VEČ); *oko za oko, zob za zob* (pri obeh pod ZA); *oči so že vse od cestnega prahu zakidane* (pri obeh pod iztočnico ZAKIDATI) itd.

Iz primerjave je razvidno, da obstaja veliko število frazemov, ki jih nismo našli v Pleteršnikovem slovarju. Tu bomo navedli le nekaj primerov tistih, ki jih ni v Pleteršniku, so pa ali v SSKJ ali v Murkovem slovarju, saj bomo o frazemih, ki jih ni bilo najti v nobenem od treh slovarjev, še govorili. Te frazeološke zveze so npr. *smejati se komu* (v brk †); *po dlaki komu biti*: pogodi, po volji biti, ugajati; *nad glavo zrasti komu*; *krvna osveta: zahteva kri za kri, glavo za glavo; oborožen do glave; imeti streho nad glavo; koga za jezik potegniti* (za besedo prijeti); *dušo na jeziku imeti*: umirati; *komolec rabiti*: brezobzirno se riniti naprej, si

¹²⁷ Ta iztočnica je v Glonarjevem slovarju že tako nekaj posebnega in izstopa od vseh drugih.

pomagati; *obraci koga do kosti* (z besedami; vse mogoče slabo povedati o njem); *svojo kožo na prodaj nositi*; *gledati pod kožo*: spati; *biti si v laseh*: tepsti se; *soliti komu možgane*: poučevati ga; *noge pod pazduho vzeti*: spustiti se v tek, v beg; *postaviti se na lastne noge*; *še moker pod nosom*: mlad, si nosa še ne zna sam brisati; *potegniti koga (za nos)*; *ima sicer oko za ljudi* (zna jih dobro opazovati); *na lastno pest (roko) kaj storiti*: na lastno odgovornost, brez pooblastila ali naročila; *Ahilova peta*: občutljivo, ranljivo mesto na človeku; *podplate komu nabrusiti*: pognati ga; *črna roka*: tajno društvo; *pljuniti (si) v roke*: odločiti se za kaj; vrabec v roki je boljši ko golob na strehi itd. Zanimivo je, da je v Pleteršnikovem slovarju najmanj frazemov najti pri iztočnicah **gobec** in **rit**.

6.7.3 PRIMERJAVA GLONARJEVEGA SLOVARJA IN SSKJ

Vse somatske frazeme, ki smo jih našli v Glonarjevem slovarju, smo poiskali še v SSKJ, saj nas je zanimalo, kakšno je današnje stanje najdenih frazemov. V pomoč sta nam bila referenčni korpus slovenskega jezika FidaPLUS (Arhar in Gorjanc 2007) in orodje Sketch Engine.¹²⁸ V SSKJ najdemo večino somatskih frazemov, ki smo jih izpisali iz Glonarjevega slovarja. Kot smo že povedali, so frazemi v SSKJ navedeni v treh različnih oblikah (slovarski, polslovarski in besedilni) in imajo pripisano pomensko razlago. Pomanjkljivost SSKJ se kaže v tem, da se frazemi nahajajo tako v frazeološkem gnezdu kot tudi v ilustrativnem gradivu razlagalnega dela.

Frazeološke enote, ki jih najdemo v obeh slovarjih, so si po večini zelo podobne. Razlike se kažejo le pri pomenskih opisih, ki so v SSKJ bolj nazorno razloženi ali pa se razlagi v Glonarjevem slovarju in SSKJ razlikujeta. Ti primeri so npr. *imeti trdo* (neobčutljivo) *kožo*, v SSKJ je *ima debelo, trdo kožo* 'neprizadeto prenaša žalitve, namigovanja; je žaljivo nevljuden'; *lasje ga bolijo* v pomenu 'po prepiti noči', v SSKJ je *sinoči je toliko pil, da ga danes lasje bolijo* 'se zelo slabo počuti, ima mačka'; *možgani se mu kisajo* 'pamet mu peša', v SSKJ je *možgani se mu kisajo, mehčajo* v pomenu 'v svojem ravnanju, mišljenju postaja nepreudaren'; *tanek nos* v pomenu 'občutljiv, fin, oster', v SSKJ je *ima tanek nos* v pomenu

¹²⁸ <http://www.sketchengine.co.uk/>.

'zelo bistro, pravilno predvideva'; *obesiti komu kaj na nos* v pomenu 'prevarati ga', je v SSKJ *nesti*, *obesiti komu kaj na nos* v pomenu 'povedati, kar se ne bi smelo'; *dati komu po nosu* v pomenu 'ostro mu odgovoriti, rezko ga zavriniti', v SSKJ je *daj mu eno po nosu* v drugačnem pomenu 'udari ga'; *pod podplati mu gori* v pomenu 'mudi se mu', v SSKJ je *gori mu pod podplati* v drugačnem pomenu 'je v veliki stiski, nevarnosti'; *prsti me srbijo* v pomenu 'hoče se mi', v SSKJ je *prsti so ga srbeli* v pomenu 'čutil je veliko željo, da bi kaj ukradel'; *storiti kaj na svojo roko* z razlago 'na lastno pest, odgovornost', v SSKJ pa najdemo variantni frazem *delati na svojo roko* v pomenu 'brez upoštevanja soglasja, vednosti, mnenja drugih'; *kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj* v pomenu 'tam ne bo nič dobil', v SSKJ je enak frazem le z drugačno razlago 'na Dunaju je življenje zelo drago'; *kosmata ušesa* v pomenu 'gluha', v SSKJ pa najdemo enak frazem z drugačnim pomenom, in sicer *fant ima kosmata ušesa* v pomenu 'noče slišati, upoštevati stvari, ki mu niso všeč, zlasti ukazov'; *besedo komu iz ust vzeti* v pomenu 'sam prej kaj reči', v SSKJ je *besedo mi je vzel iz ust*, v pomenu 'rekel je prav to, kar sem hotel reči jaz'; *komu usta zamašiti* v pomenu 'storiti, da molči', v SSKJ imamo enak frazem *zamašiti komu usta*, vendar v bolj intenzivnem pomenu 'z učinkovitim dejanjem, izjavo doseči, da kdo preneha kritizirati, opravljati'; *stopiti komu za (na) vrat*, najdemo v obeh slovarjih (v SSKJ le z varianto *na vrat* in ne tudi *za vrat*), Glonar razloži frazem 'trdo ga prijeti, pritisniti', SSKJ pa 'zadušiti, uničiti ga; spraviti ga v popolnoma podrejen, odvisen položaj'.

Iztočnici **brke si vihati**, ki je že sama po sebi frazem, Glonar pripiše pomen 'pogumno, podjetno gledati v svet', v SSKJ pa imamo enako obliko frazema, le da gre tam za opis kretnje, ki ni več frazem, in sicer imamo pod iztočnico VIHATI razlago: 'delati, da se del ob robu, koncu lokasto ali pod kotom usmeri iz prvotnega položaja navzgor, navzdol', zraven pa je primer *pred ogledalom si je vihal brke*. V korpusu najdemo 14 zadetkov primera *vihati brke*, od katerih bi bila lahko le dva frazeološka,¹²⁹ pri ostalih pa gre za dobesečno vihanje brk z roko. Pod iztočnico **glava** navaja Glonar frazem *iz glave znati, računati*, ki mu po pomenu v SSKJ ustreza frazem *vedeti, znati iz glave* v pomenu 'na pamet'. Zanimivo je, da v SSKJ ta

¹²⁹ Prvi primer v *FidiPLUS* je vzet iz Pil.Plus: »/.../ To bi bilo tako, kot če bi jaz pri taroku namenoma izgubljala, samo da moj prijatelj poštar Geza ne bi bil slabe volje in užaljeno vihal brke, češ, Just! sama sreča, sreča, ne pa znanje.« Drugi primer pa je iz Dela: »/.../ Genom je vpliven, čeprav se pri taki razliki nekateri poročijo. Nepravi snobi, zmrdokavre, bi vihali brke. A ne pozabite, da jih ni bilo zraven.«

zveza ni v frazeološkem gnezdu. Iskanje v korpusu nam pove, da je *vedeti iz glave* stalna zveza, sicer le s šestimi zadetki, medtem ko smo pri zvezi *znati iz glave* našli le en primer. Zanimiv je frazem *svoje kosti položiti*, ki ga Glonar pojasni kot 'leči k počitku, umreti'. V SSKJ najdemo primer *na kamen je položila svoje kosti* v pomenu 'je sedla', kjer gre za metaforični izraz, ki verjetno ni stalen. V korpusu smo našli le en primer s pomenom 'sesti, leči', vsi ostali so izražali prosto besedno zvezo. V Glonarju smo našli frazem *postaviti se na zadnje noge* v pomenu 'upreti se', ki pa ga v SSKJ pod tem pomenom ni. Je le nefrazeološki primer *konj se je postavil na zadnje noge*. V korpusu najdemo pod iskalnim nizom *postaviti na zadnje noge* kar 68 zadetkov, od katerih več kot 15 označuje človeško + s pomenom 'upreti se', torej gre tu za pomanjkljivost SSKJ. Glonar označi frazem *hoditi k nogam* ¹³⁰ v pomenu 'peš' kot zastarel in napačen, v SSKJ pa najdemo njegovo varianto *iti k nogam*,¹³⁰ ki ima zraven enako razlago. Zanimivo je, da v korpusu nismo našli nobene od teh dveh variant. Frazemu *metati komu krepelce pod noge* v pomenu 'delati komu ovire, sitnosti' lahko v SSKJ najdemo variantno sestavino, in sicer *metati komu polena pod noge* 'ovirati ga pri delu, pri njegovih prizadevanjih'. V korpusu najdemo le en primer z zvezo *metati komu krepelce pod noge* in 414 zadetkov za *metati polena pod noge*. Glonar pod iztočnico ZELLEN pripiše pomen iztočnice 'od jeze, zavisti' in nato frazem *ves je zelen v obraz*, kjer ni razviden pomen frazema. Enak frazem je v SSKJ, tudi pod iztočnico ZELLEN z razlago 'zelo bled', iz katere pa prav tako ne moremo razbrati pomena frazema. V korpusu najdemo pod iskalnim nizom *zelen v obraz* 18 primerov, ki nakazujejo pomen 'slabo mu je'. Frazeološka zveza s sestavino *oko jih (hinavsko) zavija* je pri Glonarju brez razlage, v SSKJ pa najdemo varianto, ki je Glonar še nima, tj. *zavijati oči, z očmi od jeze*. V korpusu najdemo pod nizom *zavijati oči* 4 zadetke, pod *hinavsko zavijati oči* le 1 zadek in pod *zavijati z očmi* 288 primerov večinoma v pomenu 'nestrinjanja, dolgočasje in jeze'. Tudi zveze *koga ali kaj z očmi ošvrkne, ošine* Glonar ni razložil, zato pa najdemo v SSKJ primera *postrani ga je ošvrknila z očmi* in *ošiniti kaj z očmi*, oboje v pomenu 'na hitro pogledati'. V korpusu najdemo za niz *ošvrkniti z očmi* 9 primerov, za *ošiniti z očmi* pa 30 zadetkov, kar kaže na to, da je zveza z *ošiniti* stalna. Pod iztočnicama MIGETATI in MRGOLETI Glonar navaja frazeološki zvezi *miglja mi pred očmi* in *pred očmi mi mrgoli*, slednjega razloži kot 'iskre mi švigajo'. Zanimivo je, da Glonar pod iztočnico MIGETATI

¹³⁰ Pri tem je mentorica opozorila, da gre tu za nemško obliko frazema *zu Fuss gehen*, ki se rabi v nekaterih dialektih.

navaja glagol miglja in ne migeta, iztočnice MIGLJATI Glonar nima. V SSKJ najdemo naslednja dva primera: *črke mi migljajo pred očmi* 'pri branju imam občutek, da niso pri miru' ter *včasih mu pred očmi vse mrgoli*. Prvi se nahaja v frazeološkem gnezdu, drugi pa ne. V korpusu najdemo za zvezo *migljati pred očmi* 4 primere, za *mrgoleti pred očmi* pa le 2 primera, kar kaže, da današnja raba teh dveh zvez ni stalna. Glonar navaja frazem *komu pest pokazati* brez pomenskega opisa. V SSKJ imamo v frazeološkem gnezdu primer *kmalu jim je pokazal svoje pesti* 'jih fizično napadel'. V korpusu najdemo pod *pokazati pest* kar 69 zadetkov, večina je frazeoloških. Frazem *podplate si brusiti* Glonar razloži z 'mnogo hoditi, tekati', v SSKJ tega frazema ni najti, je pa variantni frazem *brusiti noge, pete* v podobnem pomenu 'hitro hoditi, teči'. V korpusu je le en primer zveze *podplate brusiti* v enakem pomenu, 4 primeri *brusiti noge* in 43 zadetkov za *brusiti pete*, kar pomeni, da je slednje še najbolj stalno. V vseh treh iskalnih nizih gre za isti pomen, kot ga navaja Glonar in SSKJ. Glonar navaja frazem *od podplatov do temena (glave) mu ni bilo kaj reči*, v SSKJ najdemo v frazeološkem gnezdu primer *od temena do podplatov ga je streslo* v pomenu 'zelo ga je streslo', iz česar je razvidno, da gre tu le za prosto besedno zvezo. V korpusu ne najdemo nobenega zadetka za niz *od temena do podplatov*, za niz *od podplatov do temena* 3 in za niz *od podplatov do glave* 2 primera, vendar gre povsod za prosto besedno zvezo. Glonar navaja pod iztočnico **pot** frazem *potiti mrzel, krvav, smrten pot*. V SSKJ najdemo le dve varianti: *pri tem delu je potil krvavi pot* 'zelo se je trudil, trpel' ter *smrtni pot* 'pot pri smrtnem boju ali zelo velikem strahu'. Variante *potiti mrzel pot* v SSKJ ni. V korpusu najdemo za *potiti mrzel pot* le en primer, za *potiti krvav pot* 95 primerov in nobenega za *potiti smrten pot*. Pri tem te treba omeniti, da so vsi pridevniki pod iskalnim nizom *potiti krvav pot* v določni in ne v nedoločni obliki. Pod iztočnico GLOBINA najdemo v Glonarju zvezo v *globinah srca*, pred katero je zapisana razlaga 'v prenesenem pomenu'. V SSKJ bi tej zvezi lahko ustrezal primer *iz globine srca ga je sovražil*, vendar iz zadetkov v korpusu izvemo, da to ni bilo stalno in da gre le za modifikacijo prejšnje zveze. Stalna je zveza *iz dna srca*, pod katero dobimo 118 primerov. S sestavino vrat imamo v Glonarju zanimiv frazem pod iztočnico KAMEN, ki v 2. pomenu označuje podobo trdote, teže, tj. *obesiti si kamen za vrat*. V SSKJ je temu frazemu podoben izbiblijski frazem¹³¹ *bolje mi mu bilo, da bi si obesil mlinski kamen na vrat in se potopil v*

¹³¹ O bibličnih stalnih zvezah v SSKJ je pisala E. Kržišnik (2000).

globočino morja v pomenu 'izraža veliko ogorčenje, obsodbo'. V korpusu smo pod nizom *kamen za vrat* našli 47 zadetkov v pomenu 'zadati si težko breme, delo, nalogo'. Glonar ima variante frazema *vleči, vlačiti koga po zobeh, črez zobe*, v SSKJ pa imamo še tretjo varianto *vleči koga skozi zobe, po zobeh* v pomenu 'opravljati, obrekovati'. V korpusu je stalen le niz *vláčiti po zobeh* v pomenu 'veliko opravljati, govoriti o kom', saj za ostale tri nismo našli nobenega zadetka. Glonar navaja frazem *žolč se mu je razlil*, v pomenu 'jeza ga je zgrabila, premagala'. V SSKJ najdemo v frazeološkem gnezdu prosto besedno zvezo *žolč se mu je razlil*, torej v dobesečnem pomenu 'je iztekel iz žolčnega mehurja'. Z iskalnim nizom *razliti žolč* najdemo v korpusu 9 zadetkov, od katerih je 6 frazeoloških, večinoma v pomenu 'biti jezen'. Zadnji je frazem *živeti od krvavih kmečkih žuljev*, ki v Glonarju nima pomena, v SSKJ pa je frazem *svoj kruh si služiti s krvavimi žulji* v pomenu 's trdim delom'. Pri tem frazemu lahko rečemo, da gre v resnici za modifikacijo zveze *služiti si kruh s čim*, kar pri Glonarju ne moremo reči.

Zanimivo je, da lahko v nekaterih primerih iz pomenske razlage v SSKJ izvemo za pomen frazema, ki je v Glonarjevem slovarju brez razlage, npr. *sam gobec ga je*, v SSKJ je enak primer v pomenu 'samo govori, ne stori pa ničesar'; *ljudem v jezike priti*, v SSKJ je *priti v jezike* v pomenu 'postati predmet opravljanja, obrekovanja'; *iz kože skočiti od jeze*, v SSKJ je *od jeze, veselja bi iz kože skočil* v pomenu 'zelo sem jezen, vesel'; *vrana vrani oči ne izkljuje* v pomenu 'tisti, ki so, navadno v nepoštenih zadevah, enakega mišljenja, prepričanja, drug drugemu ne nasprotujejo, ne škodujejo'; *težka pest*, v SSKJ je *varuj se ga, ima težko pest, roko* v pomenu 'močno udari'; *ni ne za na ramo, ne za na voz*, v SSKJ je v obliki *tako govori, da ni ne za na ramo ne za na voz* v pomenu 'nesmiselno, neumno'; *smrt mu je vzela pero iz roke*, v SSKJ je *smrt mu je iztrgala, izvila pero iz rok* v pomenu 'pesnil, pisateljaval je do smrti'; *imeti jih* (muhe, zahrbtne misli) *za ušesi*, v SSKJ je *imeti jih za ušesi* v pomenu 'biti navihan, poreden, zvit'; *zadeti na gluha ušesa*, v SSKJ je variantni frazem *naleteti na gluha ušesa* v pomenu 'na ljudi, ki se ne dajo prepričati'; *golobje ne leté nikomur pečeni v usta*, v SSKJ je *misliš, da ti bodo tam pečena piščeta v usta letela* v pomenu 'da se ti bo brez truda zelo dobro godilo'; *cediti besede skozi zobe*, v SSKJ je *leno cediti besede skozi zobe* v pomenu 'zelo počasi govoriti'; *oborožen do zob*, v SSKJ je *oborožiti se od nog do glave, do zob* v pomenu 'zelo dobro'.

Ostalo nam je več kot dvesto frazemov, ki jih v SSKJ nismo našli. Nekaj od teh je bilo najti v Pleteršnikovem slovarju, npr. *piti na brado; volčje črevo; predrta dank; to je glava!; debelo grlo; zamolklo grlo; hudobni jeziki; nihče mu ne more do kože; predno človek k žlahti priteče, lahko mu kri uteče; kurji pogled; na lice priljuden, na robe ostuden; ni mu vrana možganov izpila; z nosom svet podpirati; kaj velja na oko, če ni na roko; obesiti se komu za pod pazduho; vsak ima roke k sebi obrnjene; ima še mah za ušesi; mleko se še drži tvojih zob; žolč kuhati* idr. Iz analize je razvidno, da je zelo veliko pregovorov in da je večina teh frazemov dobesedno vzeta iz Pleteršnika.

6.7.4 SOMATSKI FRAZEMI V GLONARJEVEM SLOVARJU, KI JIH NI V NOBENEM OD DRUGIH TREH SLOVARJEV

V Glonarjevem slovarju smo našli kar nekaj frazemov, ki jih nismo našli ne v SSKJ, ne v Pleteršnikovem in ne v Murkovem slovarju. Te frazeološke zveze so npr.: *smeli brki; pritisniti komu sramotni žig na čelo: označiti ga kot človeka, vrednega zasramovanja (ŽIG);¹³² siliti komu v čreva (SILITI); ne za dlako popustiti; driska me goni; strah človeka grabi za dušo; potreben komu ko luknja v glavi (POTREBEN); stresati glavo nad čim, nad kom (STRESATI); toži se z glavo: da ga boli (TOŽITI); umazan gobec; še gobca ni odprl; svoje grbe ne vidi, tujo pač; hrbet ga srbi: treba ga bo nabiti; trdo, krepko hrbtišče = neupogljiv značaj; pljuniti si na jezik: piti pred začetkom govora (PLJUNITI); jezikova juha: jezikanje (JUHA); bati se za svojo kožo; nihče ne dvomi o koži njegovi oslovski, se pravi, diplomu; v krvi mu tiči; v križ sva si: skregana, sprta; kurji možgani (majhni); hliniti lase na glavi (če je kdo plešast) (HLINITI); vreči komu kaj v lice: oponesti mu, očitati mu (VREČI); soliti komu možgane: poučevati ga (SOLITI); na prosti nogi f: na svobodi; noga laja v prevelikem obutalu (LAJATI); prijelo, dobilo, stisnilo ga je za nohte; človek komu oči obriše (ga vara); na svoje oči gleda (ne na tuje); si oko izdere; pod pazduhami bolan: len; denar in rit mora človek skrit': sicer mu prvega vzamejo, po drugi pa jih dobi; tema je kakor v riti (TEMA); tja v Indijo, tja v Koromandijo, pa roka (kažipot) ne kaže nobena; čas je pred rokami: je blizu, je prišel; roke v krilo položiti: nehati z delom, počivati, obupati (KRILO); ženske solze in kramarske prisege*

¹³² V oklepaju navajamo iztočnico, pod katero smo našli omenjeni somatski frazem.

(so po ceni, torej brez vrednosti); *svoj kruh v solze pomakati*; *za ušesi nositi svoje skrivnosti*; *poklatiti komu ušesa*: ponižati ga, zavrniti ga (poklatiti); *komu na usta gledati*: kaj bo on rekel; *usta si obrisati*: ostati na praznem, nič dobiti; *hladiti si usta*: bahati se, širokoustiti se (hladiti); *zobje ga ne bodo več boleli*: umrl je; *udariti sebe samega po zobeh*: nasprotovati svojim lastnim besedam; *dobili so ga med (v, pod) zobe*; *živci so ga zapustili*: omagal je itd.

Glede na to, da smo v Glonarjevem slovarju našli skoraj tisoč somatskih frazemov, je od teh le malo število takih, ki jih nismo našli v zgoraj omenjenih slovarjih. Te frazeme je Glonar zelo verjetno izpisal iz svojih ostalih treh slovarjev, tj. *Žepnega slovarčka tujk*, *Poučnega slovarja*, *Slovarčka nemškega in slovenskega jezika* ter *Slovarčka slovenskega in nemškega jezika*. Gradivo je verjetno vzel tudi iz lastnega izpisovanja različnih besedil in iz bogatega prevajalskega dela.

7 RAZPRAVA

Zaradi tako velikega števila najdenih somatskih frazemov v Glonarjevem slovarju gradiva nismo v celoti analizirali, temveč smo obravnavali le tiste zveze, ki so se nam zdele zanimive, nekatere tudi problematične in nenavadne. Celotni nabor somatskih frazemov v Glonarjevem slovarju smo uredili v Excelovi razpredelnici, kjer so pripisani tudi vsi najdeni frazemi v SSKJ, Pleteršnikovem in Murkovem slovarju. Omenjena razpredelnica je na DC-ROM-u priložena diplomskemu delu. Upoštevali smo vsa vprašanja, ki smo si jih zastavili v metodološkem delu. Na tem mestu želimo ugotovitve le še povzeti in komentirati.

Ob analizi gradiva smo ugotovili, da se v Glonarjevem slovarju kot iztočnice lahko pojavijo ne le besede, temveč tudi besedne zveze, ki so frazeološke, npr. **brke si vihati**. Pregledali smo 129 gesel, ki poimenujejo vidni ali nevidni del človeškega telesa, vključno s sestavino duša, od tega smo v 79 geslih našli frazeološke zveze, kjer smo ugotovili, da so te zelo neenotno navedene. Glonar jih navaja v slovarski, polslovarski ali besedilni obliki. V slednji se pojavijo rekla, rečenice, primerjalni in pragmatični frazemi, opisi kretenj ter citati. Somatske frazeme smo v slovarju našli tudi pod drugimi iztočnicami in tako ugotovili, da se veliko frazeoloških zvez v slovarju tudi po večkrat ponovi.

V Glonarjevem slovarju je veliko variant somatskih frazemov, tako imamo primere: *na roke plačati* in *na roko kaj dati*; *vzeti si kaj k srcu* in *gnati si kaj k srcu*; *kamen se mi je odvalil od srca* in *kamen se mi je zvalil s srca*; *trebuh po svetu (za kruhom) nositi* in *iti (po svetu) s trebuhom za kruhom*; *zapisati si kaj za uho* in *zapisati si kaj za ušesa*; *posestvo je prišlo v ljudske roke* in *hiša je prešla v tuje roke*; *roke si umiti* in *umiti si roke (kakor Pilat)*; *pete pokazati*, *pete odnesti* in *pete pobrati* itd. Nekaj je tudi oblik rabe, še zlasti v iztočnici **oko**, kjer so zveze navedene v 3. osebi ednine. Nekatere se v slovarju ponovijo pod drugimi iztočnicami, kjer so pa zapisane v slovarski obliki. Tako npr. *človek se o čem na lastne oči prepriča* in *prepričati se na lastne oči* (PREPRIČATI); *z očmi strelja* in *streljati z očmi* (STRELJATI); *koga z očmi prebada* in *prebadati koga z očmi* (PREBADATI); *postavi koga iz oči v oči* in *postaviti iz oči v oči* (SOOČITI); *v oči mu bije* in *v oči biti* (BITI) itd.

Ugotovili smo, da je največ frazemov, ki smo jih našli pod somatskimi iztočnicami, brez pomenskih razlag. Od tega se jih večina ponovi pod drugimi iztočnicami, kjer je pomen pripisan manj kot tretjini frazemov oz. njihovim variantam. Frazemi s pomenskim opisom imajo razlage večinoma pripisane ali za dvopičjem, v oklepaju, ponekod tudi kombinirano, nekaj primerov je tudi takih, kjer je razlaga za enačajem, pred frazemom za pomišljajem ali pa je pomen pripisan pod številko, ki označuje enega od glavnih pomenov iztočnice. Pri pragmatičnih frazemih je pomen pripisan pred frazemom v t. i. navodilu za branje. Večino frazemov Glonar razloži s parafrazo, pogosto tudi z enobesedno sopomenko, zanimivi so pa primeri, kjer je razložen le nemotivirani del pomena ali kjer frazem razlaga z drugim frazemom. Pri večini frazemov upošteva Glonar le denotativni pomen frazemov, medtem ko je konotativni pomen le redko zapisan, npr. **buča** v zaničljivem pomenu: glava; *pasja dlaka* (kletvica = pes!); *pasja duša* (psovka); *siliti se kam, kakor srajca v rit* (evfemistično: kakor k ribam kit): kamor ne sodi, kjer zanjo ni mesta. Frazemi brez pomenskega opisa se v ničemer ne razlikujejo od skupine, kjer je pomen razložen. Sklepamo lahko le, da je pomene navajal tistim frazemom, za katere je predvideval, da so manj v rabi in katerih pomen bi bil ljudem težje razpoznaven.

Analiziranega gradiva je zelo veliko, skoraj tisoč somatskih frazemov. V nekaterih geslih smo našli veliko frazemov, taka so npr. gesla **srce**, **roka**, **glava** in **oko**. Frazeološke enote so raznolike, večina se jih v slovarju večkrat ponovi. Nekatere zveze se pojavljajo

konstantno v vseh treh slovarjih, druge pa le v enem slovarju. Taki iztočnici sta npr. **gobec**, kjer le en frazem od enajstih najdemo v Pleteršnikovem slovarju, in **rit**, kjer frazeoloških zvez s sestavino rit sploh ni. Pri iztočnici **črevo** se noben frazem ne ponovi v SSKJ, zato pa dva najdemo v Pleteršnikovem slovarju. Še zlasti zanimive so nekatere frazeološke enote, ki smo jih uvrstili pod mejne primere. Te se nam danes zdijo nerazumljive in bi jim težko pripisali ustrezen pomen, zato lahko o njem le sklepamo, npr. *svoje grbe ne vidi, tujo pač*; *v grlu mu je zažarelo*; *nihče ne dvomi o koži njegovi oslovski*; *živa koža*; *noga laja v prevelikem obutalu*; *tiranska žila* idr.

Iz analize je razvidno, da je Glonar skoraj polovico vseh najdenih frazemov dobesedno povzel po Pleteršnikovem slovarju ali pa so navedeni v spremenjeni obliki. Druge polovice najdenih frazeoloških zvez pa nismo našli v Pleteršnikovem slovarju. Te zveze so lahko ali v SSKJ, veliko pa je tudi takšnih frazemov, ki jih ni ne v SSKJ, ne v Pleteršnikovem in ne v Murkovem slovarju. To dokazuje, da je Glonar iz Pleteršnika prevzel le tretjino vseh besed v slovarju, ostalo gradivo pa je dopolnil iz lastnega slovaropisnega dela, tj. iz Žepnega slovarčka tujk in Poučnega slovarja, iz izpisovanja sočasne literature ter iz bogatega prevajalskega dela. Te zveze, ki jih ni najti v nobenem od treh slovarjev, kažejo, kako so posamezne besede in s tem frazeologija izginile iz rabe. Na tem mestu bi bilo v nadaljevanju raziskave zanimivo pregledati še vso somatsko frazeologijo v Pleteršnikovem slovarju in ugotoviti, v kolikšni meri sta si prekrivni, katera je bogatejša, v katerem slovarju je več variant itd. Te ugotovitve bi bilo zanimivo primerjati z že izpisano frazeologijo v Murkovem slovarju.

8 ZAKLJUČEK

Cilj diplomskega dela je bil pregledati somatsko frazeologijo v Glonarjevem slovarju in primerjati, katere od teh enot je moč najti v SSKJ, Pleteršnikovem in Murkovem slovarju. V ta namen je nastala zelo obsežna zbirka somatskih frazemov, ki smo jih kasneje še podrobneje analizirali.

V Glonarjevem slovarju smo med 79 gesli našli skoraj tisoč somatskih frazemov. Ugotovili smo, da je nabor frazeologije v Glonarjevem slovarju zelo pester, zlasti veliko je

frazeoloških variant, in bogatejši kot v Pleteršnikovem slovarju. Frazeološke enote so zanimive tudi z vidika pripisovanja pomenov posameznim frazemom, saj gre za prvi enojezični razlagalni slovar. V primerih, kjer se Glonar ni navezoval na Pleteršnika, smo v polovici primerov te zveze našli v SSKJ, pri ostalih pa se je izkazalo, da jih je Glonar vzel iz svojega bogatega slovaropisnega ustvarjanja in zanimanja za slovensko besedo.

Zelo zanimivo in koristno je imeti zbrano vso somatsko frazeologijo na enem mestu, saj lahko iz gradiva opazujemo, kako so se frazemi skozi stoletja spreminjali, nekateri tudi žal izginili. Tako npr. *lonec na hrbtu nositi*; *na jezik si pljuniti*; *jezikova juha*; *soliti komu možgane*; *pod pazduhami bolan*; *na levo roko omožena*; *ženske solze in kramarske prisege*; *hladiti si usta* idr. Večina frazemov pa je ostala istih še vse do danes, tako npr. *dušo dati za koga*; *nima ne glave ne repa*; *do grla sit česa*; *jezik za zobe!*; *dolgi lasje, kratka pamet*; *laž ima kratke noge*; *pod roko prodati* in mnogi drugi.

9 VIRI IN LITERATURA

9.1 VIRI

1. GLONAR, Joža (1936). *Slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Umetniška propaganda.
2. KRŽIŠNIK, Erika (1999). Frazeologija v Murkovem slovarju. *Murkov zbornik*. Maribor. 313–347.
3. PLETERŠNIK, Maks (1894–1895). *Slovensko-nemški slovar*. *Transliterirana izdaja*. (elektronski vir) (2010). Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
4. *Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki* (elektronski vir) (2005). Ljubljana: DZS.

9.2 LITERATURA

1. BĘDKOWSKA-KOPCZYK, Agnieszka (2009). Telo in čustva v slovenskih jezikovnih metaforah z vidika kognitivnega jezikoslovja. *Telo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj / 45. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 22. 6.-10. 7. 2009, Ljubljana*. 31–37.
2. BREZNIK, Anton (1935). Dr. Joža Glonar: Slovar slovenskega jezika. *Slovenec: političen list za slovenski narod*, 23. 03. 1935, letnik 62, številka 068a. Narodna in univerzitetna knjižnica
<http://www.dlib.si/v2/Details.aspx?query=%27keywords%3dslovenec+1935%27&pageSize=20&page=7&URN=URN%3aNBN%3aSI%3aDOC-FLL1HERS> (18. 02. 2011)
3. DOMADENIK, Nataša (2007). Somatska frazeologija slovenskega jezika: magistrsko delo. Zagorje ob Savi.

4. GANTAR, Polona (2000). Stalnost in spremenljivost frazema v slovarju. *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 209–233.
5. GANTAR, Polona (2001). Slovenska frazeologija v dosedanjih slovarjih glede na aktualna slovaropisna načela. *Jezikoslovni zapiski* 7. 207–224.
6. GANTAR, Polona (2002). Temeljne prvine zasnove frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 50/1. 29–47.
7. GLONAR, Joža (1919). Naš jezik. Ljubljana: Omladine.
8. GLONAR, Joža (1931). Poučni slovar. Ljubljana: Umetniška propaganda.
9. HAJNŠEK HOLZ, Milena (1997). Glonar – slovaropisec. *Glasnik slovenske matice* 21/1–2. 12–20.
10. HAJNŠEK HOLZ, Milena (1996). Glonarjev slovar v primerjavi s Pleteršnikovim. *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Novo mesto: Dolenjska založba. 127–136.
11. HUMAR, Marjeta (1996). Frazeologija kot ponazarjalno gradivo v Pleteršnikovem slovarju. *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah*. Novo mesto: Dolenjska založba. 87–96.
12. JAKOP, Nataša (2003). Pragmatični frazemi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Jezikoslovni zapiski* 9/2. 111–128.
13. JAKOP, Nataša (2006). Pragmatična frazeologija. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 15–20, 27–47.
14. JAKOPIN, Franc (1983). Pleteršnikov slovar in sočasno slovarsko slovaropisje. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: tipološka problematika ob jugoslovanskem in širšem evropskem kontekstu: mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 4. julija 1982*. 273–285.

15. JESENŠEK, Vida (2004). Frazeologija v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju: Jezikovnosistemska in prevodna ustreznost. *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 241–252.
16. JURGEN PETERMANN, Manheim (1998). Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). Nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju. *Obdobja*, 8. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 301–310.
17. KEBER, Janez (2000). Raziskovanje slovenske frazeologije – sedanje stanje in zasnova frazeološkega slovarja. *Jezikovni zapiski* 6. 81–116.
18. KRŽIŠNIK, Erika (2000). Biblične stalne zveze v Slovarju slovenskega knjižnega jezika in v slovenskem jeziku. *Razprave/Dissertationes XVII*. Ljubljana: SAZU.
19. KRŽIŠNIK, Erika (1988). Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slava: debatni list: občasni organ debatnega krožka slavistov Filozofske fakultete v Ljubljani št. 2*. 143–162.
20. KRŽIŠNIK, Erika (1994). Frazeologija kot izražanje v "podobah". *Pouk slovenščine malo drugače*. Trzin: Different. 91–103.
21. KRŽIŠNIK, Erika (2003). Frazeologija v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. 221–237.
22. KRŽIŠNIK, Erika (2005). Frazeologija v luči kulture. *Večkulturnost v slovenskem jeziku, literaturi n kulturi / 41. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 27. 6.–5. 7. 2005, Ljubljana*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 67–80.
23. KRŽIŠNIK, Erika (1997). Gutsmanovo razumevanje stalnih besednih zvez. *Jezikoslovne in literarnovedne razprave. Zbornik referatov 6. srečanja slavistov*. Celovec – Ljubljana, 1989. 27–37.
24. KRŽIŠNIK, Erika (2006). Izraba semantične potence frazemov. *Slavistična revija* 54. Posebna številka. 259–279.

25. KRŽIŠNIK, Erika (1996). Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih. *Slavistična revija* 44/2. 133–154.
26. KRŽIŠNIK, Erika (2004). Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 52/2. 199–208.
27. KRŽIŠNIK, Erika (1990). Sestavina roka v frazeologemih slovenskega knjižnega jezika. *XXVI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 25. 6. - 14. 7. 1990. Ljubljana. 141–154.
28. KRŽIŠNIK, Erika. Skripta predavanj za študijsko leto 2006/2007.
29. KRŽIŠNIK, Erika (2009). Telo in frazeologija. *Telo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj / 45. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 22. 6.-10. 7. 2009, Ljubljana. 151–168.
30. KRŽIŠNIK, Erika (2008). Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot. *Jezik in slovstvo* LIII/1. 33–47.
31. KRŽIŠNIK, Erika (2001). *Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika*. Ur. Erika Kržišnik. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001.
32. OREL, Irena (2009). Telo v slovenskih besedilih skozi tisočletje: od solznega telesa v Brižinskih spomenikih do Levstikove telovadbe. *Telo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj / 45. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 22. 6.-10. 7. 2009, Ljubljana. 11–29.
33. SAMEC, Drago (1997). Dr. Joža Glonar in založba »Umetniška propaganda«. *Glasnik slovenske matice* 21/1–2. 55–56.
34. SMOLE, Vera (2007). Pomen leksema oko kot sestavine frazemov v slovenskem vzhodnodolenjskem govoru Šentruperta. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku = Archivum philologicum et linguisticum*. Novi Sad. 853–862.
35. SUHADOLNIK, Stane (1983). Glonarjev slovar slovenskega jezika. *Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: tipološka problematika ob jugoslovanskem in*

širšem evropskem kontekstu: mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 4. julija 1982. 505–516.

36. ŠTER, Kristina (2009). Živalska frazeologija v Glonarjevem slovarju v primerjavi z Pleteršnikovim, Murkovim in Gutsmanovim slovarjem ter Metelkovo slovnico: diplomsko delo. Ljubljana.

37. TOPORIŠIČ, Jože (1973/74). K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo*. 273–279.

38. TOPORIŠIČ, Jože (1997). Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 5. 17–25.

39. YAROVA, Inga (2009). Ideografski opis slovenske somatske frazeologije kot reprezentacija fragmenta slovenske jezikovne slike sveta. *Telo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: zbornik predavanj / 45. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 22. 6.-10. 7. 2009, Ljubljana. 193–196.

40. VIDOVIČ-MUHA, Ada (1994). Aktualnost slovaropisnih načel Pleteršnikovega slovarja. *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 27. 6.–16. 7. 1994. 99–109.

41. VODOPIVEC, Peter (1997). Dr. Joža Glonar. *Glasnik slovenske matice* 21/1–2. 3–11.

PRILOGA

BAZA ANALIZIRANIH FRAZEMOV NA CD-ROM-u

Diplomskemu delu je priložen CD-ROM, na katerem se nahajajo vsi analizirani somatski frazemi, torej frazemi, najdeni v Glonarjevem slovarju, v SSKJ ter v Pleteršnikovem in Murkovem slovarju. V Excelovi razpredelnici je naprej navedena slovarska iztočnica oz. geslo, nato so izpisani frazemi s pomenskim opisom, tem sledijo frazemi brez pomenskega opisa in nato frazemi, ki smo jih našli v ostalih, »nesomatskih« iztočnicah. V naslednjih treh stolpcih so frazemi, ki smo jih poiskali v SSKJ, Pleteršnikovem in Murkovem slovarju. V teh treh slovarjih smo iskali le prvotno obliko frazema, ne pa tudi vseh njegovih variant. Če frazema nismo našli, pa smo iskali po njegovih variantah oz. po najbližji obliki, ki bi ustrezala iskani. Oblike frazemov oz. njihove variante, ki se v slovarju ponovijo, vendar pod drugimi iztočnicami, smo ločili s poševnico in zraven z velikimi tiskanimi črkami izpisali iztočnico, frazem in pomenski opis, če ga je frazem imel. Gradivo zajema tudi opise kretenj nefrazeološkega tipa, ki smo jih označili z zvezdico (*), in citate, ki smo jih označili z noto (♯).

IZJAVA O AVTORSTVU

diplomskega dela

Spodaj podpisana Maja Antosiewicz Škraba (vpisna številka 18020917) sem avtorica diplomskega dela z naslovom Somatska frazeologija v Glonarjevem Slovarju slovenskega jezika (1936).

S svojim podpisom izjavljam, da je predloženo diplomsko delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela pod mentorstvom red. prof. dr. Erike Kržišnik. Prav tako se zavedam, da je predstavljanje tujih del kot mojih lastnih po zakonu kaznivo.

V Ljubljani, dne _____

Podpis avtorice: _____